

๘๕ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร

๘๕ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร

กรมศิลปากรจัดพิมพ์
เนื่องในโอกาสวันสถาปนากรมศิลปากร ปีที่ ๘๕
พุทธศักราช ๒๕๖๕

สารบัญ

คำนำ

๔

๘๕ ปี กรมศิลปากร

การเปลี่ยนแปลงจาก พุทธศักราช ๒๔๕๔ - ๒๕๓๙

ศุภร รัตน์พงศ์

๗

พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

พุทธศักราช ๒๕๓๘

๑๓

พระเมรุมาศ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

สุริย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม

บุศยารัตน์ คู่เทียม

๒๗

ลายประดับพระเมรุมาศ

ก่องแก้ว วีระประจักษ์

๔๙

เทวดา ส่วนประกอบในพระเมรุมาศ

สุวรรณพร มณีโชติ

๕๙

การจัดสร้างพระโกศจันทน์

บุญโสภာ เจริญนิพนธ์วานิช

๖๓

งานเขียนฉากบังเพลิง พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ในหน้าที่ของวิทยาลัยช่างศิลป์

สนั่น รัตน์ะ

๖๗

งานภูมิสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

พรธรรม ธรรมวิมล

๗๕

ราชรถ

ฤดีรัตน์ กายราศ

๘๑

การแสดงมหรสพ

เนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ประเมษฐ์ บุญยะชัย

๑๑๑

สรุปผลงานสำคัญตามแผนพัฒนาการศึกษา การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ของกรมศิลปากร

ระยะที่ ๗ (พุทธศักราช ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙)

นิรัตน์ แก้วทงศ์

๑๓๓

การจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม

ระยะที่ ๘ (พุทธศักราช ๒๕๔๐ - ๒๕๔๔) ของกรมศิลปากร

นิรัตน์ แก้วทงศ์

๑๔๑

แผนงาน งาน โครงการในแผนพัฒนาการศึกษา การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม

ระยะที่ ๘ (พุทธศักราช ๒๕๔๐ - ๒๕๔๔) ของกรมศิลปากร

นิรัตน์ แก้วทงศ์

๑๔๕

คำนำ

ศิลปวัฒนธรรมไทยสาขาต่าง ๆ ล้วนมีคุณค่าสูงส่ง เป็นสมบัติของชาติมาแต่โบราณกาล มีเอกลักษณ์เด่นเป็นศรีสง่าแก่ประเทศชาติ สมกับที่ชาติไทยเป็นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองและมีอารยธรรมมาเนิ่นนาน กรมศิลปากร ซึ่งสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นหน่วยงานหลักสำคัญยิ่งที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟูบูรณะศิลปวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ รวมทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป และถ่ายทอดเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยแก่อนุชนและประชาชนทั่วไป ตลอดจนชนชาติต่าง ๆ ในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกด้วย

ปัจจุบันกรมศิลปากรได้สถาปนามาเป็นปีที่ ๔๕ แล้ว มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้ามาโดยลำดับ ผลงานของกรมศิลปากรเป็นที่ยกย่องชื่นชมว่ามีคุณค่า เป็นผลงานระดับชาติเป็นส่วนใหญ่ และเป็นที่ยืนยันได้อย่างยิ่งที่บัดนี้กรมศิลปากรได้ปรับปรุงโครงสร้างของหน่วยงานครั้งใหญ่ ทำให้มีสถานภาพเป็นปีกแผ่นมั่นคง เพราะในโครงสร้างใหม่นี้ ได้ปรับกองหลายกองขึ้นเป็นสำนักและสถาบันเป็นต้น เมื่อหันกลับมาดูผลงานการปฏิบัติงานของกรมศิลปากรที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าการปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์ ฟื้นฟู บูรณะ และเผยแพร่ทางด้านศิลปวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ ของชาติสำเร็จลุล่วงเป็นผลดีแก่ราชการอย่างยิ่ง มีการขยายหน่วยงานบางหน่วยออกไปสู่ภูมิภาคเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีที่ผ่านมา กรมศิลปากรได้ปฏิบัติงานที่สำคัญที่สุดของชาติถึง ๒ งาน คือ งานเกี่ยวกับพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งกรมศิลปากรได้รับมอบหมายให้ออกแบบพระเมรุมาศ พระที่นั่งทรงธรรม และอาคารประกอบ ซึ่งได้สร้างขึ้น ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง และได้ร่วมกับกรมสรรพาวุธทหารบก ทำการซ่อมแซมและตกแต่งราชรถ และพระราชยาน รวมทั้งการออกแบบและสร้างพระโกศจันทน์ เป็นต้น การจัดการแสดงมหรสพสมโภชในพระราชพิธี ซึ่งประกอบด้วยการแสดงโขน หนังใหญ่ ละคร และหุ่นกระบอก เป็นต้น ซึ่งกรมศิลปากรได้ทุ่มเทพลังความสามารถเป็นที่สุด ดำเนินการต่าง ๆ สำเร็จลุล่วง ปรากฏผลงานยิ่งใหญ่วิจิตรบรรจงเป็นที่ยิ่งอิกงานหนึ่ง ซึ่งกรมศิลปากรมีความตั้งใจจริงอย่างเปี่ยมล้นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุดอิกงานหนึ่ง คือ งานซึ่งเนื่องในงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบ ๕๐ ปี ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมศิลปากรได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมจัดสร้างถาวรวัตถุหลายอย่าง เพื่อร่วมฉลองในวโรกาสนี้ เป็นต้นว่า ได้จัดตั้งหอจดหมายเหตุเฉลิมพระเกียรติขึ้นที่คลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งจะเป็นหอจดหมายเหตุที่ใหญ่และทันสมัยมากอีกแห่งหนึ่ง นอกจากนี้มีงานสำคัญอิกหลายอย่าง เช่น กรมศิลปากรได้ออกแบบพลับพลาที่ประทับ ซึ่งจะสร้างขึ้น ณ ท้องสนามหลวง เพื่อใช้ในพิธีออกมหาสมาคม และบวงสรวงดวงวิญญาณบูรพมหากษัตริย์ ออกแบบเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ ซึ่งจะเป็นเรือพระราชพิธีที่สำคัญยิ่งลำหนึ่งของไทยต่อไป และกรมศิลปากรได้ตระเตรียมและจัดงานอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และอื่น ๆ แล้วจัดพิมพ์เผยแพร่ในวาระสำคัญ ๆ ของชาติ เพื่อเป็นหลักฐานสำคัญของชาติ และเป็นการเผยแพร่แก่นานาประเทศด้วย

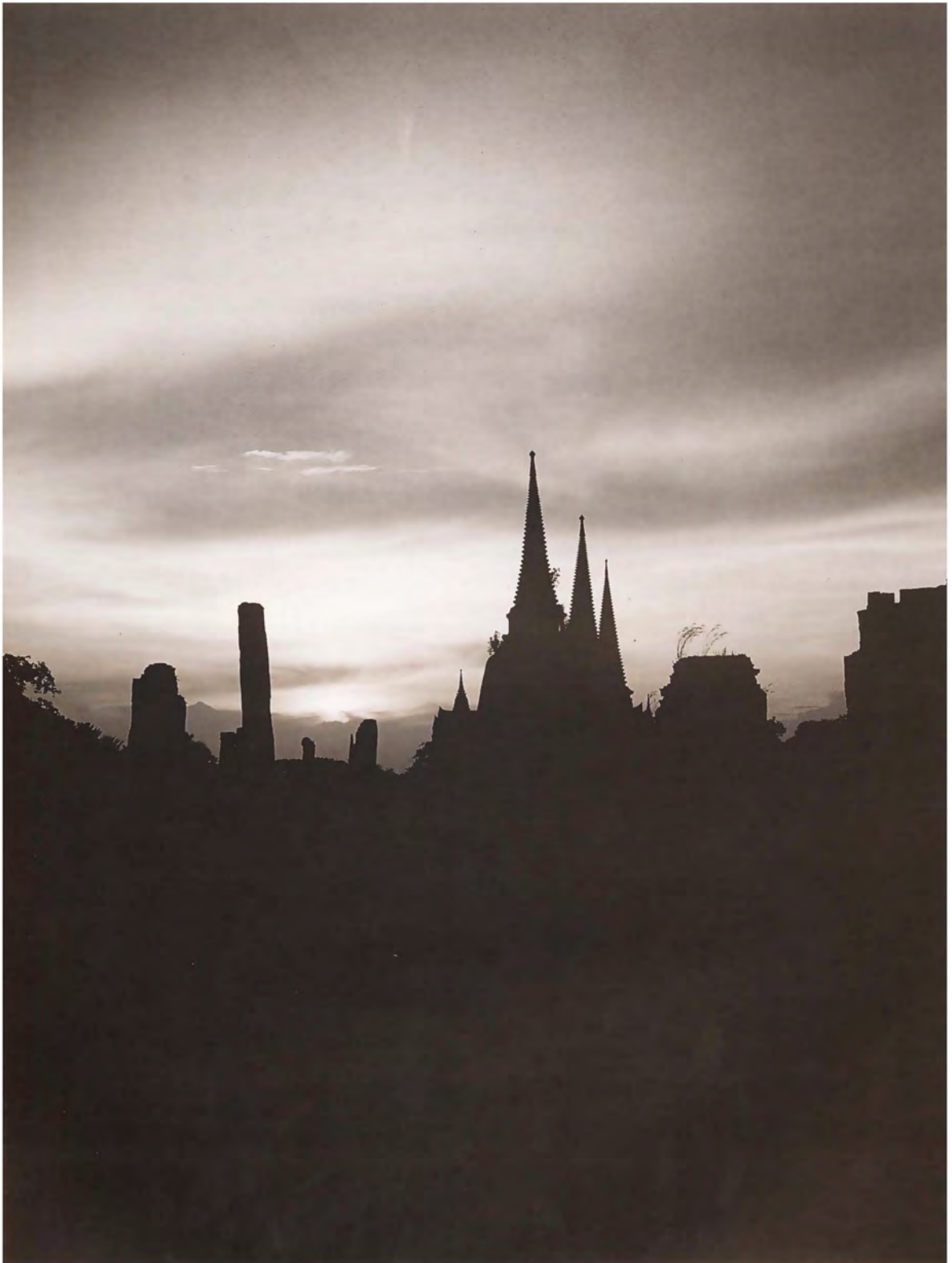
ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ นี้ กรมศิลปากรได้เร่งรัดการบริหารงาน ให้มีผลงานที่ดีเด่นมากยิ่งขึ้นกว่าที่ผ่านมา โดยมีหลักสำคัญที่ข้าราชการกรมศิลปากรต้องยึดถือหลายประการ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไปของกรมศิลปากร เพราะกรมศิลปากรได้ตระหนักเป็นอย่างดีว่า ศิลปวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ โบราณสถาน โบราณวัตถุทั้งหลายเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ และมีอยู่มากเหลือคณานับครอบคลุมไปทั่วประเทศ จึงเป็นภาระอันยิ่งใหญ่ที่กรมศิลปากรจะต้องอนุรักษ์ บำรุง รักษา ฟื้นฟู และเผยแพร่ สืบทอด ให้สมบัติล้ำค่าดังกล่าวได้ดำรงคงอยู่คู่กับชาติไทยตลอดไป และจะต้องปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนชาวไทยรู้คุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของชาติ และส่งเสริมให้ภาคเอกชนได้มีส่วนร่วมในการช่วยกันดูแล รักษา ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ดังกล่าว ให้ยืนยงคงอยู่คู่ชาติตลอดไปด้วย

ในวาระนี้ กรมศิลปากรจึงได้จัดพิมพ์หนังสือวันสถาปนากรมศิลปากร ปีที่ ๔๕ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ขึ้นเพื่อเผยแพร่ หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์มากพอสมควร

(นายสมคิด โชติกวณิชย์)

อธิบดีกรมศิลปากร

๘๕ ปี กรมศิลปากร

การเปลี่ยนแปลงจาก พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๕๓๙ *

ใอดีตงานศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติ อาทิ การดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ การดนตรี ฟ้อนรำ การช่างประณีตศิลป์ กิจการหอสมุด ฯลฯ ได้กระจายอยู่ตามกระทรวง กรมต่าง ๆ ไม่มีการรวบรวมหรือจัดไว้ในกระทรวงใดกระทรวงหนึ่งเป็นการเฉพาะ ลักษณะดังกล่าวได้ดำเนินเรื่อยมา จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของงานศิลปวัฒนธรรม จึงมีพระราชดำริเรื่องการจัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นเพื่อทำหน้าที่บำรุงงานศิลปะทุกประเภทของชาติ

๒๗ มีนาคม ๒๔๕๔ ประกาศตั้งกรมศิลปากรขึ้นเป็นครั้งแรก

กรมศิลปากรได้ประกาศจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงมีพระบรมราชโองการให้แยกการช่างที่เป็นประณีตศิลป์ จากกรมโยธาธิการ กระทรวงโยธาธิการ และให้ยกกรมพิพิธภัณฑสถานจากกระทรวงธรรมการมารวมกัน ตั้งเป็น**กรมศิลปากร** เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๔๕๔ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรวรฤทธิ ซึ่งจะเป็นเสนาบดีกระทรวงมรดกฯ ทรงเป็นผู้บัญชาการกรมศิลปากร อีกตำแหน่งหนึ่งขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดิน และกำหนดให้หน่วยงานต่าง ๆ รับส่งมอบงานต่อกันในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๕๔^๑

๑๙ เมษายน ๒๔๖๙ ประกาศยุบกรมศิลปากร

กรมศิลปากร ได้ดำเนินงานในความรับผิดชอบเรื่อยมาจนกระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ซึ่งมีผลกระทบต่อประเทศไทยในขณะนั้นด้วย ทำให้เงินรายได้ของแผ่นดินไม่พอกับรายจ่าย จึงได้มีการประกาศยุบกรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๑๙ เมษายน ๒๔๖๙ เพื่อตัดรายจ่ายเงินแผ่นดินให้เข้าสู่ดุลยภาพ^๒

๑๙ เมษายน ๒๔๖๙ กรมศิลปากร เป็นแผนกศิลปากร

เมื่อมีประกาศยุบกรมศิลปากรนั้น ในวัน เดือน ปีเดียวกันก็ได้มีพระบรมราชโองการประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น และให้โอน "...บันดาสถานและวัตถุ...ที่กรมศิลปากรพิทักษ์รักษาอยู่แต่

* ลำดับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงในที่นี้ ใช้วัน เดือน ปี ที่พระราชบัญญัติ หรือพระราชกฤษฎีกา หรือประกาศนั้น ๆ มีผลบังคับใช้เป็นหลัก

^๑ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๔ หน้า ๕๖๗ วันที่ ๒๗ มีนาคม ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔)

^๒ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๓ หน้า ๑๐๑ วันที่ ๒๕ เมษายน ๒๔๖๙

ก่อน...”^๓ มาอยู่ในอำนาจหน้าที่ของราชบัณฑิตยสภา และให้ราชบัณฑิตยสภา จัดหน้าให้ออกเป็น ๓ แผนก คือ แผนกวรรณคดี แผนกโบราณคดี และ**แผนกศิลปากร** กล่าวได้ว่ากรมศิลปากรถูกยุบลงมาเป็นเพียงแผนกหนึ่งในราชบัณฑิตยสภา ตามประกาศพระบรมราชโองการจัดตั้งราชบัณฑิตยสภา ดังกล่าว

๔ มิถุนายน ๒๔๖๙ ประกาศตั้งศิลปากรสถาน

เมื่อมีการประกาศตั้งราชบัณฑิตยสภา โดยมีแผนกศิลปากรเป็นแผนกหนึ่งในสังกัดไปแล้วนั้น ต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานที่ทำการกรมศิลปากรเก่า (ที่ตั้งกรมศิลปากรปัจจุบัน) ให้**ตั้งเป็นศิลปากรสถาน** และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสวกเอก หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ เป็นผู้อำนวยการศิลปากรสถาน ขึ้นอยู่ในราชบัณฑิตยสภา ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป^๔

๑๒ พฤษภาคม ๒๔๗๖ ตั้งกรมศิลปากรครั้งที่สอง

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ แล้ว งานศิลปวัฒนธรรมได้รับความสนใจอีกครั้งหนึ่ง จนกระทั่งมีการตราพระราชบัญญัติจัดตั้งกระทรวงและกรม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ขึ้น มีกรมศิลปากร เป็นกรมหนึ่งในสังกัดกระทรวงธรรมการ และพระราชบัญญัติดังกล่าวมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๔๗๖^๕ เป็นต้นไป กรมศิลปากรจึงตั้งเป็นครั้งที่สอง นับแต่วันนั้น เป็นต้นมา การรื้อฟื้น และตั้งกรมศิลปากรขึ้นใหม่ในครั้งนี้นี้จึงเป็นการตั้งอย่างมั่นคงเรื่อยมา แม้จะได้มีการปรับปรุงการแบ่งส่วนราชการภายในและย้ายสังกัดบ้าง แต่ก็เพื่อความคล่องตัวและเพื่อความเหมาะสมกับสภาพงานในแต่ละยุคสมัย ซึ่งจะได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงตามลำดับ ดังนี้

๒๓ พฤษภาคม ๒๔๗๖

กรมศิลปากร แบ่งส่วนราชการภายใน ตามพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบกรม ในกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช ๒๔๗๖^๖ ซึ่งแบ่งออกเป็น ดังนี้

๑. กองกลาง
๒. กองสถาปัตยกรรม
๓. กองศิลปกรรม
๔. กองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดี
๕. กองหอสมุด

^๓ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๓ หน้า ๑๐๒-๑๐๔

^๔ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๓ หน้า ๒๒๐ วันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๔๖๙

^๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๑๗๓ วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๔๗๖

^๖ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๒๓๓ วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๔๗๖

๓๐ มกราคม ๒๕๓๖

กรมศิลปากร แบ่งส่วนราชการภายใน ตามพระราชกฤษฎีกา จัดวางระเบียบราชการสำนักงาน และกรมในกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช ๒๕๓๖^๗ ซึ่งแบ่งออกเป็น ดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองศิลปวิทยาการ
๓. กองประณีตศิลปกรรม
๔. กองสถาปัตยกรรม
๕. กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ
๖. กองหอสมุด

๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๑

กรมศิลปากร แบ่งส่วนราชการภายในใหม่ ตามพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการ สำนักงานและกรมในกระทรวงธรรมการ (ฉบับที่ ๓) พุทธศักราช ๒๕๔๑^๘ ซึ่งแบ่งออกเป็น ดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองวรรณคดี
๓. กองวัฒนธรรม
๔. กองโบราณคดี
๕. กองสถาปัตยกรรม
๖. กองทัศนศิลป์
๗. กองดุริยางคศิลป์
๘. กองโรงเรียนศิลปากร

๒๘ เมษายน ๒๕๔๕

กรมศิลปากร ย้ายไปสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ตามพระราชบัญญัติปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ ๔) พุทธศักราช ๒๕๔๕^๙

๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๕

กรมศิลปากรแบ่งส่วนราชการภายในใหม่ ตามพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการกรมศิลปากร ในสำนักนายกรัฐมนตรี พุทธศักราช ๒๕๔๕^{๑๐} ซึ่งแบ่งออกเป็น ดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองวรรณคดี

^๗ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ หน้า ๔๗๕-๖ วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๓๖

^๘ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๕ หน้า ๒๕๕-๒๕๖ วันที่ ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๑

^๙ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๙ ตอนที่ ๒๙ วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๔๕

^{๑๐} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๙ ตอนที่ ๕๗ วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๕

๓. กองโบราณคดี
๔. กองสถาปัตยกรรม
๕. กองการสังคีต

๑๒ มีนาคม ๒๔๙๕

กรมศิลปากร ย้ายไปสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกระทรวงที่ตั้งใหม่ตามพระราชบัญญัติปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. ๒๔๙๕^{๑๐}

๒๗ สิงหาคม ๒๔๙๕

กรมศิลปากร แบ่งส่วนราชการภายในใหม่ ตามพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการกรมศิลปากร ในกระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๔๙๕^{๑๑} ซึ่งแบ่งออกเป็น ดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
๓. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
๔. กองโบราณคดี
๕. กองสถาปัตยกรรม
๖. กองหัตถศิลป์
๗. กองการสังคีต

๑ กันยายน ๒๕๐๑

กรมศิลปากร ย้ายไปสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ตามพระราชบัญญัติปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ ๖) พ.ศ. ๒๕๐๑^{๑๒} นับตั้งแต่วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๐๑ เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔

กรมศิลปากร แบ่งส่วนราชการใหม่ ตามพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๐๔^{๑๓} ซึ่งแบ่งออกเป็นดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองการสังคีต
๓. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
๔. กองโบราณคดี
๕. กองศิลปศึกษา
๖. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

^{๑๐} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๙ ตอนที่ ๑๖ วันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๔๙๕

^{๑๑} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๙ ตอนที่ ๕๒ วันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๔๙๕

^{๑๒} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๕ ตอนที่ ๖๗ วันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๐๑

^{๑๓} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๕ ตอนที่ ๑๔ วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๔

- ๗. กองสถาปัตยกรรม
- ๘. กองหัตถศิลป์
- ๙. กองหอสมุดแห่งชาติ

๖ มีนาคม ๒๕๑๘

กรมศิลปากร แบ่งส่วนราชการใหม่ตามพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๑๘^{๑๕} ซึ่งแบ่งออกเป็นดังนี้

- ๑. สำนักงานเลขานุการกรม
- ๒. กองศิลปศึกษา
- ๓. กองหัตถศิลป์
- ๔. กองสถาปัตยกรรม
- ๕. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
- ๖. กองหอสมุดแห่งชาติ
- ๗. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
- ๘. กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
- ๙. กองโบราณคดี
- ๑๐. กองการสังคีต

๒๙ มิถุนายน ๒๕๓๔

กรมศิลปากร แบ่งส่วนราชการภายในใหม่ ตามพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๔^{๑๖} ซึ่งแบ่งออกเป็น ดังนี้

- ๑. สำนักงานเลขานุการกรม
- ๒. กองคลัง
- ๓. กองการเจ้าหน้าที่
- ๔. กองการสังคีต
- ๕. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
- ๖. กองโบราณคดี
- ๗. กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
- ๘. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
- ๙. กองศิลปศึกษา
- ๑๐. กองสถาปัตยกรรม
- ๑๑. กองหอสมุดแห่งชาติ
- ๑๒. กองหัตถศิลป์

^{๑๕} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙๒ ตอนที่ ๕๔ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๑๘

^{๑๖} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๘ ตอนที่ ๑๑๔ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๔

๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๖

กรมศิลปากร ใช้พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๖ ซึ่งการแบ่งส่วนราชการภายในนั้นยังคงเป็นไป ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการฯ พ.ศ. ๒๕๓๔ แต่ที่ต้องตราเป็นพระราชกฤษฎีกาขึ้นมาใหม่นั้น เพราะพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ มาตรา ๔ วรรคสี่ ได้บัญญัติให้มีการระบุอำนาจหน้าที่ของแต่ละส่วนราชการไว้ในพระราชกฤษฎีกาด้วย^{๑๗} พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากรฯ พ.ศ. ๒๕๓๖ จึงเป็นพระราชกฤษฎีกาฉบับแรกของกรมศิลปากรที่มีการระบุอำนาจหน้าที่ของแต่ละส่วนราชการไว้ อย่างชัดเจน

๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๘

กรมศิลปากร แบ่งส่วนราชการใหม่ ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๘^{๑๘} ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ แบ่งส่วนราชการออกเป็น ดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองคลัง
๓. กองการเจ้าหน้าที่
๔. กองแผนงาน
๕. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
๖. สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
๗. สถาบันศิลปกรรม
๘. สำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
๙. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
๑๐. หอสมุดแห่งชาติ

อำนาจหน้าที่ของแต่ละส่วนราชการ แผนภูมิการบริหารงาน แผนที่แสดงที่ตั้งหน่วยงานในสังกัดกรมศิลปากร ศึกษาและดูได้ในหน้าถัดไป

สรุป

ในรอบ ๔๕ ปีที่ผ่านมา กรมศิลปากร ได้มีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง และย้ายสังกัดเพื่อความคล่องตัว และความเหมาะสมกับสภาพการณ์ของยุคสมัยหลายครั้งหลายครา แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงยืนยงอย่างมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงคือภารกิจด้านการบำรุงรักษา อนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม สร้างสรรค์ และเผยแพร่งานศิลปวิทยาการและวัฒนธรรมของชาติให้ดำรงอยู่สืบมาจนถึงทุกวันนี้

เรียบเรียงโดย

ศุภร รัตนพงศ์

^{๑๗} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๐ ตอนที่ ๒๒ วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๖

พระราชกฤษฎีกา
แบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร
กระทรวงศึกษาธิการ
พ.ศ. ๒๕๓๔

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.
ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๔
เป็นปีที่ ๕๐ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงการแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๗๔ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๕) พุทธศักราช ๒๕๓๔ และมาตรา ๘ วรรคสี่ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาขึ้นไว้ ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชกฤษฎีกานี้เรียกว่า “พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๔”

มาตรา ๒ พระราชกฤษฎีกานี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๖

มาตรา ๔ ให้กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งกฎหมายและระเบียบอื่นที่เกี่ยวข้อง

(๒) บำรุงรักษา อนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม สร้างสรรค์ และเผยแพร่ศิลปวิทยาการและวัฒนธรรมของชาติในด้าน

(ก) พิพิธภัณฑสถาน โบราณคดี และโบราณสถาน

(ข) วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี หอสมุดแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

(ค) นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม

(๓) จัดการศึกษาด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ และช่างศิลป์ทั้งในระบบและนอกระบบ

(๔) ศึกษา ค้นคว้า วิจัย และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมด้านการพิพิธภัณฑสถาน โบราณคดี โบราณสถาน ภาษาไทย วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม

(๕) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมหรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

มาตรา ๕ ให้แบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้

- (๑) สำนักงานเลขาธิการกรม
- (๒) กองคลัง
- (๓) กองการเจ้าหน้าที่
- (๔) กองแผนงาน
- (๕) กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
- (๖) สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
- (๗) สถาบันศิลปกรรม
- (๘) สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
- (๙) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- (๑๐) หอสมุดแห่งชาติ

มาตรา ๖ อำนาจหน้าที่ของส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ มีดังนี้

- (๑) สำนักงานเลขาธิการกรม มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับราชการทั่วไปของกรม และราชการที่มิได้แยกให้เป็นหน้าที่ของกองหรือส่วนราชการใดโดยเฉพาะ อำนาจหน้าที่ดังกล่าวให้รวมถึง
  - (ก) ปฏิบัติงานสารบรรณของกรม
  - (ข) ดำเนินการเกี่ยวกับงานช่วยอำนวยความสะดวกและงานเลขานุการของกรม
  - (ค) ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข่าวสาร ผลการปฏิบัติราชการและความรู้ ความก้าวหน้า ความเข้าใจเกี่ยวกับนโยบายและงานของกรมทั้งภายในประเทศและนอกประเทศ
  - (ง) ดำเนินการเกี่ยวกับกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งกฎหมายและระเบียบอื่น อนุสัญญา หรือข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม งานนิติกรรมและสัญญา งานเกี่ยวกับความรับผิดชอบในทางแพ่ง และงานคดีที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของกรม
  - (จ) ดำเนินการทางวินัย การอุทธรณ์ และการร้องทุกข์ตามกฎหมายของข้าราชการและลูกจ้างของกรม
  - (ฉ) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย
- (๒) กองคลัง มีอำนาจหน้าที่
  - (ก) ดำเนินการเกี่ยวกับการเงิน การบัญชี การพัสดุ อาคารสถานที่ ยานพาหนะ และการงบประมาณของกรม เว้นแต่การตั้งและจัดสรรงบประมาณประจำปีของกรม
  - (ข) ดำเนินการเกี่ยวกับเงินนอกงบประมาณของกรม
  - (ค) ควบคุมดูแลการเก็บรักษาและการจ่ายเงินกองทุนโบราณคดี
  - (ง) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย
- (๓) กองการเจ้าหน้าที่ มีอำนาจหน้าที่
  - (ก) จัดระบบงานและการบริหารงานบุคคลของกรม เว้นแต่การดำเนินการทางวินัย การอุทธรณ์ และการร้องทุกข์ของข้าราชการและลูกจ้างของกรม

- (ข) ดำเนินการเกี่ยวกับงานสวัสดิการข้าราชการและลูกจ้างของกรม
- (ค) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย
- (๔) กองแผนงาน มีอำนาจหน้าที่
- (ก) ดำเนินการวางแผนและวิเคราะห์ เสนอแนะแนวนโยบาย แผนงาน มาตรการและโครงการด้านศิลปวัฒนธรรมของกรม
- (ข) จัดทำและประสานแผนการปฏิบัติงานของกรมให้สอดคล้องกับนโยบายและแผนแม่บทของกระทรวง ตั้งและจัดสรรงบประมาณประจำปีของกรม รวมทั้งเร่งรัด ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผนงานของหน่วยงานของกรม
- (ค) จัดระบบการสำรวจ การจัดเก็บ การประมวล และการใช้ประโยชน์ข้อมูลของหน่วยงานของกรม
- (ง) ติดต่อและประสานงานกับองค์การหรือหน่วยงานต่างประเทศด้านความช่วยเหลือและความร่วมมือ เสนอความเห็นและให้ความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านพิพิธภัณฑ์ โบราณคดี หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ นาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งเป็นศูนย์ประสานงานกับองค์การระหว่างประเทศ
- (จ) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย
- (๕) กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ มีอำนาจหน้าที่
- (ก) ศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย เรียบเรียง ตรวจสอบ และชำระวิทยาการสาขาวรรณกรรม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติและประเทศใกล้เคียง
- (ข) ศึกษา ค้นคว้า และวิเคราะห์ เพื่อแปลและเรียบเรียงวิทยาการสาขาวรรณกรรม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติและประเทศใกล้เคียง
- (ค) อนุรักษ์ ส่งเสริม พิธีกรรม สืบทอด และบำรุงรักษางานด้านภาษาไทย วรรณกรรม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งให้คำปรึกษาแนะนำทางวิชาการ
- (ง) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย
- (๖) สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ มีอำนาจหน้าที่
- (ก) จัดการศึกษา อบรม วิจัย ควบคุม กำกับ ดูแล ส่งเสริมและนิเทศการจัดการศึกษาด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์และคีตศิลป์ของสถาบันการศึกษาของกรม
- (ข) ทำนุบำรุง รักษา พิธีกรรม และให้การศึกษาค้นคว้าศิลปวัฒนธรรมทางด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ทั้งไทยและสากล และการจัดแสดงอื่นที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม
- (ค) ศึกษา ค้นคว้า รวบรวม ผดุงรักษา ส่งเสริม พัฒนา และจัดทำบันทึกเพื่อถ่ายทอดการแสดงตามแบบศิลปะไทยในท้องถิ่นต่าง ๆ
- (ง) แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมในดานนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์กับต่างประเทศ
- (จ) ดำเนินการเกี่ยวกับกิจการโรงละครแห่งชาติ โดยการ จัดแสดง โขน ละคร พิธีอนำ

การละเล่นพื้นเมือง ดนตรีไทย ดนตรีสากล และการจัดแสดงอื่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม รวมทั้ง ควบคุมดูแลและสนับสนุนการดำเนินกิจการโรงละครแห่งชาติในภูมิภาค

(ฉ) ให้คำปรึกษา แนะนำ และฝึกอบรมบุคลากรในด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ และ คีตศิลป์

(ช) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

(๗) สถาบันศิลปกรรม มีอำนาจหน้าที่

(ก) จัดการศึกษา อบรม วิจัย ควบคุม กำกับ ดูแล ส่งเสริมและนิเทศการจัดการศึกษา ด้านช่างศิลป์ของสถาบันการศึกษาของกรม

(ข) ผดุงรักษา ซ่อมแซม สร้างสรรค์ ส่งเสริม พัฒนา และสืบทอดงานด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และงานด้านศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติ การช่าง ศิลปกรรมไทยแบบประเพณี ศิลปกรรมร่วมสมัยและศิลปกรรมประยุกต์ รวมทั้งงานศิลปกรรมอื่น ๆ

(ค) อนุรักษ์และสืบทอดงานช่างฝีมือ ช่างสิบหมู่ และสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี

(ง) ศึกษา ค้นคว้า วิจัย และพัฒนางานด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรมอันเป็น เอกลักษณ์ของชาติ

(จ) ดำเนินการเกี่ยวกับการออกแบบและเขียนแบบด้านสถาปัตยกรรมไทยและไทย ประยุกต์ สถาปัตยกรรมร่วมสมัย ภูมิสถาปัตยกรรมมัณฑนศิลป์ ศิลปกรรมและวิศวกรรม ประมาณ ราคากลางและควบคุมการก่อสร้างให้แก่หน่วยราชการ รัฐวิสาหกิจ และวัดทั้งภายในประเทศและ นอกประเทศ

(ฉ) ควบคุมดูแลและสนับสนุนการสร้างอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญของชาติ และการจำลอง พระพุทธรูปสำคัญ รวมทั้งทำนุบำรุงอนุสาวรีย์บุคคลสำคัญของชาติ

(ช) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

(๘) สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีอำนาจหน้าที่

(ก) ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย หลักฐานทางโบราณคดี เพื่อ พัฒนางานด้านโบราณคดี การพิพิธภัณฑสถานและงานด้านศิลปวัฒนธรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ของชาติ

(ข) ดำเนินการอนุรักษ์และบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถาน รวมทั้งอาคารและสถานที่ที่มีคุณค่าทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่ยังมีประโยชน์ใช้สอย และซาก โบราณสถาน เพื่อรักษาไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งการควบคุมงานบูรณะปฏิสังขรณ์

(ค) ศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย โบราณวัตถุ ชิ้นส่วนของโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ โบราณสถาน เพื่อการอนุรักษ์ การซ่อม การสงวนรักษาด้วยกรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์ และเป็นศูนย์ ปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุทางวิทยาศาสตร์

(ง) สำรวจ ขุดค้น ขึ้นทะเบียน ควบคุมดูแลรักษาและอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ การอนุญาตให้ส่งหรือนำโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ออกนอกราชอาณาจักร รวมทั้งปฏิบัติการ ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

(จ) รวบรวม เก็บรักษา จัดทำทะเบียนหลักฐาน วิเคราะห์ ตรวจสอบพิสูจน์ ให้การศึกษา เผยแพร่และจัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ

(ฉ) บริหารจัดการและจัดผลประโยชน์โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี อนุสรณ์สถาน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มรดกทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ทั้งใน ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และกองทุนโบราณคดี รวมทั้งให้คำปรึกษา แนะนำ ส่งเสริมและ สนับสนุนการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานของหน่วยงานทั้งในภาครัฐและเอกชน

(ช) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

(๙) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ มีอำนาจหน้าที่

(ก) รวบรวม ประเมินคุณค่า เก็บรักษา ให้บริการเอกสารสำคัญของชาติแก่หน่วยราชการ องค์กร รัฐวิสาหกิจ และประชาชนทั่วไป

(ข) ดำเนินการเกี่ยวกับงานศึกษา ค้นคว้า และวิจัย เพื่อพัฒนาและเผยแพร่เอกสาร สำคัญของชาติ

(ค) บันทึกเหตุการณ์สำคัญของชาติที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศและนอกประเทศ

(ง) ดำเนินการเกี่ยวกับงานหอภาพยนตร์แห่งชาติ

(จ) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

(๑๐) หอสมุดแห่งชาติ มีอำนาจหน้าที่

(ก) ดำเนินการเกี่ยวกับงานเก็บรวบรวมและสงวนรักษาทรัพย์สินทางปัญญา วิทยาการ ศิลปกรรม และวัฒนธรรมของชาติ ที่ปรากฏในรูปของหนังสือ ตัวเขียนและจารึก หนังสือตัวพิมพ์ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อโสตทัศนประเภทต่าง ๆ

(ข) ให้บริการเกี่ยวกับการอ่าน ค้นคว้า และวิจัย การดำเนินการทางวิชาการด้าน บรรณารักษศาสตร์ สารนิเทศศาสตร์ และเทคโนโลยีสารนิเทศ

(ค) เป็นศูนย์ข้อมูลและประสานงานสารนิเทศทางวิชาการแห่งชาติ

(ง) ดำเนินงานให้ความร่วมมือและประสานงานกับห้องสมุดและสถาบันต่าง ๆ ใน ระดับชาติและนานาชาติ

(จ) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

มาตรา ๗ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการรักษาการตามพระราชกฤษฎีกานี้

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ชวน หลีกภัย

นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ :- เหตุผลในการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ คือ เนื่องจากในปัจจุบันกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ได้ปรับปรุงงานที่มีลักษณะใกล้เคียงกันเข้าไว้ด้วยกัน โดยรวมงานของกองการสังคีตและกองศิลปศึกษาเฉพาะส่วนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ งานของกองหัตถศิลป์ กองสถาปัตยกรรม และกองศิลปศึกษาเฉพาะส่วนของงานด้านการศึกษาช่างศิลป์และวิทยาลัยช่างศิลป์ และงานของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กองโบราณคดีและกองสถาปัตยกรรมบางส่วนจัดตั้งเป็นสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ สถาบันศิลปกรรมและสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ตามลำดับ พร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กองจดหมายเหตุแห่งชาติและกองหอสมุดแห่งชาติ เป็นกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติและหอสมุดแห่งชาติ ตามลำดับ และได้จัดตั้งกองแผนงานขึ้นเพื่อปฏิบัติงานด้านการวางแผน ติดตาม และกำหนดวิธีการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับนโยบายของกรม สมควรปรับปรุงการแบ่งส่วนราชการภายในกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการเสียใหม่ เพื่อให้การปฏิบัติราชการเกิดความคล่องตัว มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และเหมาะสมกับสภาพงาน และโดยที่มาตรา ๘ วรรคสี่ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๓๔ บัญญัติว่า การแบ่งส่วนราชการภายในกรม ให้ตราเป็นพระราชกฤษฎีกา และให้ระบุอำนาจหน้าที่ของแต่ละส่วนราชการไว้ในพระราชกฤษฎีกาด้วย จึงจำเป็นต้องตราพระราชกฤษฎีกานี้

การปรับปรุงการแบ่งส่วนราชการของกรมศิลปากร จาก พ.ศ. ๒๔๗๖ - ปัจจุบัน *

๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ สังกัดกระทรวงธรรมการ

๑. กองกลาง
๒. กองสถาปัตยกรรม
๓. กองศิลปกรรม
๔. กองพิพิธภัณฑ์และโบราณคดี
๕. กองหอสมุด

๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ** สังกัดกระทรวงธรรมการ

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองศิลปวิทยาการ
๓. กองประณีตศิลปกรรม
๔. กองสถาปัตยกรรม
๕. กองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ
๖. กองหอสมุด

๑๑ กรกฎาคม ๒๔๘๑ สังกัดกระทรวงธรรมการ

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองวรรณคดี
๓. กองวัฒนธรรม
๔. กองโบราณคดี
๕. กองสถาปัตยกรรม
๖. กองหัตถศิลป์
๗. กองดุริยางคศิลป์
๘. กองโรงเรียนศิลปากร

๒๕ สิงหาคม ๒๔๘๕ สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองวรรณคดี
๓. กองโบราณคดี
๔. กองสถาปัตยกรรม
๕. กองการสังคีต

๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
๓. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
๔. กองโบราณคดี
๕. กองสถาปัตยกรรม
๖. กองหัตถศิลป์
๗. กองการสังคีต

๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองการสังคีต
๓. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
๔. กองโบราณคดี
๕. กองศิลปศึกษา
๖. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
๗. กองสถาปัตยกรรม
๘. กองหัตถศิลป์
๙. กองหอสมุดแห่งชาติ

๖ มีนาคม ๒๕๑๔ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองศิลปศึกษา
๓. กองหัตถศิลป์
๔. กองสถาปัตยกรรม
๕. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
๖. กองหอสมุดแห่งชาติ
๗. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
๘. กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
๙. กองโบราณคดี
๑๐. กองการสังคีต

๒๙ มิถุนายน ๒๕๓๔ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองคลัง
๓. กองการเจ้าหน้าที่
๔. กองการสังคีต
๕. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
๖. กองโบราณคดี
๗. กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
๘. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
๙. กองศิลปศึกษา
๑๐. กองสถาปัตยกรรม
๑๑. กองหอสมุดแห่งชาติ
๑๒. กองหัตถศิลป์

๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๖ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

การแบ่งส่วนราชการภายในเหมือน พ.ศ. ๒๕๓๔ แต่ฉบับนี้ได้ระบุอำนาจหน้าที่ของแต่ละส่วนราชการไว้อย่างชัดเจน

๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๘ - ปัจจุบัน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

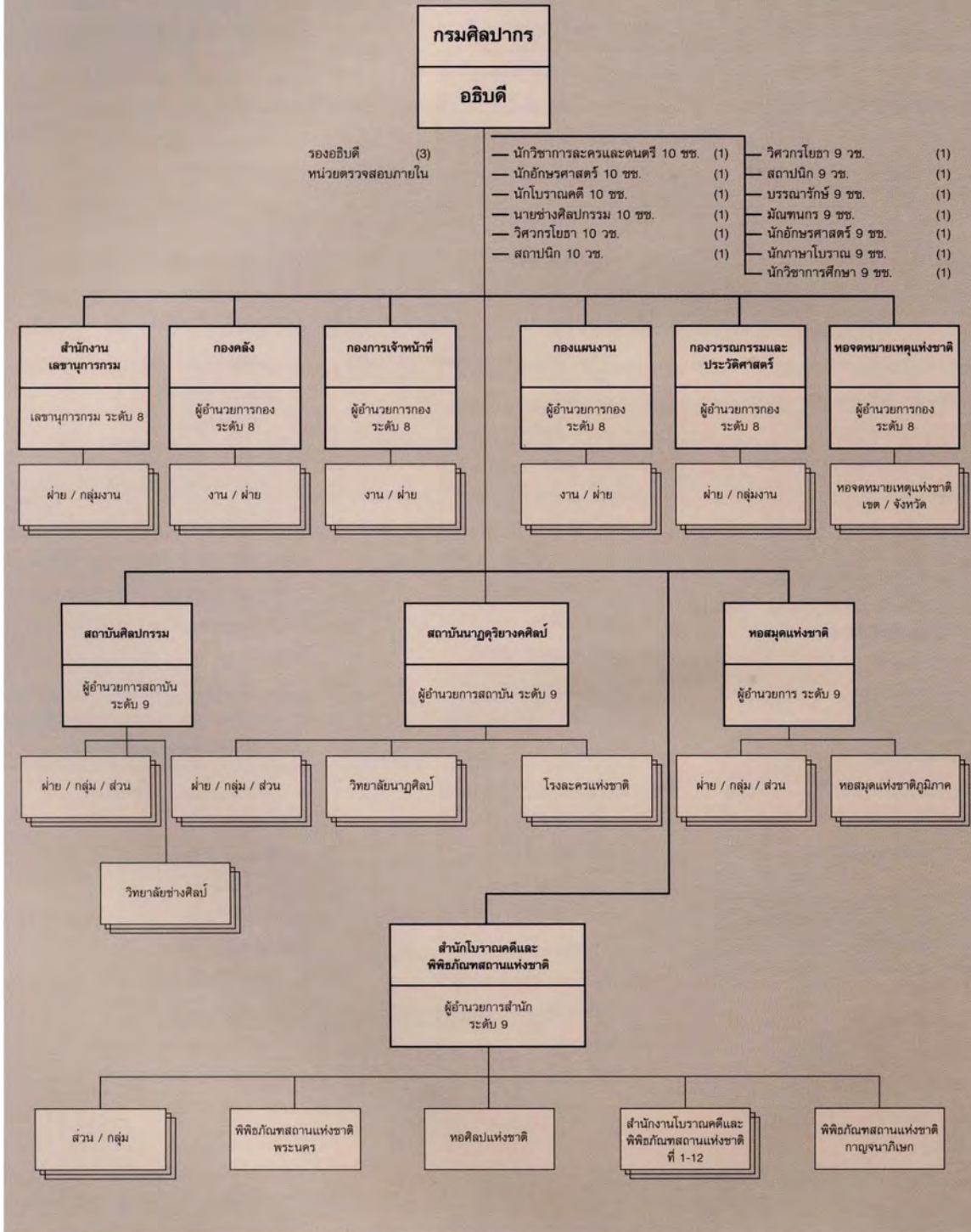
๑. สำนักงานเลขานุการกรม
๒. กองคลัง
๓. กองการเจ้าหน้าที่
๔. กองแผนงาน
๕. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
๖. สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
๗. สถาบันศิลปกรรม
๘. สำนักโบราณคดี
และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
๙. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
๑๐. หอสมุดแห่งชาติ

* วันเดือนปี ที่ระบุ เป็นวันที่พระราชกฤษฎีกา มีผลบังคับใช้

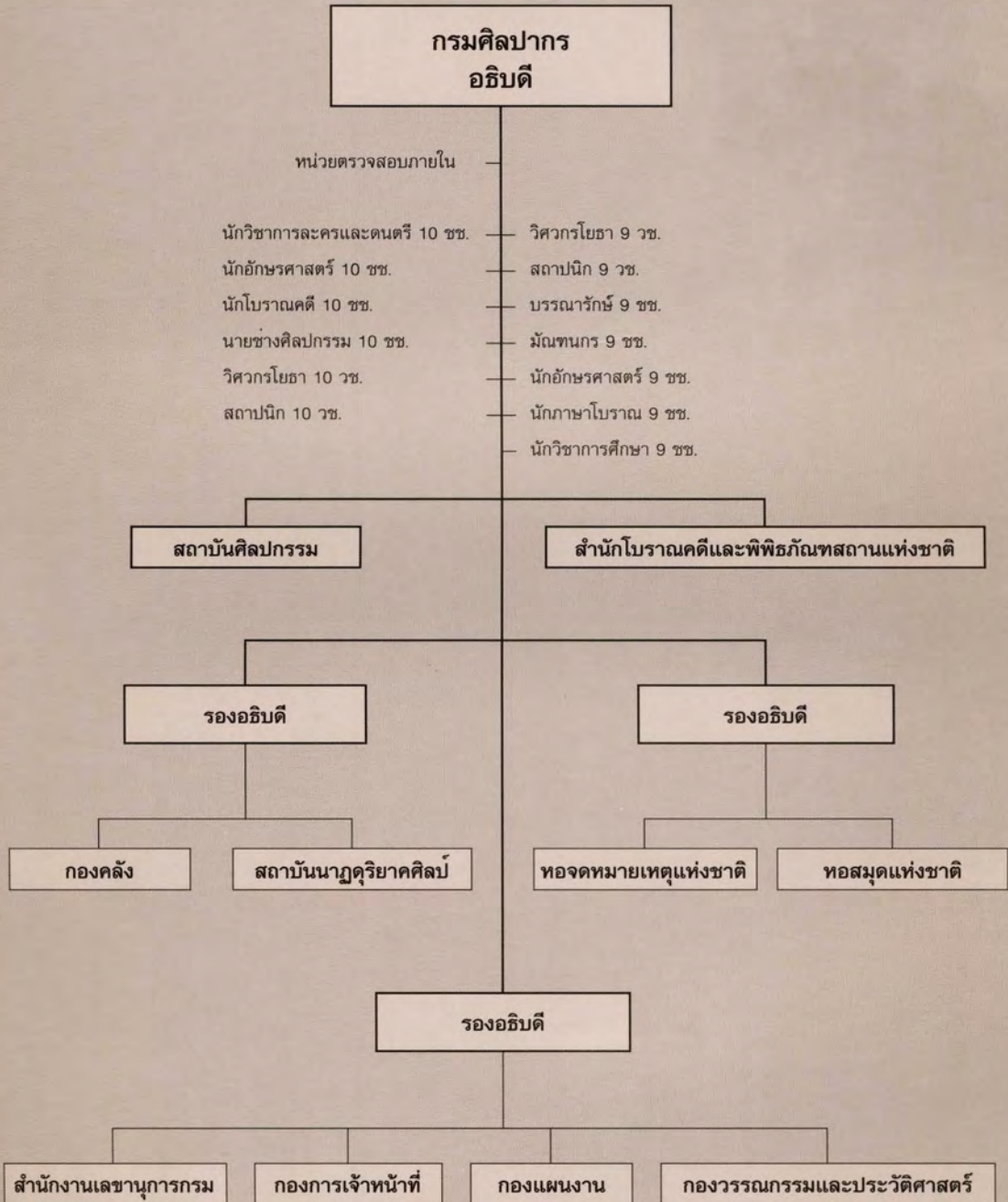
** ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ประเทศไทยใช้วันที่ ๑ เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่ และวันที่ ๓๐ มีนาคม เป็นวันสิ้นปี ดังนั้น ปี พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงเริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ - ๓๐ มีนาคม ๒๔๗๖ และเดือนพฤษภาคม ๒๔๗๖ จึงมาก่อนเดือนมกราคม ๒๔๗๖

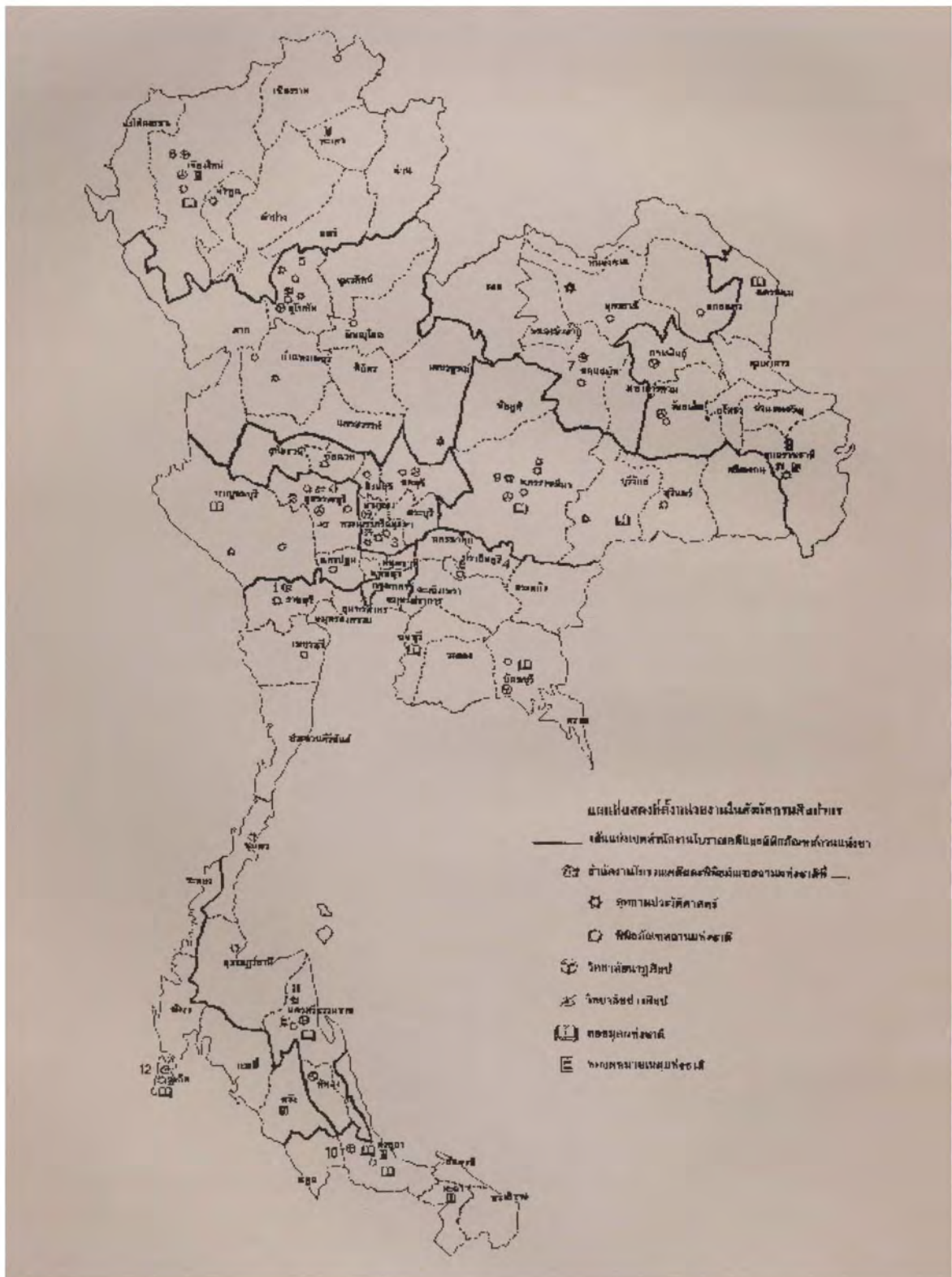

แผนภูมิการแบ่งส่วนราชการของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๓๘

แผนภูมิการบริหารงานของกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๓๙

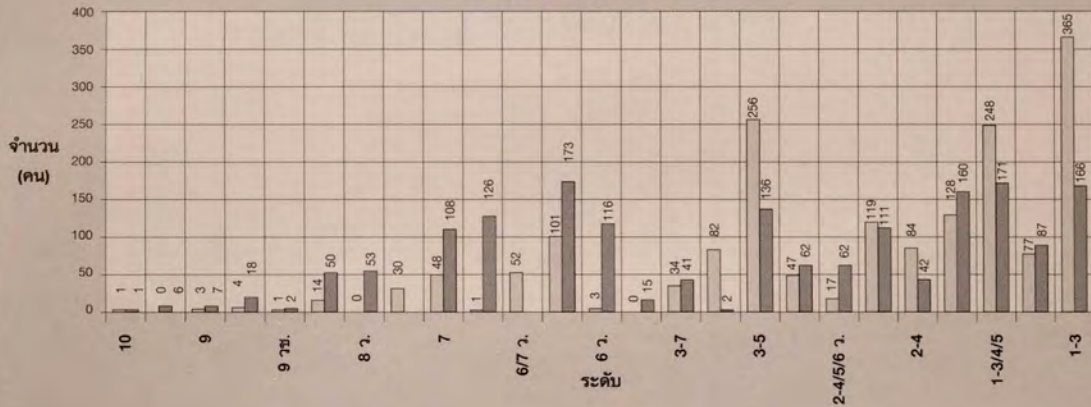

เปรียบเทียบจำนวนอัตรากำลังกรมศิลปากร

จำแนกตามระดับตำแหน่ง

- รอบที่ 1 (ปี พ.ศ. 2531-2538)
- รอบที่ 2 (ปี พ.ศ. 2539-2541)

แผนภูมิแสดงจำนวนบุคลากรสังกัดกรมศิลปากร ปีงบประมาณ ๒๕๓๙

ข้อมูลจำนวนบุคลากร สํารวจ ณ วันที่ 29 พฤศจิกายน 2538

จำนวนบุคลากร

พระเมรุมาศ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

นับ ตั้งแต่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เสด็จสวรรคตเมื่อวันอังคารที่ ๑๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ เป็นต้นมา รัฐบาลและประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าต่างพร้อมใจกันเตรียมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ การจัดเตรียมงานในด้านต่าง ๆ อาทิ การจัดงานด้านพระราชพิธี การก่อสร้างพระเมรุมาศ ลัง

ก่อสร้างประกอบพระเมรุมาศ ราชรถ พระยานมาศ และส่วนประกอบพระราชพิธี การประชาสัมพันธ์ การรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และการจราจร การจัดทำจดหมายเหตุ และหนังสือที่ระลึก การบันทึกภาพเหตุการณ์งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ฯลฯ ได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยพร้อมที่จะสนองพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ด้วยสำนึกในพระเมตตาคุณที่ทรงมีต่ออาณาประชาราษฎร์อย่างหาที่สุดมิได้

ในส่วนของการก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารในปริมณฑลเพื่อการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีครั้งนี้ คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้มอบหมายภารกิจให้อยู่ในความรับผิดชอบของคณะอนุกรรมการฝ่ายก่อสร้างพระเมรุมาศ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุมาศ ราชรถ พระยานมาศ และส่วนประกอบพระราชพิธี โดยมีกรมศิลปากรเป็นหน่วย

งานหลักรับผิดชอบดำเนินการ

กรมศิลปากรได้ระดมช่างฝีมือที่มีความสามารถในการเตรียมการก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารในบริเวณทลเพื่อให้แล้วเสร็จทันการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ โดยมีเรืออากาศเอกอาวุธ เงินชูกลิ่น สถาปนิกระดับ ๙ ของกรมศิลปากร เป็นกำลังสำคัญในการออกแบบ ซึ่งได้ยึดถือหลักการในการปฏิบัติงานให้เป็นไปอย่างสมพระเกียรติและประหยัด สามารถนำไปปลูกสร้างอาคารเพื่อใช้เป็นสาธารณประโยชน์ภายหลังเมื่อเสร็จจากการถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว

พระเมรุมาศที่จะใช้ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้รับการออกแบบอย่างงดงามตระการตาด้วยสถาปัตยกรรมไทยอันล้ำเลิศ ประกอบกับจินตนาการของช่างในยุคปัจจุบัน ทำให้พระเมรุมาศมีความสง่างามและยังคงไว้ซึ่งรูปแบบตามโบราณราชประเพณี ทั้งนี้โดยกำหนดปลูกสร้าง ณ บริเวณท้องสนามหลวงด้านทิศใต้ ดังเช่นงานพระเมรุมาศซึ่งมีมาแต่ครั้งสมัย

กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เมื่อการออกแบบพระเมรุมาศและอาคารในบริเวณทลได้รับความเห็นชอบจากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี องค์ที่ปรึกษาและคณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว กรมศิลปากรจึงได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารในบริเวณทล โดยประกอบพิธีพราหมณ์ บวงสรวงเจ้าที่ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่การดำเนินงาน เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๓๔ เวลา ๘.๐๙ น. ณ บริเวณท้องสนามหลวงด้านทิศใต้ โดยมีนายสุวิษ ริงลิตพล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานในพิธี และต่อมาได้เริ่มกันรั้วบริเวณก่อสร้าง สร้างโรงพยาบาลและโรงปฏิบัติการด้านศิลปกรรม จากนั้นได้ปักผังวางแนวบริเวณอาคารทุกหลัง และขุดหลุมวางรากฐาน ในส่วนของพระเมรุมาศ ได้มีการขุดหลุมวางระเคอนกรีต ทำเหล็กเสاءพระเมรุมาศ และมีพิธีที่ยึดถือกันเป็นโบราณราชประเพณี คือ พิธียกเสاءพระเมรุมาศ เมื่อวันที่ ๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๓๔ เวลา ๙.๐๕ น. ณ บริเวณท้องสนามหลวงด้านทิศใต้ โดยมี ฯพณฯ นายบรรหาร ศิลปอาชา นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธี

บริเวณท้องสนามหลวงด้านทิศใต้ ซึ่งกำหนดให้เป็นสถานที่ปลูกสร้างพระเมรุมาศจัดกันเป็นเขตบริเวณทลพระราชพิธี โดยจัดสร้างรั้วราชวัติ ๔ ด้าน ล้อมรอบเนื้อที่ประมาณ ๙ ไร่เศษ สร้างองค์พระเมรุมาศไว้ตรงกลางบริเวณทล และสร้างอาคารอื่น ๆ ประกอบด้วย หอเปลื้อง พระที่นั่งทรงธรรม ศาลาลูกขุน ช่าง ทับเกษตร ทีม และห้องสุขา นอกรั้วราชวัติ ด้านเหนือสร้างพลับพลายก ๑ หลัง สำหรับเป็นที่ประทับรับพระบรมศพ ด้านใต้สร้างปะรำสำหรับข้าราชการ ๒๐ ปะรำ ด้านหลังของปีกพระที่นั่งทรงธรรมทั้งซ้ายและขวาสร้างปะรำด้านละ ๔ ปะรำ

พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราช-

ขณะนี้ ปลุกสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมไทย ทรงปราสาทจตุรมุข ยอดเกี้ยว ตัวอาคารประกอบด้วยชั้นฐานชาลา และชั้นพระเมรุมาศ องค์พระเมรุมาศ ส่วนหลังคาประกอบด้วยมุขทิศสอดเข้าใต้เครื่องยอดประดับตกแต่งลวดลายด้วยกระดาดทองย่นฉลุสาบสี พร้อมเครื่องใช้และเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ เช่น พระจิตกาธาน ฉัตรประดับ

พระเมรุมาศมีขนาดกว้าง ๒๖.๗๐ เมตร ยาว ๓๖.๓๐ เมตร โครงสร้างโดยทั่วไป ฐานรากเป็นแผ่นคอนกรีตสำเร็จรูปแบบ HOLLOW CORE มีความหนา ๓ ขนาด คือ ๐.๑๕, ๐.๒๕ และ ๐.๓๐ เมตร เสาดม้อรับชาลา คาน ดง เป็นไม้เนื้อแข็ง เฉพาะเสาองค์พระเมรุมาศ ๔ ต้น เสามุขและส่วนยอดพระเมรุมาศ โครงภายในเป็นเหล็กประกอบแล้วหุ้มไม้อัดยางหนา ๔ มิลลิเมตร โครงคร่าไม้

ตัวอาคารยกพื้น ๒ ระดับ เป็นฐานชาลา และฐานองค์พระเมรุมาศ ฐานชาลาเป็นฐานปัทม์ย่อเก็จ ย่อมุมทั้งสี่ด้านลึบกลมุม กว้าง ๒๖.๗๐ เมตร ยาว ๓๖.๓๐ เมตร สูงจากระดับพื้นดินถึงชานชาลา ๑.๓๕ เมตร ชานชาลาโดยทั่วไปยื่นออกจากเสาริม ๐.๖๐ เมตร ปากฐานโดยรอบ ฐานชาลา ประกอบหน้ากระดาน ท้องไม้ เส้นลวด บัวหงายบัวคว่ำ หน้ากระดานล่าง และหน้ากระดานบนประดับลายประจำยามเกลียว ฉลุกระดาดทองย่น พื้นสีน้ำเงิน สาบสีเขียว แดง ทับทิม เส้นลวดเดินเส้นทอง บัวคว่ำ และบัวหงายประดับลายฉลุกระดาดทองย่นลายบัวพื้นสีน้ำเงิน สาบสีแดงทับทิม เขียว ท้องไม้ประดับลายเข้มขาบ ฉลุกระดาดทองย่น สาบสีเขียว แดงทับทิม เงิน มีบันไดทางขึ้นลงจากพื้นดินถึงพื้นชานชาลาทั้งสี่ทิศ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกมีด้านละ ๕ บันได

เป็นบันไดใหญ่ ๑ บันได กว้าง ๔.๕๐ เมตร ขนาบข้างด้วยบันไดเล็กข้างละ ๒ บันได กว้าง ๒.๕๐ เมตร แต่ละช่องบันไดมีบันได ๙ ชั้น ด้านทิศเหนือและทิศใต้มีทิศละ ๑ บันได เป็นบันไดใหญ่กว้าง ๔.๕๐ เมตร บันไดทั้งหมดเป็นไม้เนื้อแข็ง ลูกนอน ปูพรมอัดสีแดง ลูกตั้งบันไดประดับลายเข้มขาบ ฉลุกระดาดทองย่น สาบสีแดงทับทิม เงิน พลสิงห์บันไดประดับลายประจำยาม ก้ามปูฉลุกระดาดทองย่น สาบสีเงินที่ขอบ ผนังพลสิงห์พื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม เดินเส้นทองในแนวตั้ง พูกรับชั้นบันไดประดับลายฉลุกระดาดทองย่น สาบสีเขียว แดงทับทิม น้ำเงิน ราวบันไดลอกบัวด้านบน-ล่าง ทาสีแดง เดินขอบทอง ผนังราวบันไดแบ่งเป็น ๓ เส้น แต่ละเส้นประดับลายฉลุกระดาดทองย่น สาบสีแดงทับทิม เงิน เดินเส้นทองสองสาย คั่นด้วยดอกประจำยามสีทอง พื้นสีน้ำเงิน สาบสีแดงทับทิม เป็นระยะ ๆ

เสائبันไดเป็นเสาสีเหลี่ยม บัวคอเสาประดับลายฉลุ กระจาดทองย่นพื้นสีแดงแววสีเงิน แต่งทับทิม ตัวเสาสีแดง เตินริ้วเส้นทองด้านละ ๓ เส้น หัวเสาเม็ดประดับลายฉลุกระจาดทองย่นสาบสีแดงทับทิม แววสีเงิน ยอดเสาเม็ดประดับลายฉลุ กระจาดทองย่นสาบสีน้ำเงินและแดงทับทิม แววสีเงิน เฉพาะที่บันไดใหญ่ด้านทิศเหนือและทิศใต้มีราวแบ่งช่องทางเดิน บันไดชั้นฐานชลาภกันแบ่งช่องบันไดเป็น ๓ ช่องทางเดิน ส่วนบันไดฐานองค์พระเมรุมาศกันแบ่งช่องบันไดเป็น ๒ ช่องทางเดิน โดยทำราวบันไดด้วยเหล็กกลมทาสีแดง เสาราวบันไดเป็นหัวเม็ดไม้กึ่งทาสีทอง

พื้นฐานชลาภ เป็นไม้เนื้อแข็งขนาด ๑ นิ้ว คุณ ๘ นิ้ว ปูทับด้วยไม้อัดยางหนา ๖ มิลลิเมตร ปูพรมอัดสีแดงทับหน้า พนักฐานชลาภและเสาพนักประดับลายฉลุกระจาดทองย่นสาบสีและลายเหมือนพนักราวบันไดและเสائبันได

ที่เสาพนักฐานชลาภ ตรงมุมย่อไม้ย่อเก็จโดยรอบ ประดับด้วยแท่นฐานสำหรับประดิษฐานรูปเทวดานั่งคุกเข่าถือบังแทรกกรายรอบจำนวน ๒๐ แท่น

ตัวแทนเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสโครงคร่ำไม้ขนาด กว้าง ๐.๘๕ เมตร ยาว ๐.๘๕ เมตร สูง ๑.๒๕ เมตร ประกอบด้วยหน้ากระดาน เส้นลวด ท้องไม้ หน้ากระดาน ล่างประดับลายประจำยามกำมปูฉลุกระดาษทองย่น พื้นสีน้ำเงิน สาบสีแดง เขียว หน้ากระดานบนประดับ ลายลูกฟักกำมปูฉลุกระดาษทองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบ สีแดง เส้นลวดเดินเส้นทอง บัวคว่ำและบัวหงาย ประดับลายฉลุกระดาษทองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบสีแดง และเขียว ลูกแก้วล่างและลูกแก้วบนประดับลายดอกสี กليب ฉลุกระดาษทองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบสีทับทิม ท้อง ไม้โดยรอบประดับลายริ้วทองทางตั้งอยู่ในพื้นสีน้ำเงิน ตรงกลางท้องไม้ทำชুমคูหาไม้ลายพุ่มอยู่ภายในลายชুম เป็นลายแข่งสิงห์ ตรงกลางปิดกระดาษทองย่นรูปพาน พุ่มดอกไม้ ตัวพุ่มดอกสีแดงทับทิม ตัวพานพื้นสีเงิน

แท่นรับเทวดารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๐.๖๐ เมตร ยาว ๐.๖๐ เมตร สูง ๐.๓๐ เมตร เป็นไฟเบอร์ กลาส ประกอบด้วยหน้ากระดาน ท้องไม้ เส้นลวด บัว หงายบัวคว่ำ หน้ากระดานบนและหน้ากระดานล่าง ประดับลายประจำยามเกลียวไบเทศ ฉลุกระดาษทอง

ย่นสาบสีแดง เขียว น้ำเงิน เส้นลวดเดินเส้นทอง บัว คว่ำบัวหงายประดับลายฉลุกระดาษทองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบสีแดง ท้องไม้พื้นสีแดง เดินเส้นทองในแนวตั้ง

ที่พื้นฐานฐานชาลาด้านในมีบันไดทอดขึ้นสู่องค์ พระเมรุมาศทั้ง ๔ ทิศ ทางด้านทิศตะวันออกและ ทิศตะวันตกมี ๓ บันได เป็นบันไดใหญ่ ๑ บันได กว้าง ๓.๓๐ เมตร ขนาบข้างด้วยบันไดเล็ก ๒ บันได กว้าง ๑.๕๐ เมตร ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้มีบันไดใหญ่ ด้านละ ๑ บันได กว้าง ๓.๓๐ เมตร แต่ละช่องบันไดมี บันได ๑๔ ชั้น เป็นไม้เนื้อแข็ง ลักษณะลวดลายการ ประดับตกแต่งบันได ราวบันได พนักบันได พลสิงห์ บันได เสาบันได เหมือนบันไดทางขึ้นลงจากพื้นดินถึง ฐานฐานชาลา

ที่พื้นฐานชาลาข้างบันไดทางขึ้นลงฐานชาลาสู่ องค์พระเมรุมาศตั้งแท่นฐานสำหรับประดิษฐานรูป เทวดายืนถือฉัตรเครื่องสูงประจำพระเมรุมาศ จำนวน ๑๒ แท่น ตัวแทนเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๐.๘๕ เมตร ยาว ๐.๘๕ เมตร สูง ๑.๕๐ เมตร ลักษณะ ลวดลายการประดับตกแต่งเหมือนแท่นประดับรูป

เทวดานั่งคุกเข่าถือบังแทรก

องค์พระเมรุมาศตั้งอยู่กึ่งกลางพื้นที่ฐานฐานชालา มีลักษณะเป็นอาคารโถงทรงปราสาทจตุรมุข มีฐานสูง องค์พระเมรุมาศเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส กว้าง ๕.๔๐ เมตร ยาว ๕.๔๐ เมตร मुखทิศเหนือและ मुखทิศใต้ กว้าง ๓.๕๐ เมตร ยาว ๘.๕๐ เมตร मुखทิศตะวันออก และ मुखทิศตะวันตก กว้าง ๓.๕๐ เมตร ยาว ๓.๔๐ เมตร หลังคาเครื่องยอดเป็นทรงเกี้ยว ตกแต่งลวดลายทั้งภายในและภายนอก

ฐานองค์พระเมรุมาศเป็นฐานสิงห์ เฉพาะช่วงองค์พระเมรุมาศเป็นย่อมุมไม้สิบสอง สูงจากระดับพื้นฐานฐานชालาถึงพื้นพระเมรุมาศ ๒.๐๐ เมตร พื้นองค์พระเมรุมาศโดยทั่วไปยื่นออกจากเสาริม ๐.๕๐ - ๐.๖๐ เมตร เป็นปากฐานโดยรอบ ฐานประกอบด้วยหน้ากระดาน ขาสิ่งห์ ท้องไม้ เส้นลวด หน้ากระดานบนประดับลายลูกฟักกำมุงงูจรดธาตทองย่นพื้นสีน้ำเงินสาบสีเขียว แต่งทับทิม หน้ากระดานล่างประดับลายดวงแก้วลับหว่างประจำยามครึ่งซีก จลจรดธาตทองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบสีแดงทับทิม เขียว ถัดขึ้นไปเส้นลวดซ้อน ๒ ชั้นเดินลายดอกแปดกลีบลูกโซ่ พื้น

สีน้ำเงิน ฉลุกระดาดทองย่นสาบสีแดงทับทิม ขาสิ่งห์
ประดับลายกุดั่น ฉลุกระดาดทองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบ
สีแดงทับทิม เขียว เงิน กาบแข็งสิงห์ประดับลายกาบ
บัวซ้อนลายเข้ามุ่มปิดกระดาดทองย่นพื้นสีแดงสาบ
เขียว ลายทองสิงห์ประดับลายเกล็ดเต่า ฉลุกระดาด
ทองย่นสาบสีเงิน ท้องไม้ประดับลายเข้มขาบ ประกอบ
ด้วยลายประจำยามลูกโซ่สลักรักร้อย ฉลุกระดาด
ทองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบสีแดงทับทิม เงิน

พื้นพระเมรุมาศ ตงไม้เนื้อแข็ง ไม้เนื้อแข็ง
ขนาด ๑ นิ้วคูณ ๔ นิ้ว ตีชนอัดสนิท ปูทับด้วยไม้อัด
ยางหนา ๖ มิลลิเมตร ปูพรมอัดสีแดงทับหน้า

เสามุขทิศพระเมรุมาศ ด้านทิศเหนือและทิศใต้
มีด้านละ ๔ ต้น ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกมี
ด้านละ ๔ ต้น บัวโคนเสาประกอบด้วยหน้ากระดาน
ท้องไม้ ลูกแก้ว เส้นลวด หน้ากระดานประดับลาย
ประจำยามก้ามปูฉลุกระดาดทองย่นพื้นสีน้ำเงินสาบ
สีเงินแดงทับทิม ประดับลายมัดข้าวต้ม ฉลุกระดาด
ทองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบสีแดงทับทิม เขียว ลูกแก้ว
ประดับลายดอก ๔ กลีบ ฉลุกระดาดทองย่นพื้นสีน้ำเงิน
สาบสีแดง โคนเสาเป็นบัวคอเลื้อยลายซ้อนไม้ ฉลุ

กระดาดทองย่นสาบสีน้ำเงิน แว่วสีเงิน ตัวเสาประดับ
ลายฉลุกระดาดทองย่นสาบสีน้ำเงิน แว่วสีเงิน แดง
ทับทิม ลายเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง คิ้วเหลี่ยมเสา
ประดับลายฉลุกระดาดทองย่นสาบสีทอง บัวปลายเสา
ประดับลายฉลุกระดาดทองย่นสาบสีเงิน และน้ำเงิน
ปลายเสาประดับคันทวยรับชายคา ลายซ้อนไม้เป็นรูป
พญานาค ปิดกระดาดทองย่นสาบสีเงิน เขียว แดง
และแดงทับทิม

ที่เสามุขพระเมรุมาศด้านทิศตะวันตกด้านซ้าย
ประดับคันทวยรูปหงส์ สำหรับทอดพระภูษาโยง ๒
ต้น ต้นละ ๑ ตัว ตัวหงส์เป็นลายซ้อนไม้ปิดกระดาด
ทองย่น

เสารองคพระเมรุมาศเป็นเสารูปขนาดใหญ่มี ๔ ต้น
ย่อมุมไม้สิบสองประดับลวดลายคล้ายเสามุขทิศฐาน
เสาเป็นฐานสิงห์ลูกแก้ว หัวเสาประกอบด้วยบัวปลาย
เสา รับไชรายอดที่มุมไม้สิบสองประดับทวยมุ่มรูป
พญานาค

ผนังภายในโดยทั่วไปปูไม้อัดยางหนา ๔
มิลลิเมตร โครงคร่ำไม้ พื้นสีชมพู ประดับลายโคม
ก้านแย่งฉลุกระดาดทองย่นสาบสีแดง น้ำเงิน เขิง

ผนังประดับลายกรวยเชิง ฉลุลวดาษทองย่นพื้นสีแดง
สาบสีน้ำเงิน เขียว เงิน ขอบผนังบนประดับลายเฟื้อง
ฉลุลวดาษทองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบสีเขียว แดง ขอบ
เชิงผนังล่างประดับลายหน้ากระดานเกลียวไบเทศ
ฉลุลวดาษทองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบสีเงิน แดงทับทิม
เขียว ผนังภายนอกโดยทั่วไปบุไม้อัดยางหนา ๔
มิลลิเมตรเรียบ ทำเป็นฝาปะกนลูกตั้งและเข็นประดับ
ลายประจำยามลูกโซ่ ฉลุลวดาษทองย่นพื้นสีน้ำเงิน
สาบสีแดง น้ำเงิน ร่องปะกนประดับลายเป็นลูกฟัก

กระตาดขุน ฉลุกระตาดทองย่นพื้นสีแดงทับทิม สาบ
สีเขียว น้ำเงิน

องค์พระเมรุมาศสูงกว่ามุขทิศ เจาะประตูโปร่ง
๔ ทิศ ๔ ช่องประตู ครอบคูหาทั้งด้านในและด้านนอก
ประดับลายลูกฟักกำมปู ฉลุกระตาดทองย่นพื้นสีน้ำเงิน
สีแดงทับทิม เขียว เงิน ช่องคูหาไม้เครื่องตกแต่ง
คือพระวิสูตร และฉากบังเพลิงทั้ง ๔ ด้าน กึ่งกลาง
องค์พระเมรุมาศประดิษฐานพระจิตกาธานโครงสร้าง
เป็นฐานไม้ ประกอบไม้สักแกะสลัก เส้าและโครงเป็น
สแตนเลสรูปเบญจายอดสี่ปตปฏล ฐานสลักลายทาสี
ปิดทองใช้เป็นที่สำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพ
พระจิตกาธาน มีขนาดกว้าง ๒.๕๕ เมตร ยาว ๓.๙๕
เมตร สูง ๗.๙๐ ฐานพระจิตกาธานเป็นฐานชั้นเดียว
ทาสีเทา ปิดทองลงบนลวดลาย ลักษณะเป็นฐานสิงห์
ประกอบลายจากพื้นบัวกาบ เท้าสิงห์ นมสิงห์ มีบัว
หลังสิงห์ซ้อน ๒ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นชั้นท้องไม้ เจาะ
เป็นตะแกรงระบายอากาศเป็นทองแดงฉลุลายราชวัติ
ขนาดกว้าง ๐.๔๐ เมตร ยาว ๐.๕๐ เมตร และ

กว้าง ๐.๔๐ เมตร ยาว ๐.๗๐ ซม. ติดต่อลม ๔ ท่อ และถัดจากท้องไม้ขึ้นไปเป็นลายลูกแก้วคั่น เหนือลูกแก้วเป็นบัวหงายรับหน้ากระดานปากฐาน ปากฐาน พระจิตกาธานทำเป็นกระบะสเตนเลส ใส่หยวกกลับ สูง ๑๐-๑๕ ซม. ไม้ที่กั้นกระบะถัดจากชั้นหยวกเป็น ดินเหนียวอัดแน่น ปูผ้าขาว เป็นที่สำหรับกองฟืน โครงเหนือพระจิตกาธานเป็นสเตนเลส ประกอบด้วย เสาสเตนเลส ๔ เสา สี่เสารับยอดในยาว ๕.๒๐ เมตร สี่เสานอกเป็นชั้นลดยาว ๔.๕๐ เมตร ปิดทองทึบ โคนเสาฝังในฐาน ส่วนของเสาจากปากฐานถึงเพดาน ยอดบุษบกชั้นที่ ๑ สูง ๓.๔๐ เมตร เหนือปากฐานขึ้นไป ๐.๓๕ เมตร ติดตะแกรงสเตนเลสขนาดกว้าง ๑.๔๕ เมตร ยาว ๓.๒๕ เมตร สำหรับประดิษฐานพระโกศ จันทรเพื่อถวายพระเพลิง

ยอดพระจิตกาธานเป็นสัปดาห์พลทรวงสี่เหลี่ยม จตุรัสมีชั้นลดซ้ายขวาต่ำกว่าเพดาน ฉัตรชั้นที่ ๑ ๐.๖๐ เมตร เพดานฉัตรชั้นที่ ๑ ถึงยอดฉัตรสูง ๒.๙๐ เมตร ฉัตรชั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นส่วนที่เรียกว่ารัดเกล้าประดับ

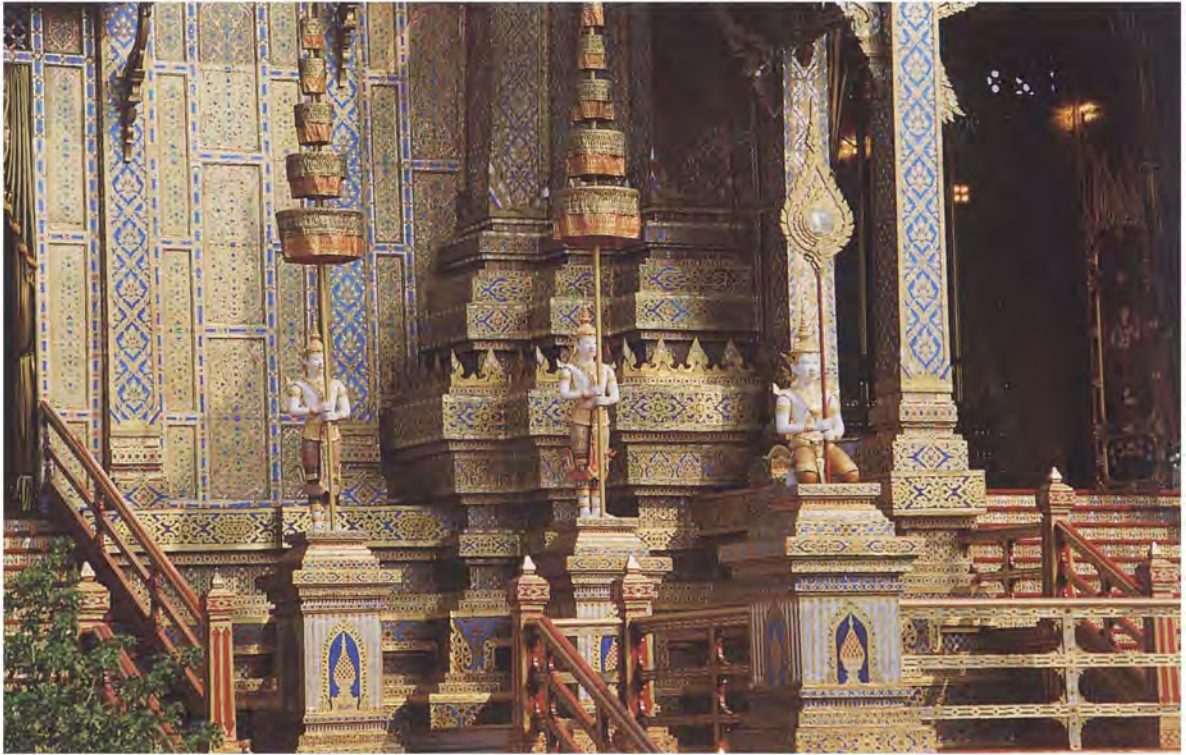

เครื่องสด กว้างยาว ๒.๕๐ เมตร เพดานทาสีแดงประดับลายฉลุกระดาดชองย่นสาบสีน้ำเงิน ทองแดงลายประจำยาม รัตเกล้าชั้นที่ ๒ กว้างยาว ๑.๗๒ เมตร รัตเกล้าชั้นที่ ๓ กว้างยาว ๑.๓๐ เมตร รัตเกล้าชั้นที่ ๔ กว้างยาว ๑.๙๖ เมตร รัตเกล้าชั้นที่ ๕ กว้างยาว ๑.๗๐ เมตร รัตเกล้าชั้นที่ ๖ กว้างยาว ๑.๔๔ เมตร รัตเกล้าชั้นที่ ๗ กว้างยาว ๑.๒๙ เมตร ยอดฉัตรเป็นไม้ทรงสี่เหลี่ยมจำหลักลายปิดทองคำทิบ สูง ๑.๖๗ เมตร

มุขทิศทั้งสี่ขององค์พระเมรุมาศ เป็นโถงโถงมุขทิศเหนือและมุขทิศใต้ยาวกว่ามุขทิศตะวันออกและมุขทิศตะวันตก เฉพาะที่มุขทิศเหนือและมุขทิศใต้เจาะช่องประตูโปร่งด้านข้างทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของมุขอีกด้านละ ๑ ประตู ช่องกรอบประตูทั้งด้านนอกและด้านในของประตูทั้ง ๔ ประตูนี้ทำกรอบคิ้วไม้บัวประดับลายประจำยามกำมปู ฉลุกระดาดชองย่นพื้นสีน้ำเงิน สาบสีเงิน เขียว และแดง เหนือช่องกรอบประตูและผนังโดยรอบทำเป็นช่องโปร่งลาย

ราชวัติ ปิดกระดาดชองย่นสาบสี ใต้ท้องช่อช่องประตูมุขทิศทั้ง ๔ ประตูรอบองค์พระเมรุมาศผูกพระวิสูตรทำด้วยผ้าตาดพื้นดำลายทองริมม่านติดชายครุยสีเหลือง ชับในด้วยผ้าสีแดง ระบายหัวม่าน ใช้ผ้าตาดพื้นดำลายทองจับเป็นเฟือง มีสายรัดม่านและโซ่ถ่วงน้ำหนักที่ริมม่านและชายม่าน

ที่มุขทิศด้านเหนือ สร้างสะพานเกรินและเกรินบันไดนาคสำหรับชกชะลอพระโกศพระบรมศพขึ้นไปประดิษฐานบนพระเมรุมาศ โดยสร้างสะพานเกรินกว้าง ๑.๒๕ เมตร ยาว ๒๕ เมตร ทอดจากพื้นหน้าช่องประตูคูหาพระเมรุมาศไปตามพื้นมุขทิศเหนือคร่อมบันไดใหญ่พระเมรุมาศและบันไดใหญ่ฐานขาลาจรดเกรินบันไดนาค ตัวเกรินบันไดนาคกว้าง ๑.๒๕ เมตร ลาดเอียงลงสู่ฐานบนลานพื้นถนนเป็นระยะทาง ๖.๑๐ เมตร โครงสร้างทั้งหมดเป็นไม้เนื้อแข็งประกอบยึดด้วยโครงเคร่าไม้ นี้อขนาด ๔ หุน สกรูตัวสะพานเกรินทาสีแดง ผนังด้านข้างประกอบหน้ากระดาน เส้นลวดทองไม้ ท้องไม้ทาสีชมพูเป็นกรอบ

สีเหลี่ยมลูกฟักบนพื้นสีแดง เดินเส้นกรอบสีทอง เส้น
ลวดเกรินเดินเส้นทอง บัวคว่ำประดับลายฉลุกระดาด
ทองย่นสาบสีแดง

หน้ากระดานบนประดับลายประจำยามลูกฟัก
กำมูปิดกระดาดตัวกิม พื้นสีน้ำเงิน สาบสีแดงทับทิม
เหนือขอบหน้ากระดานเดินเส้นทอง ประดับลาย
กระจังซ้อนไม้ แว่วสีเงิน ปิดกระดาดตัวกิม พื้น
สะพานเกรินทาสีแดง ปูไม้เนื้อแข็งขนาด ๑ นิ้ว
คูณ ๔ นิ้ว วางรางเหล็กรองรับแคร่รับจานพระโกศ
พระบรมศพห่างกัน ๐.๗๐ เมตร ๑ คู่ แคร่รองรับแทน
ประดิษฐานพระโกศพระบรมศพเพื่อเลื่อนเข้าสู่องค์
พระเมรุมาศทาสีแดง ติดรางเหล็กห่างกัน ๐.๗๐ เมตร
๑ คู่ เกรินบันไดนาคเป็นรูปนาคทอดลำตัวเอียง
๕๐ องศา ลงมาจากสะพานเกรินสู่ฐานรับน้ำหนัก
เบื้องล่าง ตัวนาคประดับลายเกล็ดนาคลักษณะรักร้อย
ฉลุกระดาดตัวกิม สาบสีแดงทับทิม หัวนาคเป็นลาย
ซ้อนไม้ ปิดกระดาดตัวกิม สาบสีแดงทับทิม แว่ว
สีเงิน ผนังด้านข้างประกอบหน้ากระดานล่างทองไม้

เส้นลวดหน้ากระดานล่างปิดกระดาดตัวกิม ท้องไม้ทาสีชมพูเป็นกรอบสี่เหลี่ยมลูกฟักบนพื้นสีแดง เดินเส้นกรอบสีทอง พื้นเกรินบันไดนาคทาสีแดงทำรางไม้สำหรับชักรอกแทนประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ กึ่งกลางพื้นเกรินติดลวดสลึงเพื่อเข้ารอกชักเกรินสองข้างเกรินบันไดนาคติดมือหมุนสำหรับขันก้านพระโกศพระบรมศพขึ้นไปบนพื้นระดับ ส่วนใต้เกรินบันไดนาคเป็นที่สำหรับเจ้าหน้าที่หมุนก้านเลื่อนพระโกศพระบรมศพไปตามรางพื้นระดับเข้าไปสู่คูหาพระเมรุมาศ ตัวเกรินบันไดนาค เป็นแท่นสำหรับประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ มีขนาดกว้าง ๑.๒๕ เมตร ตัวเกรินนี้ประกอบหน้ากระดานบน เส้นลวดท้องไม้ บัวหงาย กรอบท้องไม้ประดับลายประจำยาม ลูกโซ่ ฉลุกระดาดทองย่น พื้นสีน้ำเงิน สาบสีเงิน เส้นลวดเดินเส้นทอง ท้องไม้ประดับลายก้านชดใบเทศ ปิดกระดาดตัวกิม พื้นสีแดง สาบสีเงิน ลวดบัวเดินเส้นทอง บัวหงายประดับลายฉลุกระดาดตัวกิม พื้น

สีแดง หน้ากระดานบนประดับลายลูกฟักกำมปู ฉลุ
กระดาดตัวกิมพื้นสีแดง สบายสีเงิน พื้นทาสีแดงติดตรง
เหล็กห่างกัน ๐.๗๐ เมตร ๑ คู่ เพื่อรองรับฐานรองรับ
พระโกศพระบรมศพ ได้แทนเกรินทั้ง ๔ มุม ติดล้อ
เหล็กสำหรับเลื่อนไปตามรางเลื่อนบนเกรินบันไดนาค
ท้ายเกรินยื่นออกจากตัวเกรินประกอบกนกท้ายเกริน
สำหรับเจ้าพนักงานภูษามาลาขึ้นนั่งประคองพระโกศ
พระบรมศพ มีขนาดกว้าง ๐.๗๐ เมตร ด้านล่างบุด้วย
ผ้าตาดทอง ประกอบลายกระจังซ้อนไม้ ปิดกระดาด
ทองย่น ฐานเกรินบันไดนาคเป็นแท่นไม้สีเหลี่ยมยาว
๑.๒๕ เมตร กว้าง ๑.๖๐ เมตร ตั้งอยู่บนลานพื้นถนน
ขอบเป็นหน้ากระดานและบัวทาสีทอง พื้นฐานปูทาสี
แดงสำหรับวางขารองรับสะพานเชื่อมแทนเกรินกับ
พระยานมาศสามลำคานสำหรับเคลื่อนพระโกศ
พระบรมศพสู่เกริน

ผ้าเพดานมุขทิศโดยทั่วไปไม่อัดยางหนา ๔
มิลลิเมตร โครงคร่าไม้ทาสีแดงประดับลายดาว
เพดานปิดลายฉลุกระดาดทองย่นสบายสีแดงทับทิม
เงิน น้ำเงิน เป็นดาวเพดานลายซ้อนไม้ เฉพาะดาว
เพดานตรงกลางลายประดับดวงโคมไฟ ขอบเพดาน
โดยทั่วไปทำกรอบแว่นประดับลาย ฉลุกระดาดทอง
ย่นลายซ้อนไม้

ผ้าไซราโดยทั่วไปไม่อัดยางประดับลายดอก
ลอยทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ไบเทศ ปิดกระดาดทองย่น

ผ้าเพดานองค์พระเมรุมาศประดับลายซ้อนไม้
ปิดลายฉลุกระดาดทองย่นสบายสีแดงทับทิม เงิน เป็น
ดาวเพดานลายซ้อนไม้ เฉพาะดาวเพดานตรงกลาง
ลายประดับดวงโคมไฟ ขอบผ้าเพดานเป็นกรอบย่อ
มุมไม้สิบสองประดับลายดาวเพดาน ฉลุกระดาด
ทองย่นสบายสีเงิน แดงทับทิม เขียว น้ำเงิน ที่ผ้า

เพดานศูนย์กลางยอดพระเมรุมาศติดตั้งห้วงโลหะสำหรับแขวนลัปตปฏิลเศวตฉัตรเหนือพระจิตกาธาน สุมพระบรมอัฐิ

หลังคาองค์พระเมรุมาศ โครงหลังคาเป็นโครงเหล็กประกอบ และไม้เนื้อแข็ง ทุ้มด้วยไม้อัดยางหนา ๖ มิลลิเมตร แปและกลอนไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงด้วยกระเบื้องไม้ทำจากแผ่นไม้อัดยางหนา ๖ มิลลิเมตร ตัดเป็นรูปกระเบื้องหางมนประดับลายฉลุกระดาดทองย่นสาบสีแดงทับทิม เป็นรูปกระเบื้องมีลักษณะเป็นจตุรมุข มุขทิศเหนือ มุขทิศใต้ มุขทิศตะวันตก และมุขทิศตะวันออก หลังคาซ้อนกัน ๒ ชั้นลด ๒ ชั้น ฝ้าไซราและหน้าจั่วบุไม้อัดเรียบ หน้าจั่วมีลักษณะเป็นจั่วหน้าพรหม บันลมประดับรอยระกาซ้อนไม้ ลายใบเทศปิดกระดาดทองย่นสาบสีเงิน หน้าจั่วมุขทิศทั้งสี่ทิศประดับลายเฟื้องฉลุกระดาดทองย่นพื้นสีแดงสาบสีเงิน แดงทับทิม น้ำเงิน รูปเฟื้องอุระ หน้าบันเหนือกระจิงฐานพระประดับลายเฟื้อง ปิดกระดาดทองย่นสาบสีน้ำเงิน แดงทับทิม พื้นหน้าบันสีแดงทั้ง ๔ ด้านมีพระนามาภิไธยย่อ สว ประดับด้วยกระจกสีเงิน แดง และสีน้ำเงิน ดุนเป็นลายหนามขนุน หน้าอุดปีกนกพื้นทาสีแดงประดับลายซ้อนไม้ปิดกระดาดทองย่นประดับลายกนก เพดานปีกนกประดับลายดาวเพดาน ฉลุกระดาดทองย่นสาบสีเขียว กระจิงฐานพระลายซ้อนไม้ปิดกระดาดทองย่นสาบสีเงิน เพดานฝ้าไซราทาสีแดงประดับลายฉลุกระดาดทองย่นสาบสีแดง แปหัวเสาและแปลนทำด้วยไม้และไม้อัดยางทาสีแดงประดับลายกระดาดทองย่นพื้นสีแดงสาบสีน้ำเงิน เขียว เงิน ลายประจำยามมีกรวยเชิงหัวแปประดับลายประจำยามซ้อนไม้ ปิดกระดาดทองย่นสีแดงทับทิม เชิงแปทาสีแดงประดับลายฉลุกระดาดทองย่นสาบสี เป็นลายเฟื้อง เหนือสะพานหนูทำลวดบัว ประดับกระจิงลายซ้อนไม้ปิดกระดาดทองย่นวิ่งรอบหลังคาเป็นกระจิงชายกระเบื้อง สันหลังคาปิดกระดาดทองย่น หลบสันหลังคาและข้างกระเบื้องบุไม้เนื้อแข็งขนาด ๑ นิ้ว คูณ ๔ นิ้ว หนา ๑ นิ้ว ประดับลายกระจิงซ้อนไม้ ปิดกระดาดทองย่นแวงสีเงิน

ใต้กระจิงฐานพระคูหาหน้ามุขทั้งสี่ทิศประดับเฟื้องอุระซ้อนไม้ลายดอกพุดตานปิดกระดาดทองย่นสาบสีเงิน แดงทับทิม เขียว ห้อยประดับลงมาตามเสา

เครื่องยอดหลังคาพระเมรุมาศเป็นทรงเกี่ยว โดยมีชั้นเชิงกลอนเป็นเกี่ยวใหญ่ ๓ ชั้น ลดหลั่นกันขึ้นไปในทรงจอมแห มีเชิงกลอนชั้นรองเหนือเกี่ยวใหญ่ ชั้นเกี่ยวละ ๒ ชั้น รวมชั้นเชิงกลอนทั้งหมด ๙ ชั้น เหนือชั้นเชิงกลอนชั้นที่ ๙ เป็นลูกแก้วคั้นรับบัวแวง ปากบัวแวงเป็นชั้นเกี่ยวรับบัวกลุ่ม ๓ ชั้น ต่อจากบัวกลุ่มเป็นปลียอด ปลายปลียอดเป็นเม็ดน้ำค้าง ปีกพระลัปตปฏิลเศวตฉัตรตามพระราชอิสริยยศักดิ์แห่งพระบรมศพ โครงภายในยอดทั้งหมดเป็นโครงเหล็ก คร่าไม้จริงบุไม้อัดและสังกะสีแผ่นเรียบกันน้ำ ชั้นเชิงกลอนแต่ละชั้นเป็นไม้จริงผสมไม้อัดยึดติดกับโครงเหล็ก ชั้นเกี่ยวใหญ่ทั้ง ๓ ชั้น ประดับตกแต่งด้วยบันแถลง กระจิง ส่วนชั้นเชิงกลอนทั่วไปประดับตกแต่งด้วยกระจิงขนาดต่าง ๆ ที่มุมยอดไม้สิบสองทุกมุมทุกชั้นประดับนาคปัก ลวดลายทั้งหมดเป็นลายซ้อนไม้ ปิดกระดาดทองย่นสาบสี บัวกลุ่มและปลียอดตลอดเม็ดน้ำค้างเป็นไฟเบอร์กลาสปิดกระดาดทองย่นหลังคาคลุ่มแต่ละชั้นเชิงกลอนและบัวแวงบุไม้อัด ปิดด้วยกระดาดทองย่นสาบสีแดงทับทิมเป็นรูปกระเบื้องผนังท้องไม้ได้ชั้นเกี่ยวชั้น ๒ และ ๓ ปิดกระดาดทองย่นสาบสีน้ำเงิน แดงทับทิม บนพื้นสีเงิน ชุ่มบันแถลงทุกชั้นยื่นเป็นเก็จ ได้ชุ่มมีเสารับเก็จ ประดับกระดาดทองย่นสาบสี ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ผนังพระเมรุมาศภายนอกทาสีแดง ปิดกระดาดทองย่นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ที่ผนังขีดเสาะเจาะช่องทะลุถึงภายในด้านละ ๒ ช่อง ภายในติดตั้งพัดลมดูดอากาศช่องละ ๑ ตัว รวม ๔ ตัว ภายนอกและด้านในประดับแฝงผลไม้ฉลุ ปิดกระดาดทองย่นสาบสี ลายราชวัติเพื่อระบายควัน ได้แฝงแรมมีกระจิงรัตเกล้ารับทั้ง ๔ ด้าน ความสูงของพระเมรุมาศจากระดับดินถึงปากฐานพระเมรุ ๓.๔๕ เมตร จากปากฐานพระเมรุถึงใต้เชิงกลอนชั้นที่หนึ่ง ๔.๕๕ เมตร ส่วนยอดทั้งหมดจากเชิงกลอนชั้นที่หนึ่งถึงสุดเม็ดน้ำค้าง ๒๐.๔๐ เมตร

รวม ๓๒.๔๐ เมตร

เมื่องานก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารอื่น ๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนสุดท้ายตามพระราช-
ประเพณีคือการยกเศวตฉัตรขึ้นบนยอดพระเมรุมาศ
เศวตฉัตรที่จะยกขึ้นนี้เป็นไปตามพระราชอิสริยยศกิติ
แห่งพระบรมศพ ในครั้งนี้เป็นการยกสัปตปฎลเศวต
ฉัตรตามพระราชอิสริยยศกิติของสมเด็จพระศรีนคริน-
ทรราชบรมราชชนนี (พระสัปตปฎลเศวตฉัตรมีความสูง
ทั้งสิ้น ๓.๒๐ เมตร ระบายชั้นล่างสุดกว้าง ๐.๔๕ เมตร)
คณะกรรมการจัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิง
พระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทรราชบรมราชชนนี ได้
นำความกราบบังคมทูลทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้กำหนดการพระราชพิธียกพระสัปตปฎลเศวตฉัตร
ยอดพระเมรุมาศสมเด็จพระศรีนครินทรราชบรมราชชนนี
เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙ ฤกษ์
เวลา ๑๗.๑๙ นาฬิกา

การก่อสร้างพระเมรุมาศและอาคารในปริมณฑล
ได้สำเร็จลุล่วงด้วยพระบารมีแห่งสมเด็จพระศรีนคริน-
ทรราชบรมราชชนนี นับเป็นเกียรติยศแห่งชีวิตของ
บรรดาช่างที่ได้มีโอกาสสนองพระมหากรุณาธิคุณใน
ครั้งนี้ ผู้ปฏิบัติงานทุกฝ่ายต่างร่วมแรงร่วมใจ เสียสละ
และอุทิศเวลาอย่างเต็มกำลังความสามารถ ทำให้
งานแล้วเสร็จสมบูรณ์ตามเป้าหมายที่กำหนดเพื่อใช้ใน
การพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระ
ศรีนครินทรราชบรมราชชนนี ในวันอาทิตย์ที่ ๑๐
มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙ ซึ่งจะเป็นงานพระราชพิธี
ครั้งสำคัญที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ซึ่งจะจารึกอยู่ใน
ความทรงจำของพสกนิกรชาวไทยไปชั่วกาลนาน

เรียบเรียงโดย

สุรียวิรัตน์ วงศ์เสงี่ยม

บุศยารัตน์ คู่เทียม

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ฉายาประดับพระเมรุมาศ

พระ เมรุมาศและอาคารที่ปลูกสร้างขึ้น เนื่องกับองค์พระเมรุมาศ ซึ่งรัฐบาลมอบหมายให้กรมศิลปากรดำเนินการสร้างเพื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นอาคารชั่วคราวสร้างขึ้นด้วยเครื่องไม้ จัดเป็นงานสถาปัตยกรรมไทยที่มีรูปทรงโดดเด่นโอ้อ่า และสง่างามอย่างยิ่งชิ้นหนึ่ง อย่างไรก็ตามงานสถาปัตยกรรมไทยแม้จะมีรูปทรงงดงาม ก็ยังคงต้องประดับตกแต่งด้วยลวดลายประกอบสีเส้นตามพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ตั้งแต่ฐานถึงยอด ภายนอก และภายใน เพื่อเพิ่มความงดงามตระการตายิ่งขึ้น

การทำลวดลายตกแต่งพระเมรุมาศ ซึ่งเป็นอาคารชั่วคราวนั้น ช่างไทยนิยมใช้กระดาษฉลักฉลุให้เป็นลายประเภทต่าง ๆ ประดับตกแต่งไว้ตามหน้าที่ของลาย โดยใช้กระดาษทองย่นเป็นตัวลายและใช้กระดาษสีที่แตกต่างกันรองพื้นเพื่อขับเน้นให้ลวดลายเด่นชัดขึ้น นอกจากนั้นยังเพิ่มแวว และสอดไส้ด้วยกระดาษสีแดงทับทิม แดงชาด ชมพู เขียว น้ำเงิน และสีเงิน ลงในตัวลายเพื่อช่วยให้ลายทองนั้นมีความสดใส่ออกประกายสีต่าง ๆ กัน

ลวดลายที่ช่างผูกขึ้นใช้กับพระเมรุมาศนั้นมีหลายประเภท ที่สำคัญคือ กลุ่มลายหน้ากระดานที่ใช้ประดับตกแต่งฐานบัว และฐานสิงห์ ประกอบพระเมรุมาศ และเสารับฐานเทวดา กลุ่มลายผนัง คือ ลายประดับผนังด้านนอก และด้านในพระเมรุมาศ เป็นส่วนที่ประยุกต์มาจากลายผ้า กลุ่มลายประดับเสา ส่วนใหญ่เป็นลายหน้ากระดานทางแนวตั้ง ตกแต่งเสามุข กับเสาพระเมรุมาศ และกลุ่มลายเพดาน ซึ่งประยุกต์มาจากท้องฟ้า เป็นลายดาว และเดือน

(พระจันทร์) ซึ่งให้ความสว่างยามค่ำคืน โดยนัย
 หมายความว่าสิ่งที่ดีแล้วให้ความรู้สึกที่เย็น สบายตา
 สบายใจ ชวนให้อยากดู ตรงกันข้ามกับพระอาทิตย์
 แม้ให้ความสว่างมากกว่า แต่ความรู้สึกที่สัมผัสได้กลับ
 ร้อนแรง ซึ่งไม่ใช่ลักษณะของงานศิลปกรรมไทย

พระเมรุมาศเป็นอาคารจตุรมุข ย่อมุมไม้สิบสอง
 มีโพธิ์ ๒ ชั้น แต่ละชั้นตกแต่งประดับลวดลายเต็ม
 พื้นที ฐานชั้นที่ ๑ เป็นฐานบัว ชั้นที่ ๒ เป็นฐานสิงห์
 ฐานบัวซึ่งเป็นฐานชั้นล่างนั้นประดับหน้ากระดานบน
 ล่างด้วยลายเกลียว ต่อจากหน้ากระดานบนลงมา
 ประดับลายบัวหงาย เหนือหน้ากระดานล่างประดับ
 ลายบัวคว่ำ ระหว่างลายบัวหงาย และบัวคว่ำ มีเส้น
 ลวดเดินด้วยเส้นทองขนานลายบัวอยู่ทั้งสองช่วง ท้อง
 ไม้ตกแต่งด้วยลายเขมขาบ ซึ่งช่างผูกเป็นลายก้าน
 ต่อดอกแนวตั้งทำหน้าที่เขมขาบ กลุ่มลายประกอบฐาน
 บัวนี้ รองพื้นด้วยสีน้ำเงิน มีแวว และสอดไส้ด้วย
 สีแดงทับทิม เขียว และสีเงิน

ฐานชั้นล่างพระเมรุมาศทั้ง ๔ ด้านมีบันไดชั้นลง

จากพื้นดินถึงโพธิ์ชั้นที่ ๑ บันไดเหล่านี้ประดับตกแต่ง
 ลวดลายเหมือนกันทุกส่วน เสาบันไดเป็นเสาเม็ดพื้น
 สีแดงเข้ม ประดับลายประจำยามที่หัวเม็ด มีลายบัว
 เป็นยอด ตัวเสาประดิษฐ์เป็นลายบัวคอเสื้อที่ตอนบน
 และตอนล่าง โดยเดินเส้นทองเชื่อมเป็นริ้ว ราวบันได
 ประดับลายประจำยามคาบเส้นทองด้วยสีเงินสลั
 สีแดงทับทิม พุทธรักษาบันไดประดับลายรักร้อย ทำ
 หน้าที่เป็นเขมขาบบนพื้นสีน้ำเงินสลัสีแดงทับทิม มี
 แววและสอดไส้ด้วยสีเงิน แดงทับทิม และเขียว อด
 บันไดประดับลายขอบบนขอบล่างด้วยลายประจำยาม
 ก้ามปูบนพื้นสีน้ำเงิน มีแววสีแดงทับทิม ตรงกลางเป็น
 ริ้วเขมขาบเส้นทองบนพื้นสีน้ำเงิน มีลายบัวคอเสื้อที่
 ปลายริ้วทั้งตอนบน และตอนล่าง แววสีแดงทับทิม
 และเขียว

มุขด้านทิศเหนือ ทำเป็นเกรินบันไดนาค โดยตกแต่ง
 ประดับตัวเกรินซ้อนไม้ด้วยลายกระหนกท้ายเกริน
 ด้านข้างเกรินประดับขอบบนด้วยลายประจำยามลูกฟัก
 ก้ามปูบนพื้นสีแดงทับทิม แววสีเงิน และเขียว ใต้หน้า
 กระดานบนประดับลายบัวบนพื้นสีแดงชาด ต่อลงไป
 ประดับลายประจำยามบนพื้นสีน้ำเงิน แววสีเงิน ซึ่ง
 ทำเป็นเส้นขอบตัดลงมาจรดกับบันไดนาค ตรงกลาง
 ซึ่งเป็นส่วนด้านข้างเกรินประดับลายกระหนกก้านชด
 บนพื้นสีแดงชาด แววสีเงิน ตัวนาคทำหน้าที่เป็นราว
 บันไดประดับลายเกล็ดนาคบนพื้นสีแดงชาด ส่วน
 หงอน ปาก คอ และครีบนาค สอดไส้สีเงิน ต่อจาก
 หางนาคเป็นกรอบเกรินทำหน้าที่เป็นราวบันไดด้วย ซึ่ง
 ต่อขึ้นไปถึงโพธิ์ชั้นที่ ๒ เชื่อมกับพื้นที่ภายในองค์
 พระเมรุมาศ ประดับขอบบนด้วยกระจังปฏิญาณทำ
 เป็นซ้อนไม้ แววสีเงิน หน้ากระดานใต้กระจังปฏิญาณ
 ประดับลายประจำยามลูกฟักก้ามปูบนพื้นสีน้ำเงิน
 แววสีแดงทับทิม ต่อลงไปเป็นลายบัวคว่ำบนพื้นสีแดง
 ชาด บริเวณผนังเกรินทำเป็นลูกฟักสี่มุม ขอบลูกฟัก
 เดินด้วยเส้นทอง พื้นหลังสีแดงเข้ม

บริเวณโพธิ์ชั้นที่ ๑ ส่วนที่เป็นมุขลูกกรงรอบ
 โพธิ์ ตั้งเสารับฐานเทวดานั่งคุกเข่าถือตาลปัตร ส่วน
 ชั้นในของโพธิ์ระหว่างมุขตั้งเสารับฐานเทวดายืน

ถือนัฏริ เสาและฐานเทวดาตกแต่งลวดลายประกอบด้วยลายที่เสาส่วนหน้ากระดานล่างประดับด้วยลายประจำยามก้ามปู ถัดขึ้นไปเป็นลายบัวคว่ำ ที่หน้ากระดานและลายบัวรองพื้นด้วยสีน้ำเงิน มีแวง และสอดไส้ด้วยสีแดงทับทิม เขียว และสีเงิน มีเส้นลวดเดินด้วยเส้นทองขนานอยู่ทั้งสองชั้น ต่อจากเส้นลวดมีลูกแก้วตกแต่งด้วยลายประจำยามลูกไช้รองพื้นด้วยสีน้ำเงิน แวงสีแดงทับทิม ท้องไม้ประดับริ้วทอง รองพื้นสีเงิน ตรงกลางประดิษฐ์เป็นช่มดอกเทศ แวงสีเขียว ภายในช่มประดับพุ่มดอกไม้สีแดง เหนือท้องไม้มีลูกแก้ว เส้นลวด และบัวหงายประดับลวดลายรองพื้น และแวงอย่างเดียวกับขอบล่าง ส่วนหน้ากระดานบนประดับลายประจำยามลูกฟักก้ามปู บนพื้นสีน้ำเงิน แวงสีแดงทับทิม เขียว และสีเงิน

ฐานเทวดาเหนือเสา ทำเป็นฐานบัว หน้ากระดานล่างประดับลายประจำยามลูกไช้ ลายบัวคว่ำ ขนานด้วยเส้นลวดเดินทอง ท้องไม้ทำเป็นริ้วเส้นทอง รองพื้นด้วยสีแดงทับทิม เหนือท้องไม้ทำเป็นหน้า

กระดานแคบ ๆ ตกแต่งลายอย่างเดียวกับหน้ากระดานล่าง บนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และเขียว

เหนือโพธิ์ชั้นที่ ๑ มีบันไดขึ้นไปสู่โพธิ์ชั้นที่ ๒ เส้าเม็ดบันได และลวดลายประดับทุกส่วนของบันได เหมือนกับบันไดชั้นแรกที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ฐานองค์พระเมรุมาศบนโพธิ์ชั้นที่ ๒ เป็นฐานสิงห์ หน้ากระดานล่างประดับด้วยลายดวงแก้วกลีบบัว สลับลายประจำยามครึ่งซีก รองพื้นด้วยสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และเขียว เหนือขึ้นไปมีเส้นลวดสองเส้นประดับด้วยลายดอกแปดกลีบลูกโซ่ บนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม

มุมปากสิงห์เหนือเส้นลวดประดับซ้อนไม้ลายกาบเท้าสิงห์ไบเทศ แววสีเขียว และแดงชาด ตัวสิงห์ประดับด้วยลายประดิษฐ์เป็นลายประจำยามก้านแย่ง พื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และเขียว ในปากสิงห์ประดับลายรังผึ้งบนพื้นสีเงิน ขอบปากสิงห์ประดับบัวไบเทศ แววสีเงิน เหนือปากสิงห์มีเส้นลวดสองเส้นประดับด้วยลายดอกแปดกลีบลูกโซ่ บนพื้นสีน้ำเงิน

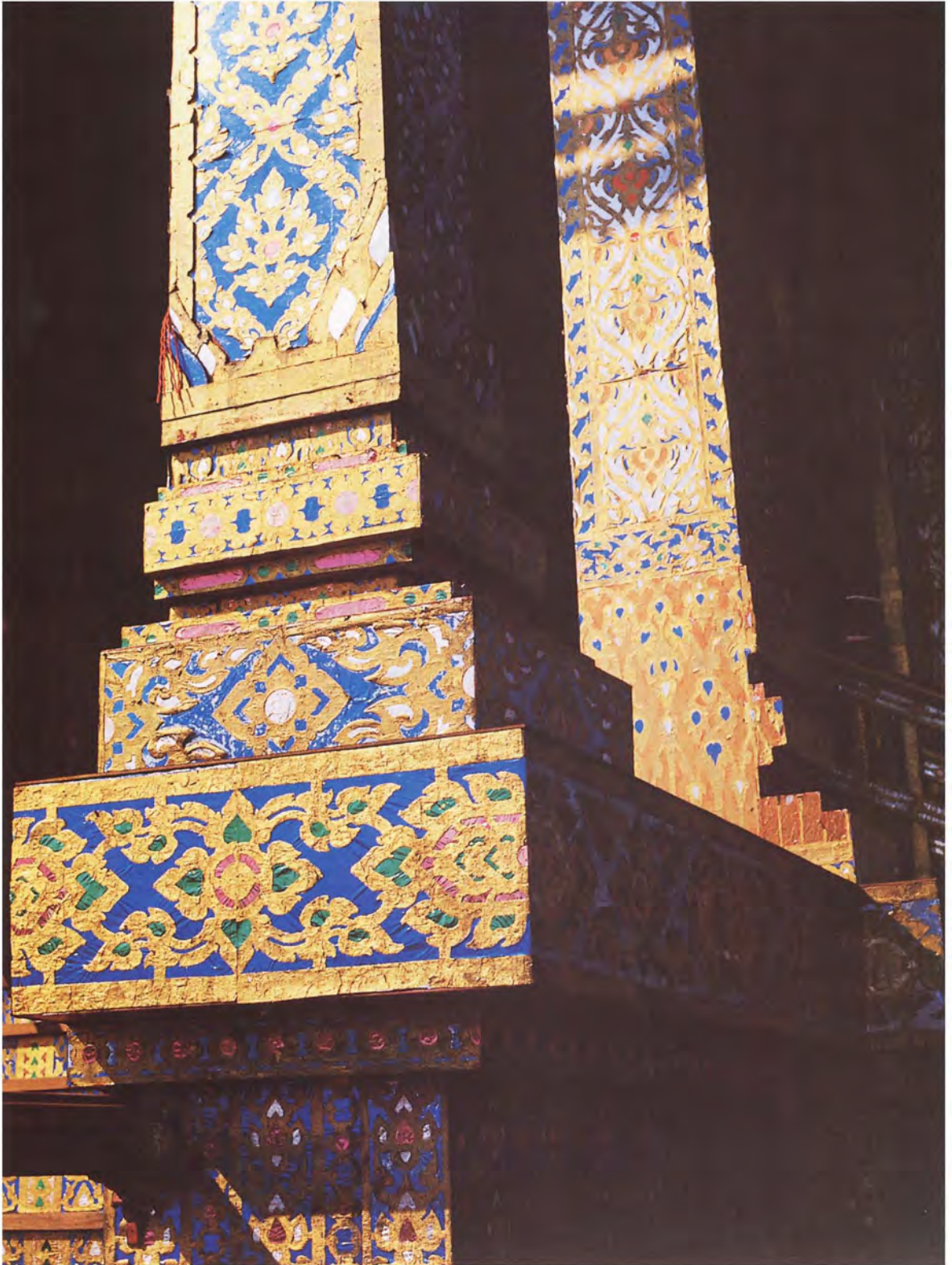
แววสีแดงทับทิมเหมือนกันทั้ง ๒ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นท้องไม้ประดับตกแต่งด้วยลายก้านดอกทำเป็นดอกเทศสลับลายประจำยามลูกโซ่ ทั้งสองลายทำหน้าที่เป็นแซมขาบ รองพื้นด้วยสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และสีเงิน มีเส้นลวด ๑ เส้น ประดับลายอย่างเดียวกับเส้นลวดใต้ท้องไม้ หน้ากระดานบนประดับลายประจำยามลูกฟักก้ามปูบนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และเขียว

เหนือฐานสิงห์ส่วนที่เป็นมุข มีเสามุข การตกแต่งประดับเสามุขนั้นช่างได้แบ่งการตกแต่งประดับออกเป็นสามส่วน บริเวณโคนเสาศรีประดิษฐ์เป็นฐานเสารองรับบัวโคนเส้า ส่วนฐานเส้าหน้ากระดานล่างประดับลายประจำยามลูกฟักก้ามปู บนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และสีเงิน เส้นลวดประดับลายลูกข้าวต้ม พื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และเขียว ท้องไม้ประดับลายรักร้อยประดิษฐ์อย่างใหม่บนพื้นสีน้ำเงิน สลับสีแดงทับทิม แววและสอดไส้สีเขียวแดงทับทิม และสีเงิน เหนือท้องไม้มีลูกแก้วประดับ

ด้วยลายดอกแปดกลีบลูกโซ่ บนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม ขนาบด้วยเส้นลวดประดับลายลูกข้าวต้ม บนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และเขียว เหนือเส้นลวดมีซ็อนไม้ลายบัวโคนเสา ท้องเสาด้านนอกประดับด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งบนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และเขียว ที่ขอบเสาด้านนอก ตกแต่งด้วยลายบัวทำเป็นบัวพันยักษ์

เนื่องจากองค์พระเมรุมาศอยู่ในทรงย่อมุมไม้สิบสองออกจตุรมุข ดังนั้นบริเวณย่อมุมด้านนอกจึงตกแต่งประดับส่วนที่เพิ่มฐานสูงขึ้นไปอีกระดับหนึ่งอยู่ในทรงฐานบัว โดยเริ่มต้นแยกส่วนฐานออกจากฐานมุขตั้งแต่เหนือท้องไม้ของฐานมุข เปลี่ยนเป็นลูกแก้วประดับลายประจำยามลูกฟักก้ามปู บนพื้นสีน้ำเงิน แววสีเขียว และแดงทับทิม ขนาบด้วยเส้นลวดลายลูกข้าวต้ม ถัดขึ้นไปเป็นท้องไม้ประดับลวดลายอย่างเดียวกับท้องไม้ฐานมุข เป็นลายรักร้อยบนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และสีเงิน ต่อด้วยเส้นลวดลายดอกแปดกลีบลูกโซ่ ลายบัวหงายบนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดง

ทับทิม เขียว ขนาบบนล่างด้วยลายลูกข้าวต้ม ลูกแก้ว
 ประดับลายประดิษฐ์เป็นดอกแปดกลีบลูกโซ่ขนาบหน้า
 กระดานซึ่งประดับลายประจำยามลูกฟักก้ามปู และ
 ประดับขอบหน้ากระดานบนล่างด้วยลายลูกข้าวต้ม
 เช่นเดียวกัน เหนือหน้ากระดานประดับริมขอบนอก
 ด้วยช่อนไม้กระจังปฏิญาณลอยตัว ด้านในเป็นท้องไม้
 ประดับด้วยลายรักร้อย และเส้นลวดประดับลายดอก
 แปดกลีบลูกโซ่ เหนือขึ้นไปมีหน้ากระดานช่อน ๒ ชั้น
 ประดับหน้ากระดานล่างด้วยลายประจำยามก้ามปูบน
 พื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม และเขียว หน้ากระดาน
 บนประดับลายประจำยามลูกฟักก้ามปู บนพื้นสีน้ำเงิน
 แววสีเขียว ระหว่างลายหน้ากระดานล่างขนาบด้วย
 ลายลูกข้าวต้ม ตอนบนมีลูกแก้วลายดอกแปดกลีบ
 ลูกโซ่ เหนือลูกแก้วส่วนที่เป็นโคนเสามีกาบบัวทำเป็น
 ช่อนไม้หุ้มโคนเสา แววสีเงิน และน้ำเงิน

ท้องเสาด้านนอกประดับลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้าน
 แยงบนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงทับทิม ที่ขอบเสา
 ประดับลายรักร้อย หัวเสาดกแต่งประดิษฐ์เป็นลายบัว
 หัวเสารองรับเครื่องยอด (หลังคา)

ฝาผนังด้านนอกส่วนที่เป็นมุข และองค์พระ
 เจริญมาศ ประดิษฐ์เป็นฝาปะกนขนาดเล็กใหญ่ตามส่วน
 ภายในร่องปะกนประดับด้วยลายประจำยามลูกฟัก
 ผนังส่วนที่เป็นมุขรองพื้นด้วยสีแดงชาด ผนังองค์พระ
 เจริญมาศรองพื้นสีชมพู แววสีเขียว สลับน้ำเงิน และ
 สีเงินเหมือนกัน ส่วนขอบปะกนประดับด้วยลาย
 ประจำยามลูกโซ่บนพื้นสีเงิน แววสีแดงชาด สลับ
 สีน้ำเงิน

เสารับจั่วส่วนบนหัวเสา ช่วงระหว่างบัวหัวเสา
 ตกแต่งเป็นช่องปรุช่อนไม้ลายราชวัติ แววสีน้ำเงิน
 และแดงชาด ประดับขอบด้วยลายประจำยามลูกโซ่
 เหมือนลายขอบปะกน ใต้ช่องปรุประดับช่อนไม้
 ประดิษฐ์เป็นลายเฟืองอุษะดอกเทศ แววสีเงิน และเขียว

กรอบช่องทางขึ้นลงบันไดประดับด้วยลาย
 ประจำยามลูกโซ่ เหนือกรอบเจาะเป็นช่องปรุทำหน้าที่
 เป็นช่องระบายอากาศ ที่ช่องปรุช่อนไม้ลายราชวัติ
 แววสีน้ำเงิน และแดงชาด

ภายในองค์พระเมรุมาศ บริเวณเชิงเสา และเชิงผนัง ตกแต่งประดับลวดลายอย่างเดียวกันด้วยลายกรวยเชิงดอกและไบเทศ รองพื้นด้วยสีแดงชาด แววสีเงิน และน้ำเงิน ขอบบนขอบล่างชานาปเชิงประดับด้วยลายประจำยามลูกโซ่ดอกเทศบนพื้นสีน้ำเงิน แววสีแดงชาด เขียว น้ำเงิน และสีเงิน ส่วนท้องเสา मुखตกแต่งด้วยลายโคมบนพื้นสีเงิน แววและสอดไส้สีแดงชาด น้ำเงิน และเขียว ขอบเสาชานาปด้วยลายก้านต่อดอกพื้นสีน้ำเงิน แววสีเงิน

เสาระหว่างผนัง และผนังภายในพระเมรุมาศ เหนือลายกรวยเชิงประดับด้วยลายโคมบนพื้นสีชมพู แวว และสอดไส้ด้วยสีแดงชาด และน้ำเงิน มุมขอบเสาประดับด้วยลายก้านต่อดอก ยกเว้นเฉพาะเสาที่ติดกับผนังออกมุขตรงด้านข้างส่วนที่ยื่นออกจากผนังประดับลายประจำยามก้ามปูเต็มพื้นที่แทนส่วนซีกของลายก้านต่อดอก

ยอดผนังประดับด้วยเส้นขอบลายประจำยามลูกฟักก้ามปู เหนือเส้นขอบประดับลายเฟืองอุบะดอกเทศบนพื้นสีชมพู แวว และสอดไส้ด้วยสีแดงชาด และน้ำเงิน

เพดานระหว่างช่วงช่อประดับลายกรอบแวนประดิษฐ์เป็นลายประจำยามลูกโซ่บนพื้นสีแดงชาดประดับช่อนไม้ลายค้างคาว ลายดาว และเดือน แวว และสอดไส้สีน้ำเงิน แดงทับทิม และสีเงิน อยู่ในตำแหน่งตามหน้าที่ของลาย กล่าวคือ เพดานมุขประดับเป็นดาราราย สลับลายค้างคาวที่มุม และขอบเพดานกลางห้องประดับเป็นลายดาวล้อมเดือน มีลาย

ค้างคาวประจำมุมทั้งสี่มุม

ช่อประดับหัวท้ายด้วยลายกรวยเชิงไบเทศระหว่างลายกรวยเชิงชานาปด้วยลายประจำยามลูกโซ่ขนาดเล็กสลับลายบัวไบเทศบนพื้นสีน้ำเงิน แวว และสอดไส้ด้วยสีแดงชาด เขียว และสีเงิน ท้องช่อประดับด้วยลายประจำยามลูกฟักบนพื้นสีเงิน แววและสอดไส้ด้วยสีน้ำเงิน เขียว และแดงชาด เฉพาะช่อใหญ่ที่หัวเสารับยอดพระเมรุมาศท้องช่อประดับลายประจำยามลูกฟักบนพื้นสีน้ำเงิน แวว และสอดไส้สีเงิน เขียว และแดงชาด

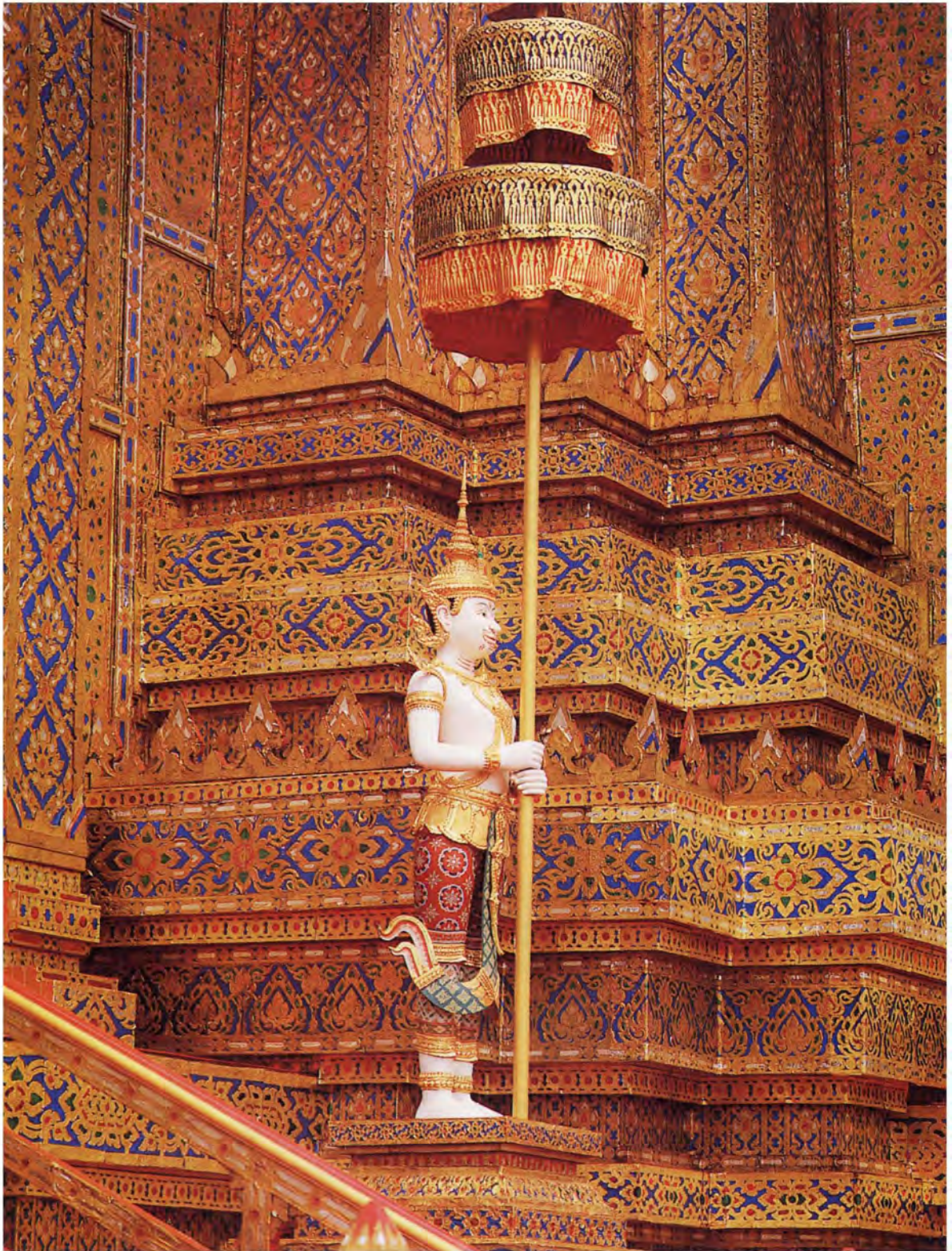
จั่วหลังคาจตุรมุขช่อนไม้ปิดทองสลักรัศมีอักษรย่อพระนามสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีประดิษฐานเหนือช่อนไม้ลายเฟืองอุบะ และดอกกลอยในทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ มีสอดไส้สีแดงทับทิม

ยอดพระเมรุมาศเหนือหลังคาจตุรมุขเป็นชั้นบันแถลง ๓ ชั้น มีเสาย่อมุมไม้สิบสองอยู่ระหว่างชั้นบันแถลง ระหว่างเสาย่อมุมกับฝาผนังทำเป็นช่องประตูในร่องปะกนสลัผนัง ประดับตกแต่งส่วนต่าง ๆ นี้ด้วยลวดลายอย่างเดียวกับช่วงล่างที่กล่าวมาแล้วเหนือชั้นบันแถลงมีองค์ระฆังประดับลายก้านแย่งพื้นสีชมพู เหนือขึ้นไปเป็นบัวกลุ่มซึ่งตัดเส้นกลีบบัวด้วยสีชมพูเช่นเดียวกัน เหนือบัวกลุ่มเป็นปลียอด และเม็ดน้ำค้างปิดทองเต็มพื้นที่

อาคารบริวารรอบปริมณฑลพระเมรุมาศตกแต่งประดับเพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่ใช้สีพื้น ทั้งนี้เพื่อช่วยเน้นให้พระเมรุมาศดูงดงามเป็นเอก เป็นประธานเพียงหนึ่งเดียว

เรียบเรียงโดย

ก่องแก้ว วีระประจักษ์

เทวดา...

ส่วนประกอบในพระเมรุมาศ

กษ ก่อสร้างพระเมรุมาศไม่ว่าจะเป็นครั้งใดก็ตาม จะเห็นมีรูปเทวดาประดับรายล้อมพระเมรุมาศ ทั้งที่เป็นรูปปั้นและเป็นรูปเขียน หลายคนอาจจะเคยคิดว่า เหตุใดจึงต้องมีรูปเทวดามาประดับพระเมรุมาศด้วย การนำรูปเทวดามาประดับพระเมรุมาศนั้น เนื่องจากคติความเชื่อของคนไทยในเรื่องไตรภูมิ อันเป็นเรื่องราวของจักรวาล มีนรกภูมิ มนุษย์ภูมิ และเทวภูมิ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ลักษณะของจักรวาลนั้นมีลักษณะเป็นรูปกลมแบน มีเขาพระสุเมรุอยู่กลางจักรวาล มีเขาสัตตบริภัณฑ์ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ๗ ชั้น นอกออกมาจากเขาสัตตบริภัณฑ์ เป็นทวีป ๔ ทวีป และอนุทวีป ๔ อนุทวีปอยู่ระหว่างทวีปทั้ง ๔ ทั้งหมดนี้ลอยอยู่ในสีทันดรสมุทรยอดเขาพระสุเมรุเป็นแดนของเทวโลก เป็นที่สถิตของพระอินทร์และเทพยดาต่าง ๆ เป็นแดนแห่งสวรรค์ ส่วนที่มนุษย์อยู่อาศัยกันนี้คือ ชมพูทวีป เป็น ๑ ใน ๔ ทวีปที่ล้อมเขาพระสุเมรุอยู่ ใต้ทวีปเป็นนรกภูมิ จากความเชื่อดังกล่าวข้างต้นประกอบกับความเชื่อในระบบเทวราช (พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นเทพยดา) การถวายพระเพลิงพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศ์ชั้นสูง จึงมีการสร้างพระเมรุมาศ คือ เขาพระสุเมรุ เปรียบเสมือนการถวายพระเพลิงบนเขาพระสุเมรุแดนสวรรค์ อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทวดา จึงมีการนำรูปเทวดามาเป็นเครื่องประดับพระเมรุมาศ

และก็เช่นเดียวกัน งานก่อสร้างพระเมรุมาศในครั้งนี้ก็จะขาดรูปเทวดาเสียมิได้ รูปเทวดาที่นำมาใช้เป็นส่วนประดับในพระเมรุมาศในคราวนี้มี ๒ แบบ คือ รูปเทวดานั่งถือบังแทรก จำนวน ๒๐ องค์ และรูปเทวดายืนเชิญฉัตรเครื่องสูง จำนวน ๑๒ องค์ รวมทั้งสิ้น ๓๒ องค์ ประดิษฐานอยู่รายรอบชั้นชานลา

พระเมรุมาศ การตกแต่งและจัดสร้างรูปเทวดาในครั้งนี้นั้นต่างจากคราวงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทั้งวิธีการทำและระยะเวลา ในการทำครั้งก่อนนั้นเป็นการทำตามแบบโบราณซึ่งใช้เวลามาก แต่ในการทำครั้งนี้ได้นำเอาวัสดุและวิธีการในปัจจุบันมาใช้ โดยได้นำรูปเทวดานั่งแบบเก่าที่เป็นหุ่นปูนพลาสเตอร์มาปั้นส่วนพระพักตร์ใหม่ (เพื่อให้พระพักตร์มีลักษณะแบบโบราณ) ใช้ซีซีซันประดับเป็นลวดลายใหม่หมดแล้วทำพิมพ์ ตัดเป็นส่วน ๆ หล่อด้วยเรซินแล้วนำมาประกอบต่อกันเป็นองค์ที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นการประหยัดเวลาในการโหลกปูนปั้นประดับลายที่ล่องค้อย่างแต่ก่อน ส่วนรูปเทวดายินนั้น ประติมากรของส่วนประติมากรรม สถาบันศิลปกรรมกรรมศิลปากร ได้ปั้นขึ้นมาใหม่ตามแนวแบบโบราณ มีความสูง ๑.๕๕ เมตร แล้วทำพิมพ์หล่อเป็นปูนพลาสเตอร์ประดับลวดลายส่วนมงกุฏ กรองคอ อินทรรู

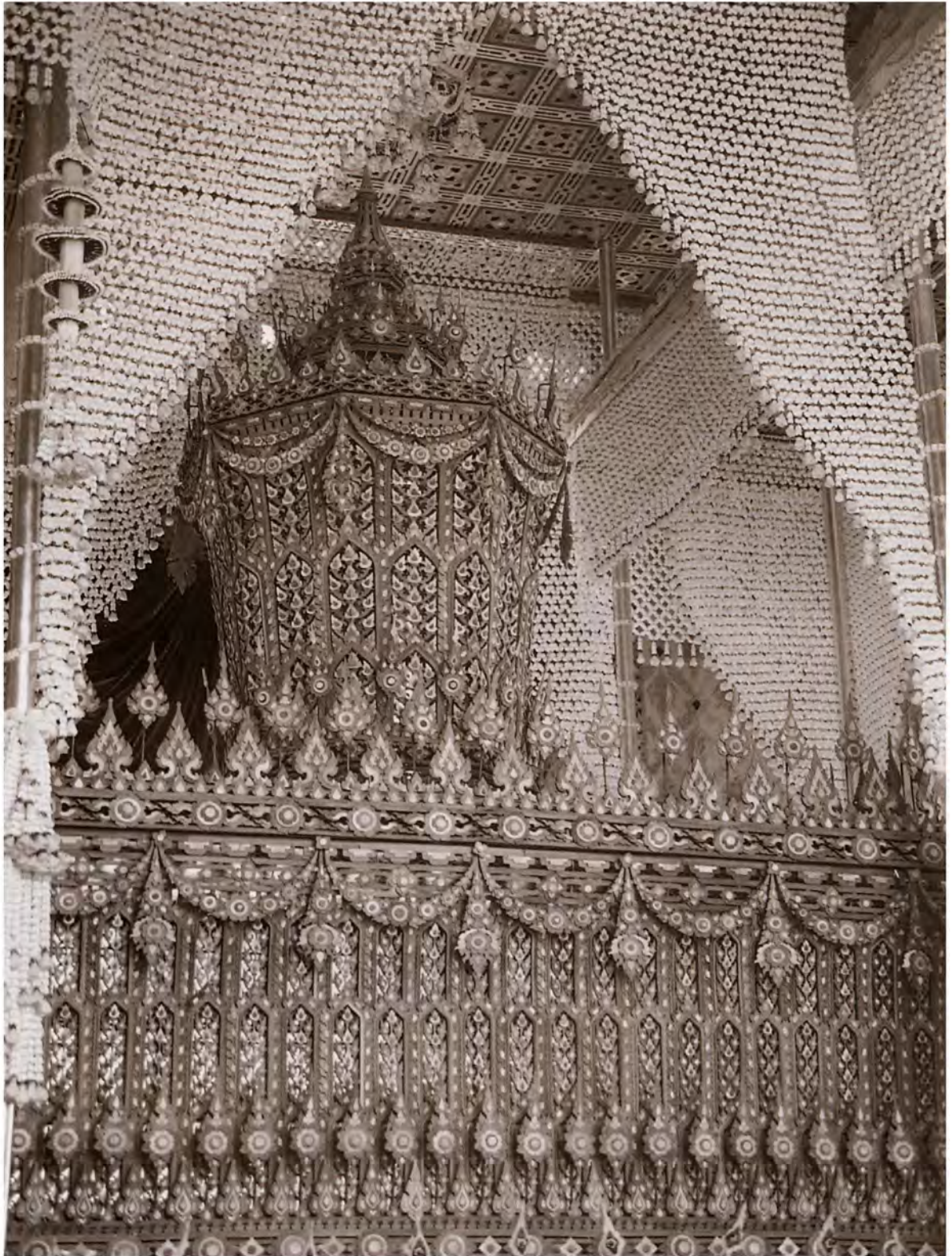
สายสังวาลย์ ทับทรวง ตาบหลัง พาหุรัต ทองกร เชิง
 ภูษา คาดบั้นเหนง ประดับรัตพัสดุรี และทองข้อ
 พระบาท เสร็จแล้วจึงถอดพิมพ์ หล่อเรชินออกมาเป็น
 องค์ที่เสร็จสมบูรณ์ ไม่ต้องมาติดลวดลายใหม่อีก และ
 มีความแข็งแรงไม่ชำรุดง่ายเหมือนอย่างหุ่นปูน
 พลาสเตอร์ และลวดลายประดับที่เป็นปูนปั้น ส่วน
 สุวรรณกรรตอบ ชายไหวชายแครง จอนหู กนก
 อินทรธนูนั้น ประดับลวดลายเป็นชั้นต่างหาก หล่อ
 เรชินเป็นชั้นปิดทองประดับแวว แล้วนำมาประกอบติด
 ภายหลัง เมื่อเขียนหน้าและลายผ้าเสร็จเรียบร้อยแล้ว

เมื่อทำการหล่อเรชินออกมาเป็นรูปหุ่นเทวดา
 เสร็จแล้ว จึงทำการพ่นสี รองพื้นขัดแต่งผิวให้
 เรียบร้อย จึงนำไปปิดทอง การปิดทองประดับแววครั้ง
 นี้ได้ใช้สีปิดทองซึ่งได้ผสมสำหรับใช้ปิดทองโดยเฉพาะ
 มิได้ใช้ร็อกอย่างแต่ก่อน ซึ่งสีปิดทองนี้จะมีกำหนดเวลา
 ที่แน่นอนในการปิดทอง โดยใช้ทองคำเปลว ๑๐๐%
 เมื่อปิดทองเสร็จแล้วจึงประดับแววด้วยเลื่อมขนาดต่าง ๆ

ที่ได้ตอกเตรียมไว้ แล้วทาสีองค์เทวดาด้วยสีขาว เขียน
 หน้าเทวดาตามแบบลักษณะแบบโบราณ เหมือนเขียน
 หน้าโขน ส่วนลายผ้าถุงและสนับเพลาของเทวดานั้น
 ช่างของกรมศิลปากรได้คิดเขียนขึ้นใหม่ทุกองค์ โดย
 อาศัยการศึกษาจากลายผ้าโบราณในพิพิธภัณฑ์สถาน
 แห่งชาติ

การประดับรูปเทวดาบนพระเมรุมาศครั้งนี้
 ประดับบนชั้นฐานชฎาทั้งหมด โดยจัดเทวดานั่งถือ
 บังแทรกไว้ตามยอมุมย่อเก็จจรอบนอก ส่วนเทวดาเชิญ
 ฉัตรเครื่องสูงนั้นอยู่ด้านในชฎาฐานพระเมรุมาศ

เรียบเรียงโดย
 สุวรรณพร ภูมิโชติ

กรมศิลปากร อนุรักษ์พระโกศจันทน์

กรมศิลปากร หน่วยงานหลักด้านศิลปะของชาติ มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับงานศิลปะและวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุที่เป็นเอกลักษณ์และเครื่องหมายแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองและอารยธรรมของประเทศที่มีมาแต่อดีตกาล ผลงานที่ได้สร้างสรรค์ผ่านมาของกรมศิลปากรถูกนำเสนอออกไปนั้น ล้วนแต่มุ่งเน้นในการอนุรักษ์และเผยแพร่ทางด้านศิลปะเป็นสำคัญ กรมศิลปากรได้ให้ความช่วยเหลือร่วมมือและสนับสนุนงานให้กับหน่วยราชการ ต่าง ๆ และองค์กรเอกชนที่ติดต่อเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ ตลอดระยะเวลา ๘๔ ปี ตั้งแต่เริ่มแต่ก่อตั้งมา หากเปรียบกับชีวิตบุคคลก็ถือว่า กรมศิลปากรเป็นผู้ที่มีอายุใส่มาก เป็นผู้มีความรู้ความชำนาญ และผ่านประสบการณ์ชีวิตเป็นอย่างดี สามารถที่จะให้คำปรึกษาความคิดเห็นและแนวทางการปฏิบัติงานอย่างสุขุม

รอบคอบ งานชิ้นสำคัญ ๆ ของชาติที่ได้รับมอบหมาย ปฏิบัติลุล่วงไปได้เป็นอย่างดีตลอดมา

ในปีที่ผ่านมาข้าราชการของกรมศิลปากร ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติงานใหม่สำคัญอีกงานหนึ่งถือเป็นความภูมิใจของสถาบัน และเป็นเกียรติยศและชื่อเสียงของบุคลากรและแก่งศ์ตระกูล ที่ได้ถวายความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ คือได้รับหน้าที่เป็นผู้ออกแบบ เขียนแบบพระเมรุมาศฯ และจัดสร้างพระโกศจันทน์ (พระโกศจันทน์นี้เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ สร้างด้วยไม้จันทน์หอม) เพื่อการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระองค์ทรงเป็นผู้ให้ และเป็นทีเคารพของปวงชนชาวไทยทั่วประเทศ เมื่อครั้งยังทรงพระชนม์ชีพอยู่แม้จนบัดนี้มิได้เสื่อมสลาย การดำเนินการพระราชพิธีครั้งนี้ กรมศิลปากรได้แบ่งแยกและมอบหมายงานไปตามหน้าที่ความรับผิดชอบของทุกส่วนที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพระราชพิธีนี้ ว่าด้วยการจัดสร้างพระโกศจันทน์นี้ส่วนช่างสิบหมู่ และส่วนจิตรกรรมและศิลปประยุกต์ รับผิดชอบร่วมกันในการจัดสร้างด้วยเป็นแผนกงานที่ผู้มีความรู้ความชำนาญและช่างฝีมือไว้ในหลายสาขาของงานศิลปไทย ได้มีการวางโครงการและแผนงานปฏิบัติงานอย่างรวดเร็วและรอบคอบ เริ่มด้วยการกำหนดตัวบุคลากรการจัดเตรียมวัสดุ ครุภัณฑ์ และเครื่องมือทำงาน การกำหนดขั้นตอนการทำงานไปตามลำดับก่อนหลังตามความจำเป็นของงาน และมีการจัดเตรียมสถานที่เพื่อใช้ปฏิบัติงาน การติดต่อสื่อสารเพื่อความฉับไวในการประสานงานของสถาบันและหน่วยงานอื่น ๆ ตลอดจนสื่อสารมวลชนทุกแขนงที่ต้องการข้อมูล

การจัดสร้างพระโกศจันทน์ได้เริ่มลงมือปฏิบัติงานอย่างจริงจังในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๓๔ ได้ใช้ที่ทำการของโรงหล่อกองหัตถศิลป์เก่า ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านหลังตึกที่ทำการของกรมศิลปากรเป็นที่ปฏิบัติงาน เฉพาะกิจชั่วคราว การลำเลียงอุปกรณ์และเครื่องมือเข้าปฏิบัติการ และมีบางส่วนได้จัดหาเพิ่มเติมตามความจำเป็น รวบรวมช่างฝีมือของสถาบันศิลปกรรม

กระจายหน้าทำงานตามขั้นตอนการทำงาน โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มงานทั้งหมด ๕ กลุ่ม คือ

๑. **เจ้าหน้าที่ธุรการ** ปฏิบัติงานด้านธุรการ การจัดซื้อ ติดต่อประสานงาน และให้ข่าวสารข้อมูลการทำงานกับผู้สนใจ

๒. **ช่างโลหะ** ดำเนินการจัดสร้างโครงลวดเหล็กพระโกศ เพื่อใช้สำหรับประดับลวดลายที่ฉลุแล้ว

๓. **ช่างไม้ประณีต** ปฏิบัติงานแปรรูปไม้จันทน์เป็นแผ่นบางเพื่อใช้ฉลุลวดลายตามขนาดที่กำหนด (ส่วนหนึ่งกรมป่าไม้ดำเนินการให้)

๔. **ช่างโกรกฉลุ** ทำการโกรกและฉลุลายตามแบบและขนาดเท่าจริงที่กำหนดมาตามทีผู้ออกแบบเขียนไว้

๕. **ช่างประดับลาย** นำดอกลายสำเร็จมาประดับเข้ากับโครงพระโกศตรงตามตำแหน่งของลายที่กำหนดตามแบบที่ได้เขียนไว้

ช่างศิลป์ที่ร่วมกันสร้างงานพระโกศจันทน์ มีจำนวน ๖๐ คน ความสามารถของบุคลากรในการปฏิบัติงานได้กำหนดขั้นตอนไว้อย่างต่อเนื่อง การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างสม่ำเสมอตามเวลาราชการ หลังเวลาราชการ และในวันหยุดราชการ เร่งด่วนงานให้เป็นไปตามเป้าหมายและหมายกำหนดการ ไม่ละเลยความรับผิดชอบในภารกิจที่ได้รับมอบหมายที่ปัญหาเกิดขึ้นมิให้ติดขัดยาวนานจนเกิดความท้อหมัดกำลังใจปฏิบัติงานไปจนแล้วในทุกหน้าที่อย่างน่าชมเชย

การปฏิบัติงานในขั้นตอนต่าง ๆ นั้น เมื่อได้รับแบบจากฝ่ายออกแบบและเขียนลวดลายแล้ว ได้แบ่งงานออกเป็น ๒ ส่วน คือ การจัดสร้างโครงพระโกศ และจัดทำลวดลายไม้จันทน์ การจัดสร้างโครงพระโกศนั้นเป็นหน้าที่ของช่างโลหะ โดยใช้ลวดโลหะไร้สนิมเป็นโครงเหล็ก ดัดตามรูปร่างและขนาดที่ออกแบบไว้นำมาเชื่อมต่อกันขึ้นเป็นรูปร่าง แล้วจึงนำลวดดาขายนุทับโครงภายนอก เพื่อไว้ติดลวดลายไม้จันทน์ การจัดทำลวดลายเริ่มตั้งแต่ช่างไม้ประณีต ดำเนินการแปรรูปไม้จันทน์เป็นรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น เป็นแผ่น

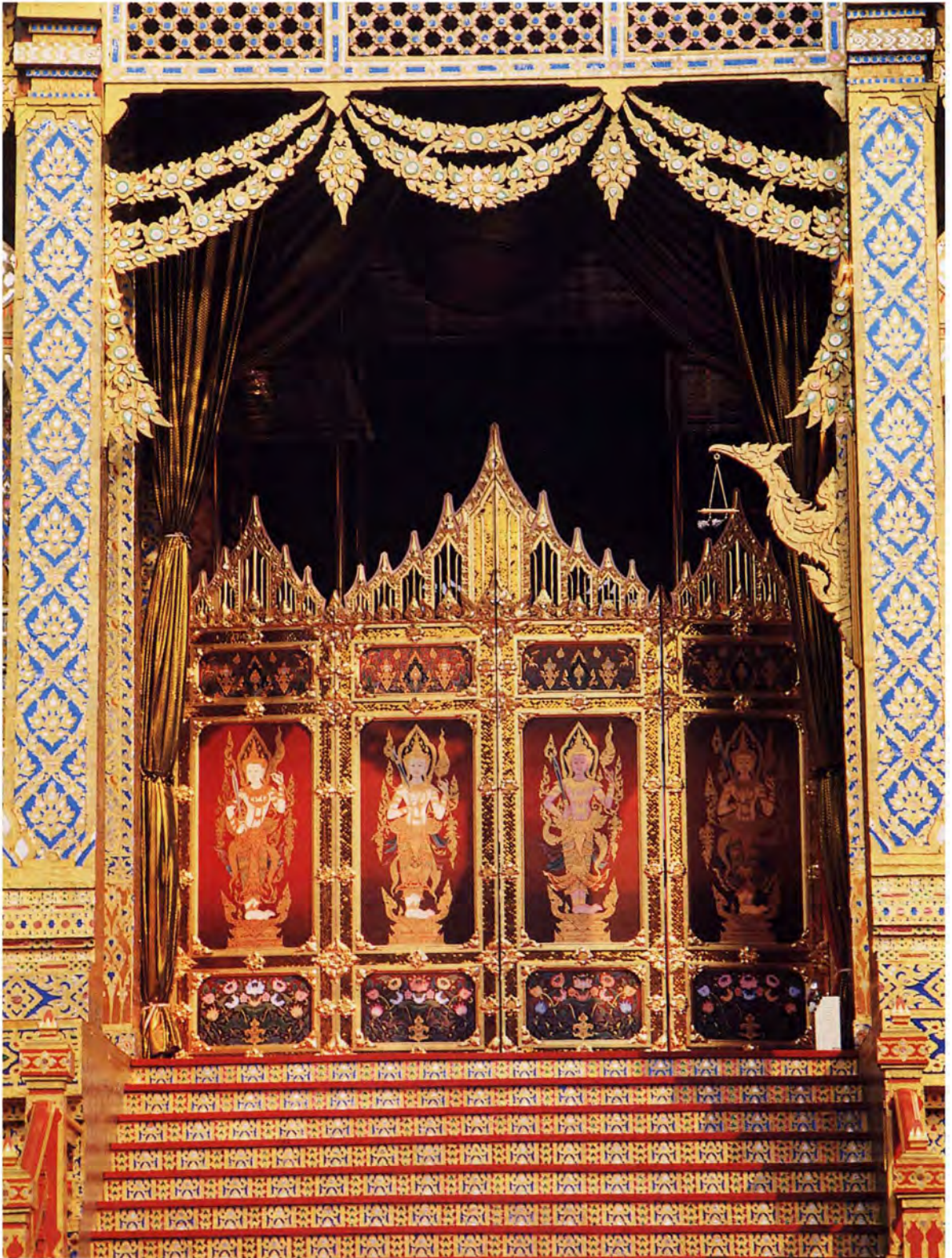
เป็นรูปโค้งตามลักษณะลวดบัวต่าง ๆ ตามแบบ ตลอด ทั้งกลึงไม้เป็นยอดพระโกศ ช่างโกรกฉลุลาย จัดแยก ตัวลายตามขนาดและตำแหน่งต่าง ๆ แยกชิ้นส่วน แต่ละลายเพื่อใช้โกรกฉลุ (ลายบางตัวต้องแยกชิ้น ส่วนออกถึงกว่า ๑๐ ชิ้น) เมื่อโกรกฉลุเรียบร้อยแล้ว จึงนำมาประกอบชิ้นเป็นตัวลายแต่ละชนิดแต่ละส่วน บางส่วนต้องส่งกลับให้ช่างโลหะตีลวดไม้ไหว่ก่อน เช่น ดอกไม้ไหว่ ดอกไม้เอน เป็นต้น เสร็จแล้วจึงนำ ส่งช่างประดับลายไปดำเนินการติดเข้ากับโครงการตี ฉลุลายนี้ การตีฉลุนี้ต้องอาศัยความประณีตและ ละเอียดรอบคอบ เกี่ยวเนื่องกับการคำนวณระยะเวลา ของดอกไม้ได้พอดีกับพื้นที่ ๆประดับทั้งหมด เหล่า ช่างต้องสามารถแก้ไขและปรับปรุงข้อผิดพลาด บกพร่องเล็กน้อยที่เกิดขึ้นเหล่านี้ได้ด้วยไหวพริบ เช่น หากตัวลายมีขนาดเล็กหรือใหญ่กว่าพื้นที่ที่จะประดับ ซึ่งทำให้เกิดช่องว่างมากไปหรือน้อยไปตามขนาดตัว ลาย หรืออาจทำให้เกยซ้อนกันได้ การรู้จักวางระยะ

ลายและคำนวณระยะให้ถูกต้อง ปัญหาที่กล่าวมามี เกิดขึ้นบ้างเล็กน้อยตามชิ้นลาย แต่ด้วยความสามารถ และประสบการณ์ทำให้ช่างสามารถแก้ไขได้อย่าง สวยงาม ไม่มองติดขัดฝืนความรู้สึก หรือผิดต้นแบบไป จนหมดเค้าเดิม

การจัดสร้างงานทั้งหมดนี้ใช้เวลาประมาณ ๓ เดือนเศษ การทำงานนั้นมีปัญหาเพียงเล็กน้อย จึงไม่มี ความยุ่งยากเกินความสามารถช่างเลย เช่นการขยาย ลายมีขนาดเปลี่ยนไปบ้าง เกิดจากขนาดของโครงโกศ ซึ่งมี ๘ เหลี่ยมที่ต่างกันเล็กน้อย เพราะเป็นงานผลิต ด้วยมือมนุษย์ ความเสมอกันพอดีทุกส่วนนั้นย่อม เป็นไปไม่ได้เหมือนการสร้างด้วยเครื่องจักร งานสำเร็จ ตามเป้าหมายเป็นที่พอใจของฝ่ายช่างในระดับหนึ่ง เป็นประสบการณ์แห่งชีวิตของทุกคน และเป็นความ ทรงจำสำคัญของคนไทยและของช่างทั้งหมดของ สถาบันศิลปกรรม กรมศิลปากร บุคคลผู้พบเห็นภาย นอกหน่วยงาน และบุคคลที่ได้เข้ามาสัมผัสการสร้าง ในคราวนี้ และผู้สังเกตการณ์การทำงานของกรม ศิลปากร เชื่อมันว่าทุกคนมีความมุ่งมั่นที่จะให้ไดงาน ที่ดีที่สุด ปรากฏออกสู่สายตาคนไทยทุกคนและสู่ภาย นอกประเทศ เป็นการแสดงถึงความจงรักภักดีของ ปวงชนไทยที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่จะไม่มี วันเสื่อมสลาย อีกทั้งยังฝากฝีมือของช่างศิลป์ไทยไว้ ในประวัติศาสตร์การช่างของไทยว่าศิลป์ไทยไทยนั้น ไม่ด้อยกว่าของชาติใดในโลก

เรียบเรียงโดย

บุญโสภา เจริญนิพนธ์วานิช

งานเขียนฉากบังเพลิง

พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ในหน้าที่ของวิทยาลัยช่างศิลป์

งานบังเพลิง ตามความหมายในพจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมฉบับราชบัณฑิต พ.ศ. ๒๕๓๐ หมายถึง เครื่องกันไฟในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพ บนพระเมรุมาศ หรือพระเมรุ เพื่อมิให้เห็นการถวายพระเพลิงพระบรมศพ หรือพระศพ มีลักษณะเป็นฉากพับได้ ติดไว้กับเสาเมรุมาศ ทั้ง ๔ ด้าน เมื่อจะใช้งานจึงดึงหรือยกมาปิดไว้ ใช้สำหรับศพชั้นโกศเท่านั้น ถ้าเป็นพระเมรุธรรมดาและเป็นศพข้าราชการใช้ลายเถาไม้ ถ้าเป็นศพพระราชวงศ์ใช้ฉากลายเทวดา

ฉากบังเพลิงจัดเป็นประณีตศิลปกรรม ซึ่งส่วนประกอบของพระเมรุมาศ หรือพระเมรุจะมีรูปร่างรายละเอียด การแบ่งขนาดสัดส่วนกว้างยาวอย่างไร นั้น เป็นงานส่วนหนึ่งของการออกแบบพระเมรุมาศ หรือพระเมรุ ซึ่งสถาปนิกผู้ออกแบบเป็นผู้กำหนดฉากบังเพลิงของพระเมรุมาศหรือพระเมรุครั้งที่แล้ว ๆ มาไม่นิยมนำมาใช้งานซ้ำอีก อันเนื่องมาจากขนาดของพระเมรุมาศ หรือพระเมรุที่สถาปนิกผู้ออกแบบแต่ละครั้งจะมีขนาดที่แตกต่างกัน ขนาดของฉากบังเพลิงก็จะแตกต่างกันด้วย จึงเป็นเหตุให้มีการเขียนฉากบังเพลิงขึ้นใหม่ทุกครั้งที่มีงานพระเมรุ รวมไปถึงการออกแบบเขียนฉากบังเพลิงในแต่ละครั้งจะมีเอกลักษณ์ของการเขียนที่ไม่ซ้ำแบบกัน เพราะช่างเขียนต้องการแสดงความสามารภในเชิงช่างที่มีอยู่ออกมาเป็นผลงานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งนี้ยังคงยึดถือเป็นประเพณีนิยมปฏิบัติสืบต่อกันมา คือการเขียนฉากลายรูปเทวดาสำหรับศพพระราชวงศ์

การเขียนฉากบังเพลิง งานพระเมรุมาศสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในครั้งนี้กรมศิลปากรได้มอบให้วิทยาลัยช่างศิลป์เป็นผู้รับผิดชอบเขียนขึ้น โดยมีคณาจารย์ผู้มีความสามารถทางด้านศิลป์ไทยของ

วิทยาลัย จำนวน ๑๑ คน เป็นคณะทำงาน ซึ่งประกอบด้วย

๑. อาจารย์เสน่ห์ หลวงสุนทร คณะทำงาน
๒. อาจารย์นเรศวร์ ภูษณงค์ คณะทำงาน
๓. อาจารย์สาคร โสภา คณะทำงาน
๔. อาจารย์สุวิทย์ แพงโพรี คณะทำงาน
๕. อาจารย์วิโรจน์ กล่อมมานพ คณะทำงาน
๖. อาจารย์ประวัติ ปริญาธรรมาศ คณะทำงาน
๗. อาจารย์บุญนาย ชาเฮียง คณะทำงาน
๘. อาจารย์เด่น หวานจริง คณะทำงาน
๙. อาจารย์ปดินทร์ สิงหเสนี คณะทำงาน
๑๐. อาจารย์วิรัตน์ พูลศิริ คณะทำงาน
๑๑. อาจารย์สนั่น รัตนะ เลขาธิการคณะทำงาน

โดยมีผู้อำนวยการวิทยาลัย อาจารย์ธงชัย รักปทุม และผู้ช่วยผู้อำนวยการวิทยาลัย อาจารย์สมศักดิ์ เขาวินธาดาทวงศ์ เป็นที่ปรึกษาคณะทำงาน

รูปแบบของงาน ประกอบด้วยรูปเทวดา ซึ่งเป็นด้านหน้าของฉากบังเพลิง พร้อมด้วยลวดลายประกอบแยกชั้นส่วนทั้งบนและล่าง จำนวน ๑๖ ชุด ด้านหลังออกแบบเขียนลวดลายพุ่มดอกไม้พร้อมลวดลาย

ประกอบแยกชิ้นส่วนจำนวนเท่ากัน แบบร่างภาพ เทวดาซึ่งเป็นส่วนสำคัญของฉากบังเพลิงครั้งนี้ ที่ประชุมคณะทำงานได้คัดเลือกภาพร่างของอาจารย์ บุญนาย ชาเฮียง เป็นภาพเทวดายืนบนแท่นหน้าภาพ ด้านอืด (หน้าตรง) มือขวาถือพระขรรค์ ประกอบด้วย ลวดลายช่อกระหนกปิดทองคำเปลว ส่วนลวดลายด้านหลังคณะทำงานได้กำหนดให้เป็นลวดลายดอกไม้ (ดอก พุดตาน) สีทองบนพื้นสีแดง

รูปแบบและวัสดุ

- รูปแบบด้านหน้า เน้นความสำคัญตรงตัวภาพ เทวดา จำนวน ๑๖ ภาพ แต่ละภาพมีความแตกต่างใน รายละเอียดของสี เครื่องประดับ น้ำหนัก คัดเงาและ ลวดลายประกอบ ถ้ามองผิวเผินอาจจะรู้สึกว่าเป็น ภาพเหมือนกันทั้งหมด ความแตกต่างเหล่านี้ขึ้นอยู่กับ ลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของช่างผู้เขียน แต่ผลงาน ทั้งหมดยังคงคำนึงถึงความเป็นเอกภาพโดยรวมของ พระเมรุมาศ ด้วยต้นเค้าเดิมตามความเชื่อในการสร้าง พระเมรุมาศหรือพระเมรุสืบคติความเชื่อและอิทธิพล มาจากศาสนาฮินดูว่า พระมหากษัตริย์เป็นสมมุติเทพ ผู้สถิตซึ่งเขาพระสุเมรุ หรือเขาไกรลาสในหิมาลัย ดังนั้นในการสร้างพระเมรุมาศ หรือพระเมรุ จึง จำเป็นต้องจำลองปราสาท พระราชวัง ดังที่เคยดำรง พระชนม์อยู่ ภาพเทวดา ๑๖ ภาพ จึงเป็นตัวแทนของ เทพแห่งสรวงสวรรค์ ความเชื่อเหล่านี้ปรากฏมาตั้งแต่ สมัยกรุงศรีอยุธยาและสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าการสร้างพระเมรุมาศหรือพระ เมรุ นั้น เพื่อแสดงถึงความแข็งแกร่งของกองทัพ และการแสดงผลานภาพของกษัตริย์ราชด้วย

- รูปแบบด้านหลัง เน้นความสำคัญตรงใช้ภาพ พุ่มต้นไม้ทองลายดอกพุดตาน ตัดเส้นใสลวดลาย ละเอียดบนพื้นสีแดง ถ้ามองผิวเผินจะคล้ายภาพเขียน ลายรดน้ำ มีความพิเศษตรงที่ช่างเขียนสอดโฉบสีของ ดอกและใบให้มีความแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดความงาม และความประสานกลมกลืนกับตัวภาพด้านหน้า ใน แนวความคิดของช่างเขียนต้องการให้ต้นไม้ทองนี้สื่อ

ความหมายถึงเครื่องบูชา (ต้นไม้ทอง) ที่สืบเนื่องมาแต่สมัยโบราณ ภาพเขียนด้านหลังนี้ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าจะต้องเขียนเป็นภาพใด จากหลักฐานของฉากบังเพลิงที่เก็บรักษาไว้ในโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ บางครั้งอาจปรากฏเป็นภาพดอกไม้ร่วงบนพื้นสีแดง (ฉากบังเพลิงพระเมรุมาศ พระนางเจ้ารำไพพรรณี) หรือกรูผ้าปักดินทอง (ฉากบังเพลิงพระเมรุมาศ รัชกาลที่ ๘) ด้วยภาพเขียนด้านหลังมีความสำคัญน้อยกว่าด้านหน้า เนื่องจากอยู่ในมุมที่ไม่ค่อยปรากฏแก่สายตา สันนิษฐานว่าเป็นเพียงการแก้ปัญหาเรื่องพื้นที่ว่างมากกว่าที่จะเป็นการกำหนดรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

วัสดุที่นำมาใช้ในการเขียนภาพฉากบังเพลิงครั้งนี้ช่างเขียนได้เลือกใช้สีอะครายลิก (ACRYLIC) บนผ้าใบ (CANVAS) และเคลือบภาพด้วย FIXATIVE สำหรับการทำความสะอาดจนถึงความคงทนถาวรของภาพ ซึ่งในอดีตช่างเขียนจะใช้สีฝุ่นเป็นวัสดุ เมื่อนำฉากบังเพลิงมาติดตั้งที่พระเมรุมาศ ซึ่งอยู่ในที่โล่งแจ้ง และมีความชื้นสูง ทำให้ภาพนั้นเกิดชำรุดเสียหาย เมื่อเสร็จ

พระราชพิธีแล้ว พระเมรุมาศหรือพระเมรุจะถูกรื้อถอน ภาพจากบังเพลิงจะถูกนำไปเก็บรักษาไว้เพื่อการศึกษา และความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์โบราณราชประเพณี ดังนั้นการเขียนภาพด้วยสีอะครายลิก (ACRYLIC) บนผ้าใบ (CANVAS) จะทำให้ภาพเกิดการชำรุดเสียหายน้อยกว่าการใช้สีฝุ่น

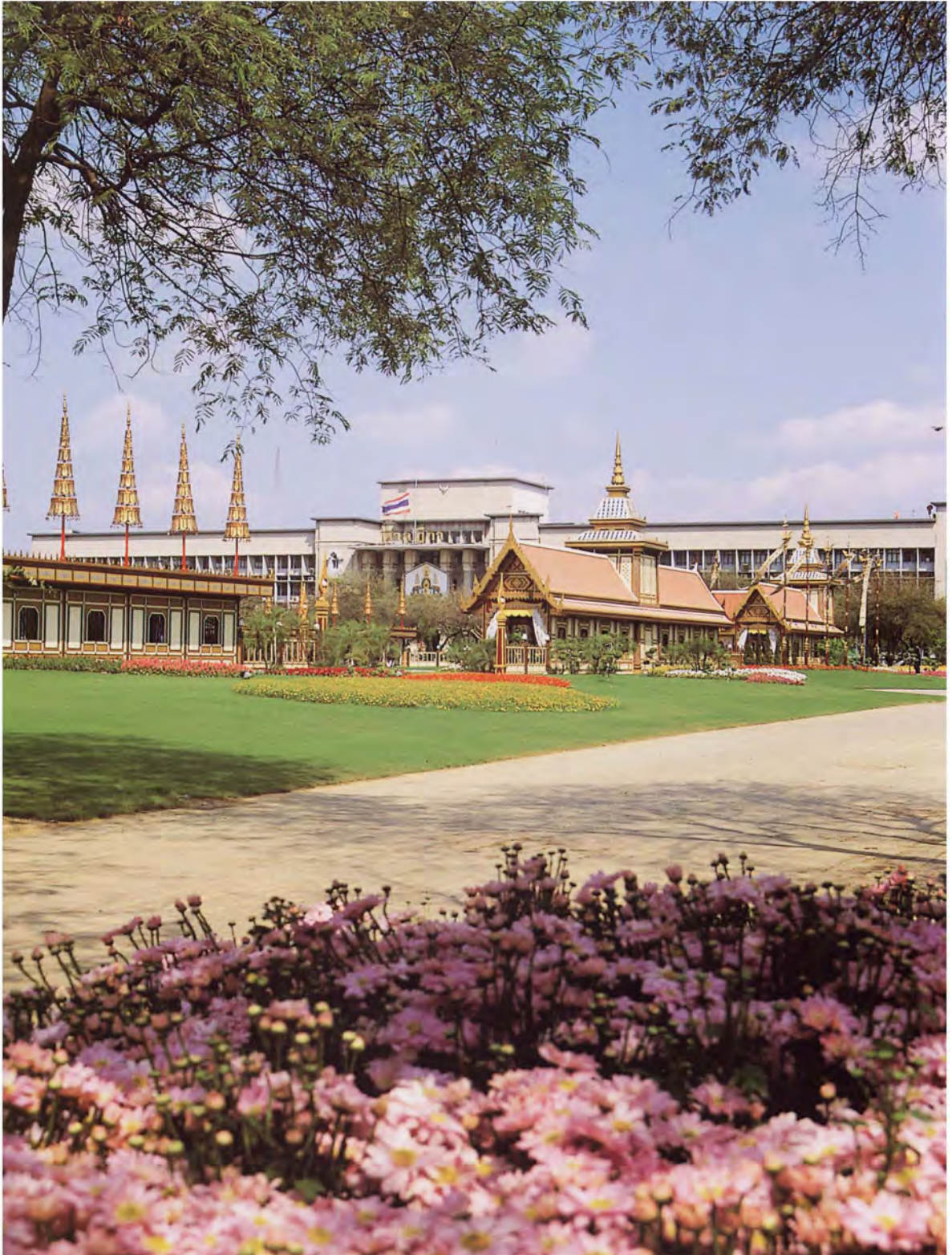
ถึงแม้ว่าการสร้างพระเมรุมาศ จะเป็นลักษณะการก่อสร้างแบบชั่วคราวตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา แต่การเขียนฉากบังเพลิงพระเมรุมาศ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในครั้งนี้ ช่างเขียนคนะทำงานของวิทยาลัยช่างศิลป์ ยังคงสืบทอดคติความเชื่อและประเพณีนิยมดั้งเดิม โดยมีให้สูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ คงไว้ซึ่งอนุสรณ์ของช่างผู้สร้างสรรค์ และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบไป

เรียบเรียงโดย

สนั่น รัตนะ

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. งานพระเมรุมาศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ : อัมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘, ๔๕๑ หน้า
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง. กรุงเทพฯ : การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘, ๔๔๒ หน้า
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. ประวัติและผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร. กรุงเทพฯ : ศิริมิตรการพิมพ์, ๒๕๓๓. ๑๕๑ หน้า
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม อักษร ข.ฉ. . กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๐. ๒๓๔ หน้า

งานภูมิสถาปัตยกรรม

พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

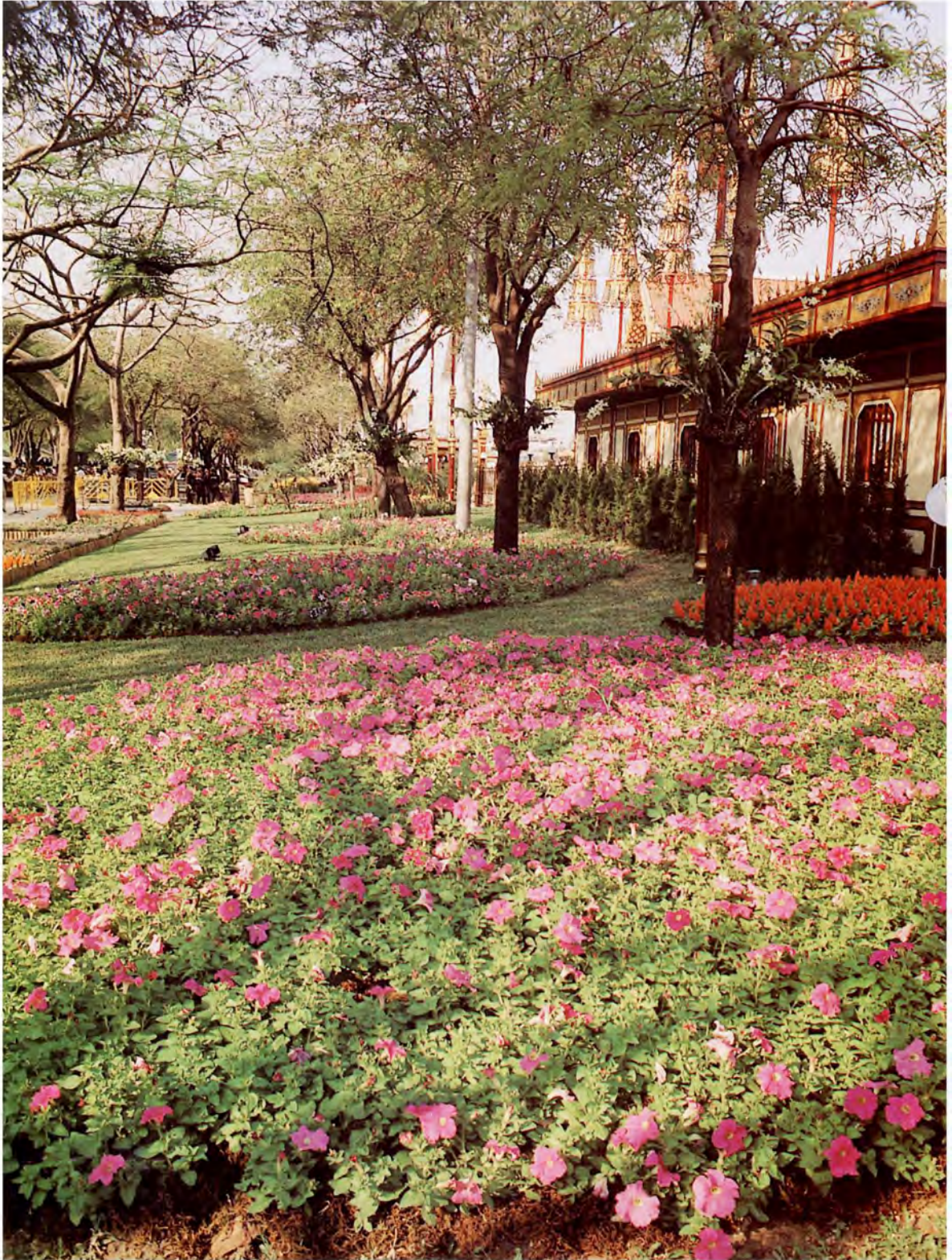
งานภูมิสถาปัตยกรรม พระเมรุมาศ ประกอบด้วยงาน ๒ ประเภท ได้แก่

๑. งานพื้นดาดฟ้าแข็ง (HARDSCAPE)

คืองานออกแบบก่อสร้างบนพื้นที่รองรับกิจกรรมที่ดาดฟ้าด้วยวัสดุปูพื้น เพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เหมาะสม และสร้างลวดลายบนพื้นที่ให้มีความกลมกลืนและสวยงาม กับคติความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณี

๒. งานปลูกพืชพันธุ์ (SOFTSCAPE)

คืองานออกแบบและปลูกต้นไม้ประดับในบริเวณ ซึ่งในการออกแบบและดำเนินการ ผู้ที่รับผิดชอบ ได้แก่ โครงการแม่ฟ้าหลวง จากพระตำหนักคอยตุ่ง

งานภูมิสถาปัตยกรรมบนพื้นที่บริเวณพระเมรุ-
มาศนี้ เป็นการออกแบบเพื่อจัดการการใช้พื้นที่และ
ตกแต่งภูมิทัศน์บนพื้นที่ว่าง ระหว่างอาคารภายใน
ขอบเขตรั้วราชวัติและบริเวณโดยรอบ เพื่อให้มีการใช้
สอยได้ตามวัตถุประสงค์และส่งเสริมให้พระเมรุมาศ
และบรรยากาศโดยรอบมีความงดงาม และมีความ
หมายที่สมบูรณ์ตามความเชื่อในคติของแผนภูมิจักรวาล

แนวความคิดในการออกแบบ

ก. คติความเชื่อ

การออกแบบได้คำนึงถึงหลักการคติความเชื่อใน
เรื่องเขาพระสุเมรุ ที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ คือ การ
จำลองรูปแบบของภูมิจักรวาลที่มีเขาพระสุเมรุตั้งอยู่
ณ จุดศูนย์กลาง โดยการตีความหมายจากผังของ
จักรวาลตามคติความเชื่อถ่ายทอดลงมาในรูปแบบของ
ลวดลายที่ออกแบบลงบนพื้นที่ลานที่อยู่รอบอาคาร
พระเมรุมาศ โดยมีแนวความคิด ดังนี้

- บริเวณโดยรอบอาคารพระเมรุมาศ ซึ่งเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุตั้งอยู่กลางจักรวาล จะมีการเจาะช่องเพื่อปลูกต้นไม้อยู่บริเวณฐานโดยรอบอาคารเปรียบเสมือนป่าหิมพานต์ที่อยู่เชิงเขา บริเวณนี้จะมีลวดลายของเส้นเป็นตัวกำหนด

- บริเวณที่อยู่ถัดออกมาจากพระเมรุมาศ ซึ่งเป็นที่สำหรับเชิญพระบรมศพเวียนพระเมรุมาศ บริเวณนี้จะเปรียบเสมือนส่วนที่เป็นเขาสัตตบริภัณฑ์และสีทันดรมหาสมุทร ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ โดยจะเป็นพื้นลานกว้าง ไม่มีลวดลาย การใช้สีเรียบ ๆ คือ สีเทา

- บริเวณพื้นที่ทำลวดลายเป็นลานอยู่ ๔ มุมของพระเมรุมาศ ให้ความหมายเปรียบเสมือนเป็นทวีปใหญ่ประจำทิศทั้ง ๔

- บริเวณที่อยู่ขอบรั้วราชวัติและหน้าอาคาร จะเจาะช่องปลูกต้นไม้ ี่มีความหมายเปรียบเสมือนป่าหิมพานต์

ซึ่งการออกแบบลวดลายที่ออกมาจากการ

ตีความหมายตามผังแผนภูมิความเชื่อตามไตรภูมิ วยังเป็นส่วนช่วยดึงเอาความสัมพันธ์ระหว่างอาคารและที่ว่างภายนอกให้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอีกด้วย โดยเน้นให้พระเมรุมาศเด่นเป็นสง่า ณ จุดศูนย์กลาง

ข. พื้นที่ใช้สอย

การวิเคราะห์การใช้พื้นที่ในเรื่องวงเล็บของรั้วกระบวนเชิญพระบรมศพในพระราชพิธี รวมทั้งเส้นทางเข้าออกต่าง ๆ ก็ต้องคำนึงถึงอย่างมาก เพราะเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาอย่างยิ่ง เพื่อความคล่องตัวในขณะมีพระราชพิธี ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับการออกแบบพื้นที่ เพื่อเจาะช่องปลูกต้นไม้ในการลดความแข็งกระด้างของพื้นลาน และเพื่อนำเอาความเป็นธรรมชาติเข้ามาช่วยเสริมสร้างบรรยากาศ

ค. สี

สีที่ใช้ในการสร้างลวดลายจะอยู่ในโทนสีใกล้เคียงกับอาคารที่มีลักษณะส่งเสริมอาคารให้เด่นขึ้น

สีที่ใช้มี ๓ สี ได้แก่ สีเหลืองส้ม, สีนํ้าตาลแดง, สีเทาขาว

ง. วัสดุ

เนื่องจากการก่อสร้างพระเมรุมาศเป็นการก่อสร้างแบบไม่ถาวร การใช้วัสดุเพื่อปูพื้นและทำลวดลายต่าง ๆ จึงอยู่ในรูปแบบที่สำเร็จรูปและสามารถก่อสร้างง่าย รื้อออกไปได้สะดวก และสามารถนำไปใช้ประโยชน์อื่นได้ในภายหลัง เพื่อการประหยัดทรัพยากร จึงได้เลือกใช้วัสดุปูพื้นประเภทแผ่นคอนกรีตสำเร็จรูป มีขนาด ๐.๑๐ x ๐.๑๐ ม., ๐.๑๐ x ๐.๒๐ ม., ๐.๒๐ x ๐.๒๐ ม., ๐.๓๐ x ๐.๓๐ ซม. โดยปูบนทรายปรับระดับบดอัดแน่น กันขอบด้วยขอบคั่นคอนกรีตสำเร็จรูป

สิ่งประกอบภูมิทัศน์

ได้แก่ สิ่งทีประดับในบริเวณพื้นที่ เพื่อเน้นให้เกิดความน่าสนใจ และเสริมสร้างเอกลักษณ์ความเป็น

ไทย จะเป็นการเพิ่มส่วนที่เป็นแนวเส้นตั้งให้แก่บริเวณที่โล่ง เพื่อเน้นขอบเขตบริเวณ และสร้างบรรยากาศองค์ประกอบดังกล่าว ได้แก่ เสาคอมไฟ จะตั้งประดับในบริเวณรั้วราชวัติซึ่งเป็นส่วนที่ให้แสงสว่างในเวลากลางคืน เสาหงส์ประดับตุงติดตั้งบริเวณรอบรั้วราชวัติด้านนอก ทำให้มีความเคลื่อนไหวเกิดขึ้นในบริเวณ (ตุงเป็นผ้าฉีกทอพื้นเมืองจากโครงการแม่ฟ้าหลวง)

สำหรับต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับที่นำมาตกแต่งพระเมรุมาศและบริเวณเขตปริณิณทล ได้แก่ อะเจอร่าตุ้ม รีโกเนีย สร้อยไก่ พิทูเนีย หงอนไก่ ลั่นมังกרבานไม่รู้โรย ดัลตี้-มิเลอร์ บานชื่น ดาลเบ็กเดลซี่ ดาวเรือง เบญจมาศ เจอราเนียม หน้าแมว แพงพวย รักแร็ก เจอมีน่า ผีเสื้อ ยาสูบประดับ ชัลเวีย และว่านสีทึบ เป็นต้น

เรียบเรียงโดย

พรธรรม ธรรมวิมล

ราชรถ

ราชรถ เป็นหนึ่งในบรรดาเครื่องราชูปโภค ซึ่งนำมาเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ผู้ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นสมมติเทวราช ราชรถจึงมีความงดงามอลังการ เฉกเช่นพาหนะแห่งเทพด้วยเช่นกัน

การนำราชรถมาเป็นพระราชพาหนะของพระเจ้าแผ่นดินไทยตลอดจนพระบรมราชวงศ์มาแต่โบราณ เป็นวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลทางศาสนาและวรรณกรรมจากประเทศอินเดีย ภาพของราชรถที่เก่าแก่ที่สุดที่พบ เป็นภาพสลักเล่าเรื่องราวรามเกียรติ์ที่ปราสาทหินพิมาย มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ ในสมัยสุโขทัยแม้จะไม่มีหลักฐานจากศิลาจารึก เป็นข้อมูลว่ามีการใช้ราชรถเป็นเครื่องราชูปโภคแต่ก็มีภาพสลักบนแผ่นหินในอุโมงค์วัดศรีชุม อายุประมาณพุทธศตวรรษ ๑๙ - ๒๐ ซึ่งเล่าเกี่ยวกับเรื่องพุทธชาดกปรากฏภาพราชรถอยู่ด้วย ครั้นถึงสมัยอยุธยาพบหลักฐานเกี่ยวกับการใช้ราชรถอย่างชัดเจน โดยระบุทั้งชื่อและอธิบายทั้งรูปลักษณะตลอดจนการใช้งาน เป็นต้นว่า จากกฎมณเฑียรบาล ซึ่งตราไว้ในราว พ.ศ. ๒๐๐๒ กล่าวถึงพระราชพิธีอินทราภิเษกสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ทรงราชรถเสด็จให้ทานรอบเมือง พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระนพรัตน์ วัดพระเชตุพน ก็ได้กล่าวถึงพระราชพิธีเบญจาภิรมหาพิชัยสงคราม สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า ได้เสด็จโดย "พิชัยราชรถ" เทียมด้วยจตุรงค์มณฑลอาษาไนยเสด็จไปยังโรงดัสกร เพื่อทรงประกอบพิธีประหารดัสกรโดยศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีจดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามของบาทหลวงเดอ ชัวซีย์ กล่าวถึง พระราชพิธีรับราชทูตในรัชสมัยเดียวกันนี้ว่า พระราชสาสน์ของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้รับการอัญเชิญขึ้นประดิษฐานบน "รถไชย" (Char de

trionphe) เข้าสู่พระราชวัง ราชรถนี้มีความวิจิตรตระการตาเสียยิ่งกว่าเรือบัลลังก์ที่อัญเชิญพระราชสาสน์มาทางน้ำ

ทั้งในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์จะปรากฏภาพของราชรถในภาพจิตรกรรมฝาผนังตามพระอารามต่าง ๆ รวมทั้งในสมุดไทยโบราณและการพรรณนาความในวรรณคดีสำคัญอันมีเรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์ ได้แก่ เรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา ลิลิตพระลอ พระนลตลอดจนนิทานชาดกต่าง ๆ

ดังในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้มีการพรรณนาเกี่ยวกับราชรถด้วยถ้อยคำสำนวนที่ไพเราะหลายตอน เช่น บทพรรณนาถึงราชรถของท้าวเกาะปาหลันว่า

รถเอยรถแก้ว	แพรวแพรวพรายพรายหลายสี
แอกแอ่งอนงามรูจี	กระหนกหน้าวาสุกรีจำหลักลาย
บุษบกที่นั่งบัลลังก์รัตน	หน้ากระดานฐานปัทม์บัวหงาย
กาบเสาศพรหมศรสะบัดปลาย	ตาอ้อยพลอยลายอร่ามเรือง
เทียมสินธพชาติทั้งสี่	ต่างสีชาวเขี้ยวกะเลียวเทลือง
เครื่องสูงชุมสายพรายประเทือง	แท่นแทนแน่นเนื่องเป็นคู่กัน

รถซึ่งมีใช้กันมาแต่โบราณ จะมีความแตกต่างกันตามระดับฐานะของบุคคล ราชรถของพระเจ้าแผ่นดินจะมีขนาดใหญ่งดงามอลังการ รถของพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นรอง ๆ ลงมา ก็จะมีลักษณะงามลดหลั่นลงมา รถของราษฎรไม่มีการประดับตกแต่งเป็นพิเศษ คงจะมีลักษณะดังเช่นเกวียนธรรมดา รถสมัยโบราณใช้กำลังสัตว์ เช่น ม้า ลา โค กระบือ ลากจูง พระเจ้าแผ่นดินจะทรงราชรถขนาดเล็กเทียมด้วยม้าเมื่อจะเสด็จพระราชดำเนินในระยะไกล เช่น เมื่อเสด็จประพาสนอกพระนคร หรือเสด็จไปเพื่อการศึกษาสงคราม ทั้งนี้เพื่อความสะดวกคล่องตัวและรวดเร็ว สำหรับการพระราชพิธีสำคัญซึ่งจัดขึ้นภายในพระนคร เช่น การพระราชพิธีพระบรมศพ มักจะใช้

ราชรถขนาดใหญ่ที่จุดชักด้วยกำลังคนเคลื่อนที่ไปบน “เรือก” คือพื้นที่ลาดหรือปูด้วยไม้ดักหวาย ประดับสองฟากข้างทางด้วยต้นไม้อะและราชวัติ ฉัตรธง ต้องเป็นระยะทางที่ไม่ไกลนัก เนื่องจากราชรถมีขนาดใหญ่โต มีความหนักและเคลื่อนที่ไปได้ช้า

ราชรถอันเนื่องในพระราชพิธีพระบรมศพ

พระราชพิธีพระบรมศพ เป็นการพระราชพิธีที่มีความสำคัญยิ่ง ด้วยอาณาประชาราษฎร์จะได้พร้อมใจกันแสดงความกตัญญูตเวทิตาน้อมถวายตอบแทนแด่พระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ พระบรมราชินี ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ ผู้ทรงประกอบคุณงามความดีอันใหญ่หลวงแก่บ้านเมือง ทั้งเป็นการถวายอาณิสสงส์เพื่อให้เสด็จสู่สวรรคาลัย สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งนั้น การจัดพระราชพิธีพระบรมศพให้เป็นการใหญ่ยิ่งที่สุดประกอบด้วย การก่อสร้างพระเมรุมาศ การจัดริ้วกระบวนอย่างมโหฬาร และการจัดงานสมโภชอย่างยิ่งใหญ่ถือเป็น การแสดงพระบรมเดช

านุภาพ และประกาศพระเกียรติคุณให้แก่ไพศาล เพื่อให้อริราชศัตรูได้ประจักษ์ว่าแม้อยู่ในภาวะผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่แต่สถานะของบ้านเมืองก็ยังคงมีความเข้มแข็งมั่นคง นับเป็นพระราชพิธีที่สอดคล้องกับวิเทโศบายทางการเมืองอย่างล้าลึก

สมัยอยุธยา

ราชรถมีบทบาทในการพระราชพิธีพระบรมศพ สมัยอยุธยา ดังมีหลักฐานจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่าง ๆ ระบุไว้ชัดเจนว่า

พ.ศ. ๒๑๓๖ สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดให้นำราชรถอัญเชิญพระบรมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแต่นามราชรถนั้นเรียกแตกต่างกันอยู่ ๒ นาม คือ

กฤษฎาธาร แปลตามความหมายของคำว่า ทำขึ้นสำหรับพระเกียรติยศ

บุษบกพิมาน น่าจะหมายถึงราชรถอันประกอบด้วยบุษบกจุวิมานเทวดา

พ.ศ. ๒๑๙๙ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรด

ให้นำราชรถออกนามว่า “พระบุษบกพิมาน” ัญเชิญพระบรมศพสมเด็จพระราชบิดา คือ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พ.ศ. ๒๒๓๑ สมเด็จพระเพทราชาโปรดให้จัดการพระราชพิธีพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพระราชพิธียิ่งใหญ่ไพศาลที่สุดกว่าที่เคยมีมา โปรดให้อัญเชิญพระบรมศพเสด็จสู่พระเมรุมาศ โดย “พระมหาพิไชยราชรถ” แทนแทนเป็นกระบวนพระราชอิสริยยศ นามราชรถสมัยอยุธยาองค์นี้สะกดด้วยคำว่า “พิไชย” ซึ่งมีความหมายว่า รถอันประเสริฐ ในพระราชพงศาวดารได้พรรณานาถึงรูปลักษณะไว้ว่า

“พระมหาพิไชยราชรถ อลงกตด้วยสุพรรณมาศมณี ศรีกระจ่างจ้งพราย พร้อมหลายหลาก และสลับทึ่มด้วยอาชาไนยชาติม้าตัน ๒ คู่ พู้งกล.....”

การจัดรูปรีวกระบวนอันสว่างงามครั้งนี่ยังมีราชรถเข้าร่วมในกระบวนพิธีอีก ๔ องค์ คือ รถสมเด็จพระสังฆราชแสดงพระอภิธรรมคาถา รถไปริยข้าวตอกดอกไม้ รถโยง และรถท่อนจันทน์ และได้เป็นแบบแผนแห่งราชประเพณีในการจัดกระบวนราชอิสริยยศ ัญเชิญพระบรมศพเสด็จสู่พระเมรุมาศสืบต่อมา

นับจากนั้นเป็นต้นมา พระมหาพิไชยราชรถได้มีบทบาทเป็นราชรถสำคัญในการอัญเชิญพระบรมโกศพระเจ้าแผ่นดินสมัยอยุธยาอีกหลายพระองค์ อาทิ สมเด็จพระเพทราชา สมเด็จพระเจ้าเสือ และสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

พ.ศ. ๒๒๗๙ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ โปรดให้จัดการพระราชพิธีพระบรมศพกรมหลวงโยธาเทพ สมเด็จพระเจ้าฟ้าสุทนต์ พระราชธิดาในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และพระมหาลีฬาย้ายของสมเด็จพระเพทราชา โดยเชิญพระบรมศพจากพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ โดย “พระมหาพิไชยราชรถกฤษฎาธาร” มีความหมายแห่งนามว่าราชรถที่สร้างขึ้นสำหรับพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ แทนเป็นกระบวนพระเกียรติยศ เสด็จสู่พระเมรุมาศ

พ.ศ. ๒๓๐๒ สมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ เนื่องจากพระบรมราชชนกและพระบรมราชชนนีคือ

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพมายุเสด็จสวรรคตในเวลาใกล้เคียงกัน โปรดให้จัดการพระราชพิธีพระบรมศพพร้อมกัน ทั้งสององค์อย่างยิ่งใหญ่ที่สุด ได้นำราชรถอัญเชิญพระบรมโกศถึงสององค์ด้วยกัน โดยให้ออกนามเดียวกันว่า “พระมหาพิไชยราชรถ” เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติยศอย่างสูงตามโบราณราชประเพณี ราชรถทั้งสององค์นั้นในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาพรรณานาความไว้ว่า

“เทียมด้วยม้าสี่คู่ ม้านั้นผูกประกอบรูปราชสีห์รวมตัวม้าลงให้งามแล้วจึงมีนายสารถีขับรถแต่งตัวอย่างเทวดาข้างละสี่คน... มีคนชักรถพระบรมศพ แขนงไปซ้ายขวา แต่งตัวอย่างเทวดาใส่กำไลต้นแขนกำไลมือ ใส่สังวาลทับทรวง ใส่เทริด..... ชักด้วยเชือกหุ้มสักหลาดแดงไปสี่แถว รถนั้นชักไปบนเรือ”

นอกจากนี้ในกระบวนพระราชอิสริยยศยังมีราชรถเข้าร่วมกระบวนอีก ๔ องค์ คือ รถสมเด็จพระสังฆราชอ่านพระอภิธรรม รถพระญาติวงศ์ถือดอกจกกลไปริยข้าวตอกดอกไม้ รถพระญาติวงศ์ถือผ้ากาสาและซองหมากทอง และรถบรรทุกท่อนจันทน์ กฤษณาและกระลำพักปิดทอง

การสูญเสียพระนครศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ทำให้ราชรถต้องถูกทำลายไปพร้อมกับศิลปสถาปัตยกรรม ตลอดจนศิลปวัตถุอันล้ำค่า ซึ่งล้วนเคยประกอบขึ้นเป็นภาพรวมแห่งความเจริญรุ่งเรืองดั่งเมืองสวรรค์ของพระนครอันเก่าแก่นี้

สมัยรัตนโกสินทร์

การพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลและถวายพระเพลิงพระบรมศพยังคงดำเนินการตามรูปแบบของโบราณราชประเพณีที่ถือปฏิบัติมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เนื่องจากมีพระบรมวงศานุวงศ์สิ้นพระชนม์ลงหลายพระองค์ จึงโปรดให้สร้างราชรถขึ้นเพื่อใช้ในงานพระเมรุมาศหลายองค์ด้วยกัน ดังข้อความจากจดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวง

นรินทรเทวีว่า

“ปีเถาะ สัปตสก พระโองการรับสั่งให้ช่างนำ
พิชัยราชรถขึ้นจะทรงพระโกศ พระอัฐิ ๗ รถ”

ราชรถเหล่านี้คงจะสร้างขึ้นตามแบบราชรถที่
เคยมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ด้วยในการสร้างกรุงเทพ
พระมหานครแห่งใหม่ ทรงมีพระบรมราโชบายที่จะ
สร้างทุกสิ่งมีสภาพใกล้เคียงกับพระนครเดิมมากที่สุด
ทั้งการทะนุบำรุงฟื้นฟูพระพุทธศาสนา กฎหมาย และ
ขนบธรรมเนียมประเพณี โปรดให้รวบรวมช่างฝีมือที่
กระจัดพลัดพรายไปในคราวเสียกรุงมาอยู่ในพระบรม-
ราชูปถัมภ์ เพื่อสร้างสรรค์งานด้านสถาปัตยกรรมและ
ศิลปกรรมให้รุ่งเรือง

ราชรถไม้แกะสลักซึ่งโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อใช้ใน
การพระราชพิธีพระบรมศพนี้ หากพิจารณาถึงความ
หมายและคติความเชื่อที่จินตนาการออกมาเป็นรูปร่าง
ดั่งที่เห็นแล้วนั้นจะพบว่า แฝงไว้ด้วยปรัชญาทางความ
เชื่อในเรื่องราวของจักรวาล ซึ่งพ้องกันทั้งในศาสนา
พุทธและศาสนาพราหมณ์ที่ว่ามีเขาพระสุเมรุหรือเขา
ไกรลาสเป็นที่ประทับขององค์ประธานแห่งเทพทั้งปวง
รวมทั้งเป็นศูนย์กลางของจักรวาลด้วย ช่างผู้มีฝีมือ
แห่งยุคได้สร้างราชรถขึ้นด้วยความวิจิตรบรรจงเพื่อให้
เกิดจินตนาการของภาพลักษณ์แห่งสรวงสวรรค์ที่เรียง
ซ้อนลดหลั่นเป็นชั้นเป็นภูมิ ประดับลวดลายอย่าง
เหมาะสม เป็นรูปเทพนม พญานาค ประจำอยู่ตามภูมิ
แห่งตนที่รอบเขาพระสุเมรุนั้น ชั้นบนสุดเป็นบุษบก
หลังคาเครื่องยอด ปิดทองประดับกระจก กางกั้นด้วย
ม่านตาตทองงามระยับ การอัญเชิญพระบรมโกศขึ้น
ประดิษฐาน ดุจดั่งอัญเชิญองค์ประธานแห่งเทพชั้น
สถิตย์พระวิมาน ณ ยอดพระสุเมรุมาศ

ราชรถที่ใช้ในการพระราชพิธีพระบรมศพใน
สมัยรัตนโกสินทร์ ๕ องค์ รวมทั้งราชรถเชิญพระศพ
อีก ๒ องค์ ซึ่งเป็นงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชยัง
คงนำออกจัดแสดงไว้ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร ซึ่งแต่ละองค์มีประวัติความเป็นมาดังนี้

พระมหาพิชัยราชรถ

พระมหาพิชัยราชรถสร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. ๒๓๓๘ นามมหาพิชัยราชรถมีความหมายว่า "ราชรถแห่งชัยชนะอันใหญ่ยิ่ง" จึงมีรูปทรงที่วิจิตรงดงามที่สุดสำหรับส่งเสด็จผู้ทรงเป็นชาติชาติขัตติยะเสด็จสู่สวรรคาลัย ราชรถองค์นี้นำออกใช้ครั้งแรกคราวอัญเชิญพระโกศพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) ออกถวายพระเพลิง ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง ในปี พ.ศ. ๒๓๓๙ จากนั้นถือเป็นราชประเพณีที่จะนำราชรถองค์นี้เป็นราชรถเชิญพระโกศพระบรมศพพระมหากษัตริย์ พระบรมราชินี และพระบรมวงศ์ผู้ทรงศักดิ์สูงในสมัยต่อ ๆ มา อาทิเช่น

พ.ศ. ๒๓๔๒ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาเทพสุดาวดี (สา) สมเด็จพระพี่นางเธอในรัชกาลที่ ๑

พ.ศ. ๒๓๕๕ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑

พ.ศ. ๒๓๖๑ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสถ ทรงมีฐานะเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ ๒

พ.ศ. ๒๓๖๘ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

พ.ศ. ๒๓๖๙ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๒

พ.ศ. ๒๓๘๐ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบรมราชชนนี ในรัชกาลที่ ๓

พ.ศ. ๒๓๙๕ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

พ.ศ. ๒๔๐๙ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. ๒๔๑๒ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

พ.ศ. ๒๔๒๓ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์

พ.ศ. ๒๔๕๓ อัญเชิญพระโกศพระบรมศพ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

และในวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ถึงวาระสำคัญอันยิ่งใหญ่ที่บวงสรวงนิกรชาวไทยจะได้พร้อมใจกันสนองพระมหากรุณาธิคุณจัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี อย่างสมพระเกียรติยศ โดยดำเนินการตามรูปแบบราชประเพณีเดิมที่เคยปฏิบัติมา พระมหาพิชัยราชรถจึงได้รับการเชิญเพื่อเป็นเครื่องราชูปโภคประกอบพระราชอิสริยยศ หลังจากว่างเว้นการนำออกใช้ในพระราชพิธีพระบรมศพมาเป็นเวลานานถึง ๘๕ ปี

ลักษณะของพระมหาพิชัยราชรถ

ทำด้วยไม้แกะสลัก ทาชาดปิดทองประดับกระจก มีขนาดความสูงประมาณ ๑.๑๒๐ เซนติเมตร ความยาวประมาณ ๑.๕๓๐ เซนติเมตร โครงครื่องล่าง ซึ่งเป็นส่วนรับน้ำหนักประกอบด้วยล้อเหล็กด้านหน้า ๒ ล้อ ล้อเหล็กด้านหลัง ๔ ล้อ ล้อนำบังคับเลี้ยว ๑ ล้อ มีล้อประดับ ๔ ล้อ ทำจากไม้สัก แกะสลักเป็นลายประจ๋ายาม และลายกรวยเชิงปิดทองประดับกระจกอย่างสวยงาม ระหว่างล้อหน้ากับล้อหลังทั้งสองด้านมีไม้ยาวทาบอยู่ เรียกว่า แปรกราชรถ ไม้นี้แกะสลักเป็นลายกรวย และลายกระจังยาวตลอดแนว ด้านหน้าโครงครื่องล่างยังมีองนรด ๓ งอนต่อออกมาทำด้วยไม้กลึงรูปรีทาสีแดงเรียบ ปลายองนรดแกะสลักรูปเศียรนาคเฉพาจะองนกลางเป็นนาค ๓ เศียร ปิดทองประดับกระจก ปลายองนประดับธงสามชาย พื้นแดงลายทองแผ่ลวดพร้อมพู่สีขาว

ถัดจากพื้นโครงครื่องล่างขึ้นไปเป็นส่วนที่เรียกว่า "เกรินราชรถ" ประกอบด้วยหน้ากระดานทองไม่ปิดทองประดับกระจกสลับลีเซียวขาว ลายลูกฟักประจ๋ายาม เกรินด้านหน้าสลักรูปเศียรนาคขนาดใหญ่ ๙ เศียร เรียกว่า "เศียรนาคหน้าเกริน" ส่วนท้ายสลักลายกระหนกเป็นหางนาคเรียกว่า "กระหนกนางท้ายแปรก" ทั้งหน้าเกรินและท้ายเกรินจะมีพื้นที่ว่างวางแท่นที่นั่งรูปสามเหลี่ยมประดับด้วยลายกระหนกนาคเช่นกัน สำหรับเป็นที่นั่งของสารีถีอแพนหางนกยูงให้

ลัญญาณการเคลื่อนริ้วกระบวนทางด้านหน้า ส่วนด้านหลังเป็นที่นั่งของผู้เชิญพัดโบก นอกจากนี้ยังมีฉัตรห้าชั้นระบายนสองชั้น ประกอบฐานเบญจาทันหลังด้านหลังคู่

ถัดจากเกรินราชรถก็ถึงส่วนที่เรียกว่า “เกรินบุษบก” ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด ๓ ชั้น มีขนาดลดหลั่นกันขึ้นไป ด้านหน้าเกรินซึ่งศัพท์ช่างเรียกว่า “หน้าแปรง” สลักลายกระหนกเป็นเศียรนาคที่มีขนาดย่อมกว่าเศียรนาคของเกรินราชรถ ซึ่งแต่ละชั้นต่างมีรายละเอียดของลวดลายต่างกันดังนี้

เกรินชั้นที่ ๑ (ชั้นล่างสุด) กับเกรินชั้นที่ ๒ สลักเศียรนาคประดับอยู่ ๙ เศียร และมีเทพนมไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกประดับอยู่เหนือท้องไม้รอบเกรินจำนวนชั้นละ ๕๔ องค์

เกรินชั้นที่ ๓ ต่างจากชั้นอื่นตรงที่ไม่มีเทพนมประดับไว้

ถัดจากเกรินบุษบกชั้นที่ ๓ ขึ้นไปเป็น “ฐานสิงห์บุษบก” และเป็นชั้นเกรินด้วย ชั้นนี้ประกอบด้วยลายกระหนกนาค ๓ เศียร ที่หัวแปรงและกระหนกนาคท้ายแปรงเป็นหางนาค มีลวดลายต่าง ๆ ประดับอย่างสวยงาม อาทิ ลายลูกฟักประจายาม ลายประจายาม ก้ามปู ลายกระจังตาอ้อย บัวกลา บัวแวง เป็นต้น

บุษบกเป็นอาคารสี่เหลี่ยมทรงโปร่ง เสาข้อมุมไม้สิบสอง ประดับกระจกขาวเป็นประกายดั่งแสงแก้ว มีกระหนกลีทองคั่นตัวเสาเป็นลวดลายกระจังปฏิญาณ ลายกาบพรหมศร ลายกร็อยกาบปาลี ที่เสาดัดม่าน ตาดทองทั้ง ๔ ด้าน หลังคาบุษบกเป็นยอดทรงปราสาท ๕ ชั้น เรียกว่า “ชั้นบันแถลง” แต่ละชั้นของบันแถลงทำซุ้มรั้งไกรรายรอบ ส่วนใต้เชิงกลอน ชั้นล่างสุดประดับเฟืองอุบะสีเงิน

เหนือบันแถลงชั้นที่ ๕ เป็นองค์ระฆังเจดีย์ข้อมุมไม้สิบสอง มีลวดลายกร็อยปิดทองประดับกระจกเช่นกัน ปลายยอดองค์ระฆังเป็นบัวกลุ่ม หรือบัวกลุ่ม ๗ ชั้น ต่อด้วยปลียอดเรียวแปลมประดับยอดด้วยพุ่มข้าวบิณฑ์

เมื่อจะเชิญพระบรมโกศขึ้นประดิษฐานก็จะนำ

เกรินบันไดนาคหรือเกรินกวาง ซึ่งเป็นเครื่องโขนส่งคล้ายลิฟท์ ทำเป็นชั้นเลื่อนมาติดตั้งส่วนกลางราชรถได้บุษบก เพื่อเลื่อนส่งพระโกศพระบรมศพขึ้นประดิษฐานอย่างเด่นเป็นสง่าบนบุษบก เครื่องโขนส่งนี้เป็นเทคนิคชั้นเยี่ยมอันเป็นผลงานการประดิษฐ์ของช่างฝีมือเอกในรัชกาลที่ ๒ คือ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีที่ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อการใช้งานจนถึงปัจจุบัน

ประวัติการซ่อมบูรณะ

ภายหลังการเชิญออกประดิษฐานพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ แล้ว พระมหาพิชัยราชรถก็ได้ถูกเชิญออกอีกเลย จนมีสภาพชำรุดทรุดโทรม ต่อมาก็ได้รับการบูรณะซ่อมแซมรวมทั้งสิ้น ๓ ครั้งด้วยกัน คือ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับการเพิ่มล้อเหล็กที่ได้ฐานเพื่อช่วยล้อประดับทำด้วยไม้แกะสลัก รับน้ำหนักให้มั่นคงขึ้น และสะดวกในการเคลื่อนย้าย

พ.ศ. ๒๕๓๐ กรมศิลปากรมีโครงการสงวนรักษางานประณีตศิลป์ อันเป็นมรดกของชาติให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ พระมหาพิชัยราชรถจึงเป็นหนึ่งในบรรดาศิลปโบราณวัตถุที่ได้รับการบูรณะซ่อมแซมในส่วนที่ชำรุดจนมีสภาพสมบูรณ์

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ นี้ พระมหาพิชัยมีหน้าที่อัญเชิญพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กรมศิลปากรและกองทัพบกได้ร่วมมือกันซ่อมบูรณะพระมหาพิชัยราชรถอีกครั้งหนึ่ง โดยกองโรงงานช่างแสง กรมสรรพาวุธทหารบก รับผิดชอบสำรวจตรวจสอบความเรียบร้อยในส่วนเครื่องล่าง ล้อ และส่วนซีกลาก ในการนี้ทางกรมสรรพาวุธได้ทำการปรับเปลี่ยนวัสดุบางอย่าง เช่น เสริมเบรก และตลับลูกปืนให้ทันสมัย ฝ่ายปฏิบัติการพิเศษช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ดำเนินการดูแลในส่วนงานประณีตศิลป์ซ่อมเสริมส่วนที่ชำรุดแตกหักสูญหาย และส่วนวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ สำนักโบราณคดี และ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติใช้น้ำยาเคมีทำความสะอาด เพื่อขจัดคราบฝุ่นละอองอันเป็นเหตุให้เกิดความมัวหมองแก่ไม้ปิดทอง กระจกสีตลอดจนผ้าม่าน จนมีความสดใส แวววาวอร่ามทั่วทั้งองค์ งานต่าง ๆ เสร็จสมบูรณ์พร้อมที่จะอัญเชิญออกประกอบเป็นเครื่องราชูปโภคในริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศ การพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในวันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙

พระเวชยันตราษรด

พระเวชยันตราษรดสร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในราวปี พ.ศ. ๒๓๔๒ ภายหลังจากการสร้างพระมหาพิชัยราชรถประมาณ ๔ ปี เมื่อแรกสร้างได้พระราชทานชื่อว่า “เวไชยันตราษรด” แต่มาภายหลังได้เปลี่ยนไปเป็น “เวชยันตราษรด” ในคราวงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ โดยไม่พบหลักฐานที่แสดงเหตุผลถึงการเปลี่ยนนามในครั้งนั้น แต่เดิมพระเวชยันตราษรดได้รับการกำหนดเป็นราชประเพณีว่า สำหรับทรงพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งทรงศักดิ์สูง พระยศเจ้าฟ้า ใช้งานครั้งแรกโดยทรงพระโกศ สมเด็จพระที่นั่งเชอในรัชกาลที่ ๑ คือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์ (แก้ว) ออกงานพระเมรุมาศ ในคราวเดียวกับพระมหาพิชัยราชรถ ซึ่งทรงพระโกศสมเด็จพระที่นั่งเชอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี (สา)

ครั้น พ.ศ. ๒๔๒๓ ได้อัญเชิญพระโกศสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมฯ ภัณฑารักษ์เพ็ชรรัตน์เสด็จสู่พระเมรุมาศ ในคราวเดียวกับพระโกศพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ ซึ่งอัญเชิญโดยพระมหาพิชัยราชรถ

พ.ศ. ๒๔๕๔ งานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการกำหนดริ้วกระบวนให้พระเวชยันตราษรดเป็นราชรถรอง ร่วมกับพระมหาพิชัยราชรถซึ่งเป็นราชรถอัญเชิญ

พระโกศพระบรมศพ

จากนั้นเป็นต้นมา พระมหาพิชัยราชรถก็ว่างเว้นการออกงานพระเมรุมาศ จนมีสภาพชำรุดในขณะที่พระเวชยันตราชรถได้รับการซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้งานเสมอ เนื่องจากต้องนำออกเชิญพระโกศพระบรมวงศานุวงศ์อยู่เนื่อง ๆ

พ.ศ. ๒๔๖๓ การพระราชพิธีพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาพิชัยราชรถยังมีสภาพไม่พร้อมจะเชิญออกเป็นราชรถทรง การบูรณะใหม่ไม่ทันการณ์ และเป็นการสิ้นเปลือง จึงได้นำพระเวชยันตราชรถออกอัญเชิญพระบรมโกศแทน โดยให้ออกหมายเรียกว่า พระมหาพิชัยราชรถ ทั้งนี้เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติยศและให้ต้องตามแบบแผนโบราณราชประเพณีเดิมที่ได้กำหนดไว้

พระเวชยันตราชรถได้ปฏิบัติหน้าที่ในนามพระมหาพิชัยราชรถนับแต่ครั้งนั้นตลอดมา ดังในการพระราชพิธีพระบรมศพที่สำคัญ อาทิเช่น

พ.ศ. ๒๔๖๘ งานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๕

พ.ศ. ๒๔๗๒ งานพระบรมศพสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก

พ.ศ. ๒๔๙๓ งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

พ.ศ. ๒๕๙๙ งานพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

พ.ศ. ๒๕๒๔ งานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗

ลักษณะพระเวชยันตราชรถ

เป็นรถทำด้วยไม้สักสลักลายไทย ทาสาด ปิดทอง ประดับกระจก มีขนาดความสูงประมาณ ๑.๑๗๐ เซนติเมตร ความยาวประมาณ ๑.๗๕๐ เซนติเมตร ราชรถทั้งสององค์มีความคล้ายคลึงกันมากจนยากที่จะระบุได้ว่าเป็นองค์ใด หากมิใช่เป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปะลวดลายไทย

พระเวชยันตราชรถมีขนาดใหญ่กว่าพระมหา

พิชัยราชรถเพียงเล็กน้อย ความแตกต่างอีกประการหนึ่ง คือ รูปแบบของลวดลายกระหนกที่เศียรนาคบริเวณหน้าเกรินมีลักษณะเป็นเปลวสูงทำให้เมื่อมองเป็นภาพรวมแล้ว เกิดความรู้สึกว่าพระเวษยันตราชรถมีลวดลายที่ใหญ่แลดูหนาแน่นกว่าพระมหาพิชัยราชรถ

ประวัติการข่อมบูรณะ

การข่อมบูรณะได้กระทำเป็นงานใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เพื่อเตรียมในการพระราชพิธีพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ในวันอังคารที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๘ การที่พระเวษยันตราชรถได้วางเว้นจากการใช้งานมาเป็นเวลานานถึง ๒๙ ปีเศษ จึงมีสภาพชำรุดมากจนใช้การไม่ได้ รัฐบาลได้มอบหมายให้กรมศิลปากรร่วมกับกองทัพบกัรบผิดชอบในการดำเนินงาน โดยที่กองโรงงานช่างแสงกรมสรรพาวุธ ทหารบก ทำการข่อมบูรณะในส่วนช่วงเครื่องล่างที่ผุชำรุดแตกกร้าวเป็นสนิม

โดยใช้เทคนิคทางการช่างซ่อมเสริมความแข็งแรงให้แก่วงล้อ ระบบบังคับต่าง ๆ เพื่อสามารถใช้งานได้ตลอดพระราชพิธี จากนั้นฝ่ายปฏิบัติการช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร รับหน้าที่ดำเนินการซ่อมบูรณะองค์ราชรถที่แตกร้าวอย่างเป็นงานใหญ่โดยถอดออกเป็นชิ้น จากนั้นได้สร้างเสริมใหม่ให้มั่นคงยิ่งขึ้นแล้วทำการลงรักปิดทองประดับกระจกใหม่ทั้งหมด

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ พระเวษยันตราราชรถก็ได้รับการซ่อมบำรุงอีกครั้ง พร้อมกับราชรถอื่น ๆ ตามโครงการสงวนรักษางานประณีตศิลป์ อันเป็นมรดกของชาติให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ของกรมศิลปากร จนมีสภาพสมบูรณ์สวยงามในปัจจุบัน

ราชรถน้อย

ราชรถน้อยซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชพร้อมกับพระมหาพิชัยราชรถ ในปี พ.ศ. ๒๓๓๙ มีทั้งหมด ๓ องค์ด้วยกันคือ

ราชรถน้อย รถพระที่นั่งสำหรับสมเด็จพระราชาคณะประทับอ่านพระอภิธรรม มีขนาดความสูงประมาณ ๖๔๔ เซนติเมตร ความยาวประมาณ ๑,๒๗๐ เซนติเมตร

ราชรถน้อย รถพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประทับโยงพระโกศพระบรมอัฐิ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) ในคราวเชิญออกถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวงในปี พ.ศ. ๒๓๓๙ มีขนาดความสูงประมาณ ๖๓๐ เซนติเมตร ความยาวประมาณ ๑,๒๙๕ มีขนาดความสูงประมาณ ๖๓๐ เซนติเมตร ความยาวประมาณ ๑,๒๙๕ เซนติเมตร

ราชรถน้อย รถพระที่นั่งของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ประทับโปรยข้าวตอกดอกไม้ในคราวเชิญพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) ออกถวายพระเพลิง ณ เมรุมาศ ท้องสนามหลวง พ.ศ. ๒๓๓๙ สมัยหลังใช้เป็นรถสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ประทับเพื่อทรงโปรยทานพระราชทานแก่ประชาชนที่มาเฝ้าตามระยะทางสู่พระเมรุมาศ มีขนาด

ความสูงประมาณ ๖๓๙ เซนติเมตร ความยาว
ประมาณ ๑,๒๐๗ เซนติเมตร

ลักษณะของราชรถน้อยทั้ง ๓ องค์นี้ เป็นรถไม้
แกะสลักลายไทย ทาชาด ปิดทองประดับกระจกมี
ลักษณะคล้ายราชรถองค์ใหญ่ทั้งสององค์ คือ มีส่วน
งอนรถรูปนาคราช บนราชรถมีบุษบกตั้งอยู่เช่นเดียว
กันแต่มีขนาดเล็กกว่ามาก

ประวัติการซ่อมบูรณะ

ราชรถน้อยได้รับการซ่อมแซมบูรณะครั้งใหญ่ใน
งานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้า
รำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งก่อน
หน้านั้นราชรถน้อยมีสภาพชำรุดเสียหายมาก แต่ยังมี
เค้าโครงเป็นแบบอย่างให้ช่างยุคปัจจุบันได้ซ่อมสร้าง
ขึ้นใหม่ การซ่อมครั้งนั้น กรมศิลปากรยึดหลักการ
รักษารูปแบบของเดิมไว้ให้มากที่สุด ราชรถน้อยได้รับ
การซ่อมบูรณะอีกในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ และปี พ.ศ. ๒๕๓๙
นี้กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะให้อยู่ในสภาพสวยงาม

ตระเตรียมไว้ แม่หมายกำหนดการพระราชพิธีพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีครั้งนี้จะอัญเชิญราชรถพระนำเข้าไปในริ้วกระบวนเพียงองค์เดียวก็ตาม

ราชรถโถง

นอกจากราชรถทั้ง ๕ องค์ เป็นราชรถที่ใช้ในการพระบรมศพแล้วยังมีราชรถโถงสำหรับทรงพระโกศพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นรอง ซึ่งสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชอีก ๒ องค์ด้วยกัน คือ

ราชรถโถง มีขนาดความสูง ๒๖๔ เซนติเมตร ยาว ๕๔๕ เซนติเมตร มี ๔ ล้อ วงล้อทาสีแดงตรงกลางเป็นแท่น ๓ ชั้น จำหลักลายพญานาคลงรักปิดทอง ด้านหน้าของแท่นมีส่วนยื่นออกไปคล้ายเรือ ลวดลายประดับด้วยกระจกสี ใช้เทียบลากด้วยม้า

ราชรถโถง มีขนาดความสูง ๒๐๓ เซนติเมตร ยาว ๕๒๐ เซนติเมตร มี ๔ ล้อเช่นกัน ลักษณะรูปร่าง

ทรงตรงกลางคล้ายยานมาศ คือมีหลังคาเป็นวอซ้อฟ้า มีลูกกรงล้อมรอบ เว้นช่องด้านหน้าและหลังทำมุขยื่นออกมา ที่มุขด้านหลังมีไม้จำหลักลายกระหนกเป็นรูปสามเหลี่ยม ลวดลายกระหนกที่ประดับตัวรถปิดทองประดับกระจก ใช้เทียบลากด้วยม้าเช่นกัน

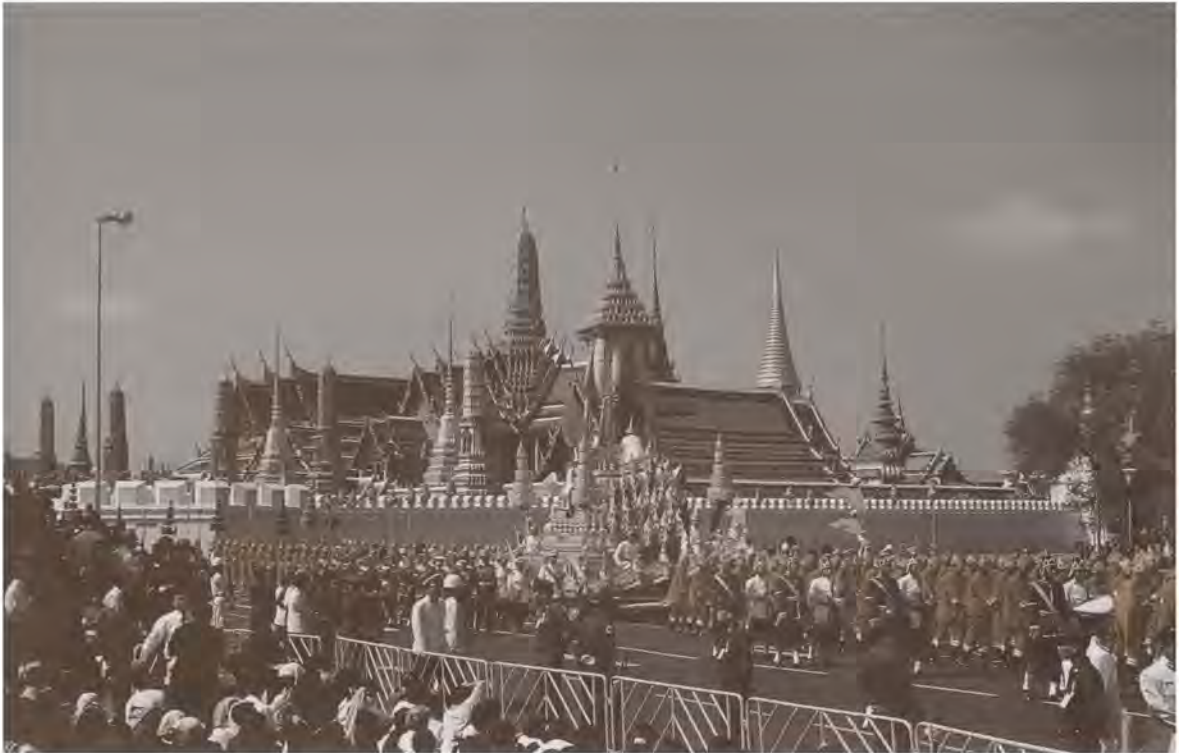
ราชรถ ราชยาน ตลอดจนเครื่องประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ อันเป็นเครื่องราชูปโภคประกอบพระราชอิสริยยศเหล่านี้ นับเป็นงานศิลปกรรมไม้จำหลักที่สร้างขึ้นด้วยประณีตศิลป์ แสดงถึงอัจฉริยะแห่งภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ได้นำออกเพื่อใช้ในการพระราชพิธีพระบรมศพต่อเนื่องมาตั้งแต่แรกสร้างจนถึงปัจจุบันเป็นเวลา ๒๐๐ ปีแล้ว คราวใดที่เกิดการชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา ก็เป็นหน้าที่ของกรมศิลปากรต้องดำเนินการบูรณะซ่อมแซมตลอดมา เพื่อเป็นการอนุรักษมรดกไทยไว้มิให้เสื่อมสูญ อีกทั้งโบราณวัตถุเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าประชาชนชาวไทยมีความรักและเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างมากล้นเพียงใด

การเตรียมราชรถเพื่อการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติยศอันสูงส่งตามราชประเพณี แต่องค์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระย่าแม่ฟ้าหลวงของพสกนิกรชาวไทย ผู้ทรงมีพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่เปรียบมิได้ รัฐบาลจึงได้จัดงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพอย่างใหญ่ยิ่ง

หนึ่งในคณะอนุกรรมการจัดงานในครั้งนี้มีคณะอนุกรรมการฝ่ายก่อสร้างพระเมรุมาศ สิ่งก่อสร้างประกอบพระเมรุมาศ ราชรถ พระยานมาศและส่วนประกอบพระราชพิธีอันมีรองนายกรัฐมนตรี (พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ) ดำรงตำแหน่งประธานคณะอนุกรรมการ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา (นายสุชวิช รังสิตพล) และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ร้อยตำรวจโทเชาวริน ลัทธศักดิ์ศิริ) เป็นรองประธานคณะอนุกรรมการ และอธิบดีกรมศิลปากร

(นายสมคิด โชติกวณิชย์) เป็นอนุกรรมการ ได้ดำเนินการโดยเฉพาะในเรื่องการซ่อมและปรับปรุงราชรถ

เริ่มต้นจากจัดให้มีพิธีบวงสรวงและสักการะพระพิฆเนศวร์ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่การดำเนินงาน บริเวณหน้าโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายสุขวิช รังสิตพล) เป็นประธาน จากนั้นการดำเนินงานได้เริ่มต้นโดยกรมศิลปากรร่วมมือกับกรมสรรพาวุธทหารบก ผลการดำเนินงานซ่อมบูรณะพระมหาพิชัยราชรถและราชรถน้อยได้สำเร็จจุล่งภายในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๓๙

จากนั้นตามราชประเพณี การอัญเชิญราชรถเพื่อไปประกอบพระราชพิธีจะต้องทำการบวงสรวงต่อเทพยดาเพื่อเป็นสิริมงคล ในการนี้ กรมศิลปากรได้จัดพิธีบวงสรวงขึ้น ณ บริเวณโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในวันพฤหัสบดีที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยมี รองนายกรัฐมนตรี

(พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ) ประธานอนุกรรมการฝ่ายก่อสร้างพระเมรุมาศ ราชรถ พระยานมาศ และส่วนประกอบพระราชพิธีเป็นประธานในพิธี ร่วมด้วย รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ร้อยตำรวจโทเชาวริน ลัทธศักดิ์ศิริ) อธิบดีกรมศิลปากร เจ้ากรมสรรพาวุธทหารบก ตลอดจนข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือน เมื่อพรหมณ์อ่านคำบวงสรวง ประทานคล้องพวงมาลัยและเจิมรดแล้ว ในเวลา ๑๔.๔๙ น. สภาจึงถึงฤกษ์อันเป็นมงคลที่ประธานในพิธี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พร้อมกับกำลังพลจากกรมสรรพาวุธทหารบก จำนวนหลายร้อยนายได้ทำพิธีจุดซักพระมหาพิชัยราชรถ พร้อมกับราชรถน้อยอีก ๒ องค์ ให้เคลื่อนออกจากโรงราชรถ ในขณะที่ศิลปินจากสถาบันนาฏดุริยางค์ กรมศิลปากร แสดงระบำดาวดึงส์เป็นการสมโภช

บทบาทราชรถในริ้วกระบวนอัญเชิญพระบรมศพสมัยรัตนโกสินทร์

การอัญเชิญพระบรมศพเสด็จสู่พระเมรุมาศ จะมีกระบวนพระราชอิสริยยศเรียกกันว่าริ้วกระบวนซึ่งการจัดริ้วกระบวนนี้ เป็นงานที่มีรายละเอียดกำหนดไว้แล้วตามราชประเพณี แต่บางครั้งก็อาจมีการปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม โดยทั่วไปการจัดริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศจะมีลักษณะดังนี้ คือ

ริ้วกระบวนที่ ๑ กระบวนพระราชอิสริยยศอัญเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระมหาปราสาทไปยังพระมหาพิชัยราชรถ โดยพระยานมาศสามลำคาน

ริ้วกระบวนที่ ๒ กระบวนพระราชอิสริยยศอย่างริ้ว ๑ ประกอบกระบวนทหารนำและตามอัญเชิญพระโกศพระบรมศพประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถในกระบวนจะมีราชรถโยง ราชรถโปรยข้าวตอกดอกไม้ ราชรถพระน่ายาตรากระบวนจากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามไปยังพระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง

ริ้วกระบวนที่ ๓ กระบวนพระราชอิสริยยศอย่างริ้วที่ ๑ เวียนพระเมรุ พระบรมศพทรงพระยานมาศหรือราชรถปืนใหญ่

ริ้วกระบวนที่ ๔ อัญเชิญพระบรมอัฐิสู่พระบรมมหาราชวัง โดยพระที่นั่งราชนทรยานมีพระวอสิ่วิกาภาณุจนอัญเชิญพระราชสรีรางคารสำหรับชัตติยราชานารี ถ้าเป็นพระบรมราชสรีรางคารอัญเชิญด้วยพระราชยานกง

ริ้วกระบวนที่ ๕ อัญเชิญพระบรมอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง โดยพระราชพาหนะตั้งริ้วกระบวนที่ ๔

ริ้วกระบวนที่ ๖ อัญเชิญพระบรมราชสรีรางคารไปบรรจุ ณ พระอารามโดยกระบวนรถม้าหรือราชยานคานหาม ปัจจุบันอัญเชิญโดยรถยนต์มีทหารม้าหน้าและตาม

ซึ่งแต่ละริ้วกระบวนจะมีเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศและพระอภิรัฐมนตรีสวมสายแวดล้อมตามพระราชนันดรศักดิ์แห่งพระบรมศพ พร้อมด้วยเครื่องประโคม เช่น แตร สังข์ ปี่ กลองชนะ สำหรับ

ริ้วกระบวนที่ ๒ ซึ่งเป็นกระบวนแห่แทนอันประกอบด้วยราชรถนั้นมีรูปแบบในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นคือเริ่มเคลื่อนริ้วกระบวนจากหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามไปยังพระเมรุมาศท้องสนามหลวง ในริ้วกระบวนจะประกอบด้วยราชรถโยง ราชรถโปรยข้าวตอกดอกไม้ และราชรถพระอานพระอภิธรรมนำพระมหาพิชัยราชรถ โดยมีพระเวษยันตราชรถเป็นราชรถรองตาม หากเป็นการเชิญพระศพพระราชวงศ์ที่ทรงศักดิ์สูงชั้นสมเด็จฯ เจ้าฟ้าก็จะเชิญโดยพระเวษยันตราชรถโดยไม่มีราชรถรอง

เมื่อครั้งงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ เนื่องจากพระมหาพิชัยราชรถไม่อยู่ในสภาพที่มั่นคงพอที่จะออกมาใช้งาน จึงได้นำพระเวษยันตราชรถอัญเชิญพระโกศพระบรมศพ โดยมีหมายให้ออกนามว่าพระมหาพิชัยราชรถ นอกจากนั้นทางราชการกระทรวงวังยังได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้งตรราชรถโยงและราชรถโปรย ดังนั้นกระบวนพระบรมราชอิสริยยศในครั้งนั้นจึงมีเพียงราชรถทรงพระบรมศพกับราชรถน้อยนำพระอานพระอภิธรรมรวมทั้งไม่มีราชรถรองด้วยตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา

การพระราชพิธีพระบรมศพที่จัดขึ้นในสมัยหลังจึงเปลี่ยนแปลงรูปแบบริ้วกระบวนอนุโลมตามโดยตัดทอนจำนวนราชรถจากเดิม ๕ องค์ ให้เหลือเพียง ๒ องค์

ในการพระราชพิธีพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี โดยกระบวนพระราชอิสริยยศสำหรับแห่เชิญพระบรมโกศ โดยพระมหาพิชัยราชรถไปบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระเพลิงตามราชประเพณี ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง วันอาทิตย์ที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙ ได้มีหมายกำหนดการจากสำนักพระราชวัง^๑ กำหนดรายละเอียดในการเตรียมการพระราชพิธีไว้ดังนี้

^๑ หมายกำหนดการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙ ที่ ๓/๒๕๓๙

พลับพลาหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พระมหาพิชัยราชรถ

กระบวนพระราชอิสริยยศเชิญพระโกศถึงพลับพลาหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามกระบวนหน้าตั้งแต่นำริ้วธง ๓ ชาย คู่แท่นนายทหารบก นายทหารเรือ นายทหารอากาศ ตำรวจหลวงถือทอกมหาดเล็กหลวง คู่แท่น เครื่องสูง ฉัตรพระนำ เสด็จยกลับบัวพระนำ และเครื่องสูงหักทองขวาง พระแสงหว่างเครื่อง ซึ่งเป็นกระบวนหน้าพระยานมาศสามลำคานเดินหลีกพระมหาพิชัยราชรถ ไปหยุดตั้งแถวตามลำดับต่อท้ายกระบวนกองทหาร แล้วหันกลับสู่ที่ตั้งพระมหาพิชัยราชรถ สมเด็จพระสังฆราชลงจากเสด็จยกลับบัวเปลี่ยนไปขึ้นนั่งในบุษบกราชรถพระนำ คู่เคียงอินทร์พรหมเข้าประจำที่ราชรถพระนำ

พระยานมาศสามลำคานทรงพระโกศทองใหญ่เทียบที่เกรินบันไดนาคพระมหาพิชัยราชรถเจ้าพนักงานภูษามาลาเลื่อนพระโกศทองใหญ่ จากพระยานสามลำคานเข้าสู่ท้ายเกรินบันไดนาคเข้าที่แล้วถอยพระ

ยานมาศสามลำคานออกไปพักที่กรมการรักษาดินแดน
เจ้าหน้าที่เชิญสัปตปฎลเศวตฉัตรคั่นदानถวายกางกั้น
พระโกศทองใหญ่แล้ว สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ
สยามมกุฎราชกุมารและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ แทนพระองค์ทรงทอดผ้า
ไตรที่พระโกศทองใหญ่ ท้ายเกรินบันไดนาค เทียวละ
๕ ไตร พระสงฆ์สดับปกรณ์จนครบ ๒๐ รูป แล้วเสด็จฯ
ไปประทับพลับพลา

เจ้าพนักงานภูษามาลาขึ้นนั่งท้ายเกรินบันได
นาคถวายบังคมแล้วประคองพระโกศ เจ้าหน้าที่ผู้
จุดชักพระมหาพิชัยราชรถถวายบังคมพร้อมกันกับ
เจ้าพนักงานภูษามาลา แล้วเลื่อนเกรินเชิญพระโกศขึ้น
สู่ขบวนพระมหาพิชัยราชรถ ขณะนั้นขบวนพระ-
ราชอิสริยยศ ประโคมสังข์แตร ปี่ กลองชนะ และกอง
ทหารถวายความเคารพ แตรวงโยธวาทิตบรรเลงเพลง
สรรเสริญพระบารมี จบแล้วขบวนหน้าทั้งหมดหัน
กลับสู่ราชวิถีที่จะเชิญพระมหาพิชัยราชรถไปยังพระ
เมรุมาศท้องสนามหลวง

พร้อมแล้ว จะได้เริ่มยาดรากระบวนพระราช-
อิสริยยศเชิญพระโกศโดยพระมหาพิชัยราชรถ เมื่อ
เคลื่อนกระบวน ทหารปืนใหญ่ยิงปืนถวายพระเกียรติ
นาทีละ ๑ นัด จนกว่าพระโกศทองใหญ่ขึ้นประดิษฐาน
บนพระจิตกาธานในพระเมรุมาศแล้วจึงหยุดยิง
กระบวนพระราชอิสริยยศมีสังข์ แตร ปี่ กลองชนะ
ประโคมตลอดเวลาหยุดประโคมเมื่อเพยพระวิสูตร
พระเมรุมาศแล้ว

เมื่อประตุหลังกระบวนพระราชอิสริยยศท้าย
พระมหาพิชัยราชรถเดินผ่านพลับพลาที่ประทับหน้าวัด
พระเชตุพนวิมลมังคลาราม ไปแล้ว สมเด็จพระบรม-
โอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพ-
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราช
ดำเนินเข้ากระบวนตาม โดยมีตำรวจหลวง ๑ คู่ นาย
ทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์เชิญธง
เยาวราชใหญ่นำเสด็จฯ นายทหารราชองครักษ์
ข้าราชการมหาดเล็กประจำพระองค์เชิญเครื่องราช-
อิสริยยศและทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์แซงเสด็จฯ

แล้วต่อด้วยพระราชวงศ์ข้าหลวง - มหาเดเล็ก และข้าราชการบริพารในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

พระเมรุมาศ ท้องสนามหลวง

ทหารกองเกียรติยศกระบวนหน้านำพระโกศทองใหญ่ยাত্রาไปตามถนนสนามไชย ถนนราชดำเนินใน เลี้ยวเข้าถนนตัดกลางท้องสนามหลวง แล้วเลี้ยวเข้าไปตั้งแถวแต่ละกองพันในสนามด้านเหนือหลังแถวทหารกองเกียรติยศพระบรมศพหน้าพลับพลาอนุสาวรีย์พระเมรุมาศ

กระบวนพระราชอิสริยยศตอนหน้าพระมหาพิชัยราชรถตรงไปตามถนนตัดกลางท้องสนามหลวง เทียบราชรถพระที่นั่งที่มูมราชวัดต่อถนนพระจันทร์ส่งสมเด็จพระสังฆราชลงจากราชรถพระที่นั่งไปพักที่ท้ายพระที่นั่งทรงธรรม แล้วราชรถพระที่นั่งเลยไปพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พร้อมด้วยฉัตรพระที่นั่งสมเด็จพระสังฆราชคู่เคียงอินทร์พรหม คู่แห่ นายทหารบก นายทหารเรือ นายทหารอากาศ นำริ้ว ธง ๓ ชาย สังข์ แตร ปี กลองชนะเดินเข้าไปตั้งแถวในพระเมรุมาศตามแนวริมราชวัติด้านเหนือ - ตะวันออก-และด้านใต้ ฉัตรเครื่องสูงหักทองขวางพระแสงหว่างเครื่องหน้าและหลัง เข้าตั้งกระบวนรอบในราชวัติพระเมรุมาศ

เมื่อพระมหาพิชัยราชรถจะถึงที่เทียบสะพานเกรินบันไดนาคหน้าพลับพลาอนุสาวรีย์ พระเมรุมาศกองทหารเกียรติยศพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี กองทหารเกียรติยศแห่หน้าพระบรมศพถวายความเคารพ เทียบพระมหาพิชัยราชรถที่สะพานเกรินบันไดนาค คู่เคียง อินทร์พรหม และเครื่องสูงหักทองขวางพระแสงหว่างเครื่องพระประยูรญาติที่เชิญเครื่องพระราชอิสริยยศ นาลิวัน ประตูล้าง เดินชิดขวาเลียบบ้างพระมหาพิชัยราชรถริมขอบสนามไปตั้งแถวในราชวัติ ร่วมกับเครื่องสูงกระบวนหน้า

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

เสด็จฯ ประทับ ณ พลับพลาแยกทอดพระเนตรการเชิญพระโกศลงจากพระมหาพิชัยราชรถสู่พระยานมาศ ๓ ลำคาน เพื่อเตรียมเวียนพระเมรุมาศ กระบวนตามเสด็จฯ ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารและสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พักรอที่ท้ายพลับพลา

พระราชวงศ์ ข้าหลวง - มหาดเล็กในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ยืนเฝ้าฯ ที่ท้ายพลับพลา

กระบวนทหารเกียรติยศกองหลังเลี้ยวเข้าถนนตัดกลางสนามหลวง แล้วเลี้ยวซ้ายไปตั้งแถวตรงประตูราชวัติพระเมรุมาศด้านตะวันออกและด้านใต้ตามลำดับกองพัน

เทียบพระมหาพิชัยราชรถที่เกรินบันไดนาค ตรงประตูราชวัติและเทียบพระยานมาศสามลำคานเรียบร้อยแล้ว เจ้าพนักงานภูษามาลาถวายบังคมพร้อมกับผู้จุดชักพระมหาพิชัยราชรถ แล้วเจ้าพนักงานภูษามาลาจะได้เลื่อนเชิญพระโกศทองใหญ่เคลื่อนลงทางเกรินบันไดนาคประดิษฐานที่พระยานมาศสามลำคานภายใต้สัปตปฎลเศวตฉัตร ตั้งกระบวนพระราชอิสริยยศอย่างน้อย มีคู่เคียง ข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่ ทหารนายพลราชองครักษ์อินทร์พรหม และสมเด็จพระสังฆราชนั่งเสลี่ยงกลีบบัวอ่านพระอภิธรรมนำ ข้าราชการพลเรือนชั้นผู้ใหญ่กระทรวงศึกษาธิการเป็นคู่เคียงพระนำ และอินทร์พรหม พนักงานนำริ้ว ประตุน้ำ ธง ๓ ชาย เครื่องสูงหักทองขวางพระแสงหว่างเครื่องหน้าหลัง และพระประยูรญาติเชิญเครื่องพระราชอิสริยยศ นาลิวัน ประตูลัง พระโกศทองใหญ่โดยพระยานมาศสามลำคานเวียนพระเมรุมาศ เมื่อเคลื่อนพระยานมาศสามลำคาน เข้าสู่พระเมรุมาศ ทหารกองเกียรติยศพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ถวายความเคารพ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

ลักษณะการแต่งกายของผู้ประจำราชรถ

ริ้วกระบวน แห่อัญเชิญพระบรมศพ โดยราชรถนั้น นอกจากความอลังการของราชรถ ซึ่งเคลื่อนที่

อย่างเข้มข้นสว่างงามไปตามริดยาแล้ว การแต่งกายของกระบวนทหารกองเกียรติยศเหล่าต่าง ๆ ในเครื่องแบบเต็มยศ ตามสังกัดและการแต่งกายของผู้อยู่ในกระบวนพระราชอิสริยยศ แต่งเครื่องแบบตามประเพณีแห่งราชสำนักล้วนประกอบด้วยสีล้วนอันงดงามจับตา และเป็นสิ่งที่ควรศึกษาด้วยเช่นกัน คือ

ราชรถพระอานพระอภิธรรมนำพระบรมศพ

ผู้จุดชักราชรถพระนำ ๗๔ นาย

การแต่งกาย หมวก ปัสตูแดงขลิบเหลือง เสื้อปัสตูแดงขลิบเหลือง กางเกงปัสตูแดงขลิบเหลือง ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ

ผู้กำกับคนจุดชัก ๒ นาย

การแต่งกาย หมวกทรงประพาส กำมะหยี่สีดำ

ผู้ควบคุมราชรถพระนำ ๒ นาย

การแต่งกาย เสื้อนอกขาว นุ่งเกี้ยว สายรัดประคตแพรแดงคอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

ผู้บังคับราชรถพระนำ ๒ นาย

การแต่งกาย หมวกทรงประพาสโหมตเทศ ยอดจุก เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงมัสรู รัตประคตโหมตเทศ ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ

สารทีถือแพนหางนกยูง นั่งหน้าราชรถพระนำ ๑ นาย

การแต่งกาย ลอมพอกขาวเกี้ยวดอกไม้ไหว เสื้อนอกขาว สวมเสื้อครุยแถบใหญ่มีดอกนุ่งลาย

ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

มหาดเล็กเชิญพระแสงรายตีนตองนั่งที่ชาน

การแต่งกาย หมวกทรงประพาส กำมะหยี่น้ำเงิน เสื้อนอกขาว นุ่งม่วงเชิงเงิน รัตประคตสีน้ำเงินดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

พระมหาพิชัยราชรถเชิญพระบรมศพ

คนชุดชัก ๒๑๖ นาย

การแต่งกาย หมวกปัสตู แดงขลิบเหลือง เสื้อปัสตู กางเกงปัสตูแดงขลิบเหลือง ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ

ผู้กำกับคนชุดชักพระมหาพิชัยราชรถ ๒ นาย และผู้ควบคุมพระมหาพิชัยราชรถ ๒ นาย

การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่ดำ เสื้อนอกขาวนุ่งเกี้ยวสายรัดประคตแพรแดง ดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าดำ

ผู้บังคับพระมหาพิชัยราชรถ ๒ นาย

การแต่งกาย หมวกทรงประพาส โหมตเทศ ยอดจุก เสื้อเข้มขาบไหม กางเกงมัสรู รัตประคตโหมตเทศ ถุงเท้าดำ รองเท้าดำ

สารทีถือแพนหางนกยูงนั่งอยู่หน้าพระมหาพิชัยราชรถ ๑ นาย

การแต่งกาย ลอมพอกขาวเกี้ยวดอกไม้ไหว เสื้อนอกขาว สวมเสื้อครุยแถบใหญ่ปักดอก นุ่งเกี้ยวลาย ถุงเท้าขาว รองเท้าสีดำ

มหาดเล็กอัญเชิญพระแสงตีนตอง รายตีนตองนั่งที่ชานพระมหาพิชัยราชรถ ๔ นาย (หน้า ๒ หลัง ๒)

การแต่งกาย หมวกทรงประพาสกำมะหยี่สีน้ำเงิน เสื้อนอกขาว นุ่งม่วงเชิงเงิน รัตประคตสีน้ำเงินดอกขาว ถุงเท้าขาว รองเท้าสีดำ

เรียบเรียงโดย

ฤดีรัตน์ กายราช

นักอักษรศาสตร์ ๖

กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

บรรณานุกรม

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ.

จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๔๑). กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๖. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าวาปีบุษบาภรรยา เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ๒๖ มีนาคม ๒๕๒๖)

ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์ พ.ศ. ๒๕๒๙.

ศิลปากร, กรม. งานพระเมรุมาศสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๙.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระนพรัตน์วัดพระเชตุพน. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, พ.ศ. ๒๕๑๕.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาต). พระนคร : โรงพิมพ์อักษรบริการ, พ.ศ. ๒๕๐๗.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. ธนบุรี : ป.พิศนาคะการพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๐๖.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงสยาม (จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม). พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, พ.ศ. ๒๕๐๗.

โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน ส่วนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร, สำนัก. ทะเบียนบัญชีรายชื่อและประวัติราชรถ.

โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน ส่วนวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์, สำนัก. รายงานการปฏิบัติงานอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุเพื่อใช้ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรี-

นครินทรابรมราชชนนี

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครอิเหนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, พ.ศ. ๒๕๐๔.

สันต์ ท. โกมลบุตร. จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยาม ในปี ค.ศ. ๑๖๔๕ และ ๑๖๔๖ (แปลงจากต้นฉบับของบาทหลวงเดอ ชัวซีย์ สมาชิกสภาราชบัณฑิตฝรั่งเศส). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, พ.ศ. ๒๕๑๖.

การแสดงมหรสพ

เนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

การแสดงถวายพระเพลิงพระบรมศพแต่ครั้งโบราณมาจัดเป็นงานใหญ่ กำหนดหลายวันหลายคืน มีการสร้างพระเมรุมาศอย่างมโหฬาร จุดดอกไม้เพลิง และตั้งระทวยรอบพระเมรุมาศ นอกจากนี้ยังมีการแสดงมหรสพสมโภช โดยมีจุดประสงค์ให้ประชาชนชมและถือว่าเป็นงานออกทุกข์ในเวลาเดียวกัน ทั้งยังถือเสมือนการแสดงแสนยานุภาพของพระมหากษัตริย์ด้วย การแสดงมหรสพเท่าที่ปรากฏหลักฐานนั้น ได้แก่ โขน ละคร หุ่น หนัง จั้ว มอญรำ เทพทอง โมงครุ่ม ใต้ไม้ แพนรำ ใต้ลวด กายกรรม ฯลฯ ครั้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการให้ตัดทอนพระบรมศพของพระองค์เองให้น้อยลง เป็นต้นว่าไม่ให้สร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ดังเช่นสมัยก่อน ให้สร้างขนาดเล็กเพียงพอเผาได้ ด้วยทรงเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลือง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติตามพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถ และโปรดให้งดการฉลองต่าง ๆ ได้แก่ ดอกไม้เพลิง และการมหรสพทั้งปวง งดการสมโภชพระบรมสารีริกธาตุและพระบรมอัฐิในรัชกาลก่อน ๆ งดการตั้งพระบรมศพฉลองที่พระเมรุมาศเป็นเวลาหลายวัน เปลี่ยนเป็นเมื่อเชิญพระบรมศพมายังพระเมรุมาศแล้ว ให้ถวายพระเพลิงให้เสร็จในวันเดียว รุ่งขึ้นให้เชิญพระบรมอัฐิเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง การพระเมรุในสมัยต่อมาจึงดำเนินรอยตามพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชกาลปัจจุบัน

ศาสตราจารย์นาวาเอกสมภพ ภิรมย์ ร.น.ราชบัณฑิต ท่านได้ค้นคว้าเรื่อง “พระเมรุมาศ พระเมรุเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์” ในตอนที่กล่าวถึง อัครนิกริธาและงานมหรสพในงานพระเมรุ ว่า

งานออกพระเมรุฯ ถือกันว่าเป็นงานออกทุกข์ หรือปลดทุกข์ จึงมีการเฉลิมฉลองต่าง ๆ

^๑ ระหว่างช่วงระทามิโรงมหรสพ เช่น หน้งหุ่น มอญรำ ทะแย ฯ ภาพระทาในงานออกพระเมรุพระบรมศพ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในปัจจุบันงานประเภทนี้ยกเลิกไป ในปลายสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดอกไม้ไฟสมัยใหม่ และพลุเข้ามาแทนที่อย่างทีเห็นกันในปัจจุบัน

มหรสพในงานออกพระเมรุพระบรมศพ จัดเป็นงานใหญ่ดั่งนี้ โขน เป็นการมหรสพทีขึ้นหน้าขึ้นตาทีสุด และจัดเป็นการแสดงนาฏศิลป์ชั้นสูง โดยเฉพาะงานสมโภชพระบรมอัฐิพระบรมชนกาธิเบตี จัดโขนวังหลวงเป็นทัพพระราม โขนวังหน้าเป็นทัพทศกัณฐ์ ลิบริชุนลิบริดทรกับด้วยปืนบาเรียมสมัยใหม่ แสดงกลางแปลงยิงกันอุตุลุต การแสดงอื่น ๆ เช่น

การมหรสพบนบก คือ ทหาร ๑๐ หมู่ น้งกลาบาต^๒ ปี่พาทย์ กลองแขก เครื่องเล่น หกคะเมน ญวนทก ใต้ลวด นอนหอก นอนดาบ คาบค้อน เล่นกลต่าง ๆ มงคลุม (โมงคลุม) คุลาตีไม้ (กุลลาตีไม้) กะอ้วทงควาย ทงพิไลย (ทงวิไลย) ระเบง (ระเบง) ระบำ หน้ง หุ่น ละครโรง โขนโรง สนามมวย รำโคม (ญวน) จิว ส่วนคนดุน้ง ๆ ยืน ๆ บนพื้นสนาม

การมหรสพในน้ำจัดให้มีเนื่องในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีโขน หุ่น ละคร จิวและการละเล่นอื่น ๆ งานพระศพอื่น ๆ ไม่เคยกล่าวถึงการแสดงในน้ำ การแสดงในน้ำมีแต่งานพระบรมศพสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่องค์เดียว อาจจะเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นทหารเรือกระมัง^๓

มหรสพทีกล่าวถึงนี้ มีมากมายหลายอย่างเท่าทีจะหาได้ ในขณะน้ันตามภาพทีปรากฏอาทิ ในอุโบสถบวรสถานสุทธาวาส บริเวณวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรม

ศิลปากร ในปัจจุบัน การมหรสพต่าง ๆ น้ัน จัดแสดงระหว่างช่วงระทา หรือ เรือนดอกไม้ไฟ ซึ่งสร้างเป็นรูปทอลสูง มียอดตามฐานะของงาน สรบุได้ดั่งนี้

โขน เป็นการแสดงมหรสพของหลวงทีสำคัญ

ปี่พาทย์กลองแขก
หกคะเมน - การแสดงกายกรรม
ญวนทก - การแสดงกายกรรม
ใต้ลวด - การแสดงกายกรรม
นอนหอก - การแสดงวิทยากล
นอนดาบ - การแสดงวิทยากล
ดาบค้อน - การแสดงวิทยากล
โมงคลุม - การแสดงในพระราชพิธี มีบทร้องและตีกลอง

กุลลาตีไม้ - การแสดงในพระราชพิธีถือไม้กำพด (คล้ายกระบอง) ตีไม้ประกอบบทร้อง

กะอ้วทงควาย - การแสดงในพระราชพิธีกล่าวถึงฝัวเมีย เดินป่าไปพบควายและไล่ฆ่าควาย

ทงวิไลย - การแสดงในพระราชพิธีแต่งกายคล้ายจิว ถือง้าว ร่ายรำต่อลู้

ระเบง - การแสดงในพระราชพิธีกษัตริย์ร้อยเอ็ดพระนคร ยกทัพเดินทางไปงานโสกันต์กลางทางไปพบพระกาฬต่อลู้กัน พระกาฬสลาปลบทั้งหมด ในทีสุดแก้ให้พื้น แล้วยกทัพกลับ

ระบำ - การขับร้องพ็อนรำ น่าจะเป็นการแสดงพื้นบ้านแบบเดียวกับเพลงพื้นเมืองมากกว่าทีจะเป็นชุดร่ายรำดงามเช่นปัจจุบัน (ผู้เรียบเรียง)

หน้ง - หมายถึง หน้งใหญ่ มหรสพในพระราชพิธี

หุ่น - หมายถึง หุ่นหลวง หรือ หุ่นใหญ่ ปัจจุบันสูญแล้ว ปรากฏอยู่เฉพาะตัวหุ่น จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

^๑ หน้งสือพระเมรุมาศ พระเมรุ เมรุในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยศาสตราจารย์ นาวาเอกสมภพ ภิรมย์ พิมพ์ในงานออกพระเมรุพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที ๗ หน้า ๓๔๓-๓๔๔

^๒ พจนานุกรม ราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๕ กลาบาต (กะลาบาต) หมายถึง น้งยามตามไฟ การตามไฟรักษายาม

ละครโรง - หมายถึง ศิลปะแห่งการ
ร่ายรำเป็นเรื่อง อาจเป็นละครนอก ละครใน

โขนโรง - หมายถึง โขนนั่งราว โขน
หน้าจอ รวมทั้งโขนหน้าจอที่ใช้เทคนิคการชักออกด้วย

สนามมวย - หมายถึง การชกมวย (ไทย)

รำโคม - โคมฉวน เชื่อกันว่าปรากฏขึ้นตั้งแต่
ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช ในคราวที่องเชียงสือเข้ามาสวามิภักดิ์ ได้นำ
การแสดงรำโคมฉวน (โคมรูปกระถางสี่เหลี่ยม) เข้า
มาจัดแสดงถวาย และได้ฝึกหัดถ่ายทอดกันไว้ มี
บทร้องประกอบ มีท่าต่อตัวต่าง ๆ ปัจจุบันโคมฉวน
ชายของหลวงสูญเสียแล้ว เหลือแต่โคมฉวน (หญิง)
ที่ครูอาจารย์ ซึ่งเป็นศิลปินในราชสำนัก ถ่ายทอดไว้ให้
วิทยาลัยนาฏศิลป์ จัดเป็นหลักสูตรให้นักเรียนนักศึกษา
ในสังกัด

จิว - เป็นการแสดงละครของจีน มีบทร้อง และ

ทำร่ายรำต่อสู้ที่งดงาม ประกอบดนตรีที่ไพเราะ เครื่อง
แต่งกายจิวแต่โบราณปักไหมทองงดงามมาก ปัจจุบัน
ปักดินสีอมไม่มิดงามเท่าของเดิม จิวที่แสดงในครั้งนั้น
น่าจะได้แบบแผนมาจากจิวหลวง

^(๑) กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ในสมัยรัชกาล
ที่ ๕ ทรงหัดจิวไว้เป็นข้าในพระองค์โรงหนึ่ง เมื่อสิ้น
พระชนม์จึงล้มเลิกไปตัวจิวของท่านได้ไปเป็นครูละคร
ให้กับคณะละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง
เพ็ญกุล) และได้สืบทอดมาถึงครูอาจารย์ในกรมศิลปากร
ยุคแรก ๆ เช่น หม่อมครูเครือ สืบทอดให้กับ คุณครูผัน
โมรากุล แม่ครูอึ้ง สืบทอดให้กับคุณครูลมูล ยมะคุปต์
หม่อมแม่เป่า สืบทอดให้กับ คุณครูมัลลี คงประภัสร์
ด้วยเหตุนี้กรมศิลปากร จึงสามารถจัดการแสดงละคร
พื้นทาง เรื่อง ราชธานีราช ตอน สมิงพระรามอาสาขึ้น
เพราะได้สืบทอดกระบวนท่าจิวจากหม่อมครู คุณครู
ซึ่งสืบทอดจากครูจิวของวังหน้า

^๑ จากคำบอกเล่าของคุณครูลมูล ยมะคุปต์ และคุณครูเจริญจิต ภัทรเสวี

ในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีครั้งนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงโปรดฯ ให้มีการรื้อฟื้นการประโคมดนตรีและการมหรสพด้วย เนื่องจากทรงเห็นว่าเพื่อไม่ให้บรรยากาศเงียบเหงาเหมือนครั้งพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ทั้งยังเป็นการรักษาแบบแผนประเพณีเดิม การจัดการแสดงมหรสพในครั้งนี้ทรงเห็นชอบให้กรมศิลปากรจัดแสดงเฉพาะมหรสพที่สำคัญของไทยประเภทใหญ่ ๆ ๔ ประเภท ได้แก่ โขน ละครหนังใหญ่ และหุ่นกระบอก ซึ่งกรมศิลปากรได้กำหนดการแสดงมหรสพดังนี้

๑. โขน จัดแสดงเรื่องรามเกียรติ์
๒. หนังใหญ่ จัดแสดงเรื่องรามเกียรติ์
๓. ละครนอก เรื่องสังข์ทอง
๔. หุ่นกระบอก เรื่องพระอภัยมณี

หนังใหญ่

หนังใหญ่ เป็นมหรสพของไทยที่มีมาแต่โบราณ แต่เดิมเรียกว่า หนัง ต่อมาหนังขนาดเล็ก (หนังตะลุง) เกิดขึ้นจึงเรียกหนังขนาดใหญ่ที่มีมาแต่เดิมว่าหนังใหญ่

หนังใหญ่นั้นตามหลักฐานที่ปรากฏเชื่อกันว่า มีมาแล้วแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระมหาราชครูได้แต่งเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ขึ้น เพื่อใช้แสดงหนัง^๑ ในงานพระราชพิธีเบญจเพส ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะเชื่อว่าการเล่นหนังแพร่หลายอยู่แล้ว จึงแต่งเรื่องที่ใช้แสดงหนังขึ้นใหม่ คือ เรื่องสมุทรโฆษ อีกเรื่องหนึ่ง

หนังใหญ่ที่แสดงกันมาแต่เดิมนั้นได้รับรูปแบบอิทธิพลในการแสดงมาจากที่ใดนั้นไม่สามารถสรุปได้แน่ชัด เพราะมีลักษณะวิธีแสดงที่คล้ายกันหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^๒ หนังใหญ่ที่แสดงกันอยู่นั้นนิยมแสดงเรื่อง รามเกียรติ์ ตามคตินิยมของศาสนาฮินดูว่าเป็นการสรรเสริญพระเป็นเจ้า

หนังใหญ่ ได้รับความนิยมสืบเนื่องกันมาเป็นเวลานาน แต่เมื่อเกิดมีการแสดงโขนซึ่งนิยมแสดงเรื่องรามเกียรติ์เช่นกัน หนังใหญ่จึงลดความนิยมลงไป เพราะเหตุว่าการแสดงโขนเป็นการแสดงที่มีความเคลื่อนไหวและเร้าใจผู้ชมให้มาติดตามมากกว่าหนังใหญ่ที่เป็นเพียงแผ่นภาพที่เคลื่อนไหวไปตามบทบาทย้-เจอร์จา เท่านั้น

ในระยະที่หนังใหญ่ยังเป็นมหรสพของหลวงแสดงในงานพระราชพิธี พิธีสำคัญต่าง ๆ อยู่นั้น ได้มีการจัดสร้างตัวหนังที่วิจิตรตระการตา นับเป็นประณีตศิลป์ที่งดงามยิ่ง คือหนังชุดพระนครไหว ซึ่งเชื่อกันว่า^๓ สร้างขึ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และตกทอดเป็นสมบัติของกรมมหรสพ และเมื่อคราวโอนงานกรม

มหรสพมาขึ้นกับกรมศิลปากร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ตัวหนัง เครื่องโขน และศิลปินในราชสำนักส่วนหนึ่ง จึงได้มาอยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร ในครั้งนั้นตัวหนังจำนวนมากได้ถูกขนย้ายมา และเมื่อตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้น ตัวหนังที่งดงามจำนวนหนึ่งได้ถูกคัดเลือกนำไปเก็บในพิพิธภัณฑสถานและจัดตั้งแสดงบ้าง บางตัว เมื่อสร้างโรงละครศิลปากร (หลังเก่าตั้งอยู่บริเวณอาคารดำรงราชานุภาพในปัจจุบัน) ตัวหนังบางตัวที่สวยงามและมีขนาดใหญ่ ได้นำไปประดับฝาผนังโรงละคร แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งได้สูญไปพร้อมกับไฟไหม้เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ หนังใหญ่ส่วนหนึ่งเก็บไว้ที่กองการสังคีต (ปัจจุบันเป็นสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์) และมีได้นำออกแสดงมากนั้ก เพราะตัวหนังแยกย้ายกันไปหมด ไม่สามารถรวบรวมออกแสดงเป็น "ชุด" ใหญ่ ๆ ได้จะแสดงได้ก็ชุดเล็ก ๆ เช่น ชุดเบิกหน้าพระชุดวิรุญจำบัง เป็นต้น

วโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษกนี้ กรมศิลปากร ร่วมกับบริษัทคอลลสเตอร์แห่งประเทศไทย ได้จัดสร้างและซ่อมตัวหนังขึ้นชุดหนึ่ง โดยมอบให้กองหัตถศิลป์ (สถาบันศิลปกรรม) เป็นผู้ดำเนินการ

ในโอกาสแห่งพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี กรมศิลปากร ได้รับมอบหมายให้จัดมหรสพในการพระราชพิธีนี้ จึงได้นำหนังใหญ่ชุด เบิกหน้าพระ จับลิงหัวค้ำ และชุดศึกวิรุญจำบัง แสดงสลักับโขน ตามรูปแบบโบราณที่เรียกว่า หนังติดตัวโขน หรือ โขนติดตัวหนัง

วิธีการแสดงหนังใหญ่ แต่เดิมแสดงบนพื้นดิน มีจอผ้าขาวขลิบแดงขนาดใหญ่ซึ่งอยู่บนไม้กระบอกสี่ลำซึ่งปักอยู่บนดิน จอหนังสูงจากพื้นดินประมาณ ๑.๕๐ เมตร และมีผ้าระบายปิดไว้เพียงบังมิให้เห็นด้านหลังจอ และใช้ลวดตัวหนังออกมา บนปลายไม้กระบอกทั้งสี่ลำนั้น นิยมประดับด้วยขนหางนกยูง ซึ่งเป็นคติความ

^๑ คำนำ เรื่องสมุทรโฆษ หน้า (ก) กรมศิลปากร จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ อนิต อยู่โพธิ์ เรียบเรียง

^๒ สมุดภาพหนังใหญ่ ชุด พระนครไหว ของนายเกริน ศิลป์เพชร สำนักพิมพ์เมืองโบราณ จัดพิมพ์ คำอธิบายปกใน

^๓ "ชุด" เป็นคำเรียก ชุดการแสดงหนังใหญ่ ในแต่ละตอน

เชื่อในศาสนาฮินดูว่า- นกยูงเป็นเทพพาหนะของ พระเป็นเจ้า คือ พระสุรัสวดี มเหสีพระพรหม เทพ แห่งปัญญา และพระขันธกุมาร โอรสพระอิศวร ซึ่งเป็นเทพแห่งสงคราม ด้านหลังจะมีร้านเพลิงสุ่มไฟให้ แสงสว่าง (เชื่อกันว่าแสงไฟที่เกิดจากกะลามะพร้าวมี คุณสมบัติที่ดีที่สุด) ปัจจุบันใช้ไฟสปอร์ตไลท์ การเชิด หนังสามารถเชิดได้ทั้งหน้าจ่อและหลังจ่อ

การดำเนินเรื่อง ดำเนินตามบทพากย์-เจรจา มี ปี่พาทย์บรรเลงหน้าพาทย์ประกอบการเชิด เครื่อง ดนตรีที่ใช้เป็นพิเศษในการเชิดหนังคือ กลองดิ่ง (มี ขนาดเล็กกว่ากลองทัด) และปี่กลาง

ต่อมาเมื่อหนังใหญ่เสื่อมความนิยม อุปกรณ์ และวิธีการของหนังใหญ่ก็ตกเป็นของโซน อาทิต

- จอหนัง นำมาใช้ประกอบการแสดงโซนที่ เรียกว่า โซนหน้าจ่อ เพียงแต่เพิ่มประตูเข้าออกสอง ข้าง เขียนภาพพลับพลาด้านขวาเป็นฝ่ายพระ-ลิง เขียนภาพปราสาทราชวัง ด้านซ้าย เป็นฝ่ายยักษ์ พร้อมทั้งปลุกโรงยกพื้นให้สูง ให้ผู้ชมได้เห็นการแสดง

ชัดเจนขึ้น

- บทพากย์-เจรจา และเพลงหน้าพาทย์ โขนนำมาใช้ทั้งหมด

- ทำเดิน ของผู้เชิดหนัง โขนนำมาเป็นแบบแผนในการแสดงเช่นกัน

- คำว่า ชุด เป็นคำเรียก การจัดลำดับตัวหนังในการแสดงโขน นำมาใช้เรียกการแสดงเช่นกัน อาทิ ชุดยกรบ ชุดถวายลิง ชุดนางลอย ฯลฯ โขนไม่นิยมเรียกการแสดงในแต่ละครั้งว่า “ตอน” อย่างที่ละครเรียก การแสดงหนังใหญ่ ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ครั้งนี้ กรมศิลปากร มอบหมายให้นายประพันธ์ สุคนธชาติ อดีตข้าราชการกรมศิลปากร ผู้มีความเชี่ยวชาญในการประพันธ์บทการพากย์-เจรจา เป็นผู้เรียบเรียงบท

ชุดการแสดงประกอบด้วย

บทเบิกหน้าพระ ซึ่งว่าด้วยการไหว้ครู ผู้เชิดนำหนังเจ้ารูปพระอิศวรและพระนารายณ์ ออกมาเชิดตามกระบวนท่าแล้วทาบกับจอ คนพากย์จึงเริ่มทำการ

พากย์สามตระตามแบบแผนการแสดงหนังใหญ่แต่โบราณ คนพากย์บอกหน้าพาทย์ว่า “ทวย” ปี่พาทย์ทำเพลงเชิดผู้เชิดนำหนังพระอิศวรและพระนารายณ์เชิดตามกระบวน แล้วนำหนังทาบกับจอ จึงเริ่มบทพากย์ที่ ๒-๓ ตามลำดับที่กล่าวมาแล้ว ครั้งที่ ๓ นั้น ผู้เชิดนำหนังทั้งสองรบกัน ทำท่า “ประ” (กระทบกันเบา ๆ) แล้วหายเข้าโรง เป็นอันสิ้นสุดกระบวนการเบิกหน้าพระหรือ ชุดพากย์สามตระ

ชุดจับลิงหัวค้ำ เป็นชุดเบิกโรงเรื่องสั้น ๆ กล่าวถึงลิงขาว ลิงดำ ศิษย์พระฤๅษีทะเลาะวิวาทกัน ในที่สุดลิงดำแพ้ ถูกลิงขาวจับได้มัดไพล่หลัง นำไปหาพระฤๅษี พระฤๅษีสั่งสอนแล้วให้ปล่อยลิงดำไป เนื้อเรื่องการแสดงชุดนี้เป็นปริศนาธรรม ซึ่งใช้ลิงดำ เป็นสัญลักษณ์ฝ่ายอธรรม ลิงขาวเป็นสัญลักษณ์ของฝ่ายธรรมะ ซึ่งเป็นสังฆธรรมที่ว่า ธรรมะย่อมชนะอธรรม

ชุดศึกวิรุญจำบัง เป็นชุดการแสดงซึ่งในครั้งนี้ใช้แสดงสลับกับการแสดงโขนตามลำดับเรื่อง ต่อจากศึกสามทัพ (สหัสเดชะ มูลพลัม และทศกัณฐ์) เนื้อ

เรื่องกล่าวถึงทศกัณฐ์คำนึงการศึกว่าจะใช้ใครไปรบแทนตนได้ ในที่สุดก็นึกถึงหลานที่ชื่อว่า วิรุณจำบัง เจ้าเมืองจารึกจึงใช้ให้เสนาไปเชิญมา วิรุณจำบังตนนี้มีม้าแสนรู้ชื่อว่า นิลพาหุ มนต์และผ้าประเจียดวิเศษสามารถกำบังตนได้ ในการรบวิรุณจำบังกำบังตน ซึ่งมี นิลพาหุเข้าไล่แทงพลลิง พระรามแผลงศรไปถูกม้า นิลพาหุตาย วิรุณจำบังเห็นว่าตนเปลี่ยงพล้ำ จึงชุบผ้าประเจียดให้ออกรบแทนส่วนตนเองหนีไป พบกับนางวานรินทร์ (นางฟ้าที่ถูกสาป) นางบอกทางที่จะไปซ่อนตัวหนุमानอาสาออกติดตามมาพบนาง ได้นางเป็นชายา และส่งนางคืนสวรรณค์ ได้ออกติดตามมาถึง ผังสมุทรสีทันดร ซึ่งวิรุณจำบังแปลงกายให้เล็กเท่าอณู เข้าไปซ่อนในฟองน้ำ หนุमानตามมาพบและฆ่าวิรุณจำบังตาย

โขน

โขน เป็นนาฏกรรมชั้นสูงของไทยมาแต่โบราณ ปรากฏหลักฐานแน่ชัดในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะอย่าง

ยิ่งในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะ ลาลูแบร์ ราชทูตจากฝรั่งเศสได้กล่าวไว้ในจดหมาย เหตุการณ์เดินทาง^๑

ลักษณะการแสดงโขน เป็นการแสดงที่ใช้ศิลปะ ในการเดินให้เข้ากับจังหวะเพลงดนตรีบทพากย์ ผู้ แสดงจะเป็นชายล้วน เพราะต้องใช้ผู้ที่มีความแข็งแรง จะต้องได้รับการฝึกหัดเป็นเวลานานและที่สังเกตได้ ง่าย ๆ อีกอย่างหนึ่งคือ ผู้แสดงเกือบทุกคนสวมหน้า กาก หรือที่เรียกว่า หัวโขน ยกเว้นผู้แสดงเป็นตัวพระ นาง ถึงแม้ว่าจะไม่สวมหัวก็ยังมีผู้พากย์เจรจาแทน เช่นกัน เรื่องที่นิยมแสดงคือ เรื่องรามเกียรติ์

ศิลปะการแสดงโขนนั้น ท่านผู้รู้เชื่อกันว่า เป็นที่ รวมของศิลปะหลาย ๆ แขนง โดยได้รับอิทธิพลจาก การแสดงหลายชนิด เช่น

๑. ลักษณะการแต่งกาย เชื่อว่าได้รับอิทธิพลมา จากการแสดงตำนานสรรเสริญพระเป็นเจ้าของศาสนา ฮินดู คือ การแสดงชกนาคติกดาบรพณ์ ซึ่งมีวิธีการ แสดงโดยแบ่งผู้แสดงเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งสวมมุติเป็น ฝ่ายเทวดา ประกอบด้วยเทพเจ้าต่าง ๆ ทั้งพญาวานร ครุฑ คนธรรพ์ อีกฝ่ายหนึ่งสวมมุติเป็นอสูร กลางสนาม สร้างรูปเขาพระสุเมรุ (บางตำราว่า เขามณฑคีรี) และมีเขาอื่น ๆ เป็นบริวาร สร้างรูปพญานาคราชจำลอง ขนาดใหญ่ พันรอบเขาพระสุเมรุ ให้ฝ่ายอสูรชกด้าน หัว ฝ่ายเทวดาชกด้านหาง ผู้แสดงต่าง ๆ นั้นสวมมุติ แต่งกายตามที่กล่าวไว้ การแสดงตำนานกวนน้ำอมฤต หรือชกนาคติกดาบรพณ์นี้ ในพงศาวดารระบุนว่าได้เคย ประกอบการขึ้น ๒ ครั้ง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

๑. พ.ศ. ๒๐๑๗ รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๒^๒ (บางแห่งว่า พ.ศ. ๒๐๓๙)

๒. พ.ศ. ๒๑๔๑ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

๒. ท่าทางและการใช้อาวุธ เชื่อว่า โขน ได้รับ อิทธิพลจากการแสดงกระบี่กระบอง เพราะศิลปะการ

^๑ จดหมายเหตุลาลูแบร์ แปลโดย สันต์ ท.กมลบุตร หน้า ๒๑๗-๒๑๘

^๒ กำหนดนาฏศิลป์ โดย ธนิต อยู่โพธิ์ จากหนังสือปกิณกะเกี่ยวกับนาฏศิลป์และการละเล่นของไทย (งานศพนาย ขวลิษฐ์ กันตริติ ว่า ศักราช ๘๕๘ มะโรงศก (พ.ศ. ๒๐๓๙) หน้า ๑๒๗

แสดงกระบี่กระบอง เป็นศิลปะที่ชาวไทยทุกคนแต่โบราณจะต้องฝึกหัดเป็นต้นเค้าของการใช้อาวุธต่อสู้

๓. ส่วนในเรื่องที่เคยเชื่อกันว่า อินเดียเป็นต้นเค้าของอารยธรรมไทย โดยเฉพาะในเรื่องการแสดงโขนนั้น แน่นนอนที่สุดในข้อที่ว่าการแสดงโขนของไทยได้รับอิทธิพลจากอินเดีย คือด้านเนื้อเรื่องโขนนิยมแสดงเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นเรื่องวีรกษัตริย์ชาวอารยัน (อินเดียฝ่ายเหนือ)

๔. บทพากย์เจรจา ได้รับวิธีการตลอดจนท่าเต้นจากการแสดงหนังใหญ่ ซึ่งเป็นมหรสพของไทยแต่โบราณ

รูปแบบการแสดงโขน เชื่อกันว่าเป็นรูปแบบที่สืบทอดกันมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแต่รูปแบบที่เป็นแบบแผนทั้งในการฝึกหัดและวิธีการแสดง เป็นรูปแบบที่มาจากกรมมหรสพ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เหตุที่กล่าวเช่นนี้ เพราะเหตุว่าในรัชกาลของพระองค์ท่าน ทรงฟื้นฟูและสนับสนุนการมหรสพชนิดนี้อย่างสูงสุด ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง ร.ร. พราหมณ์ รับเด็กเข้าศึกษาวิชานาฏศิลป์โขน และวิชาสามัญ ทรงแต่งตั้งให้พวกโขนมีบรรดาศักดิ์และสำคัญที่สุดทรงให้มหาดเล็กในพระองค์ฝึกหัดโขนบรรดาศักดิ์ชั้น นับว่าเป็นการยกย่องฐานะของศิลปินให้เป็นอาชีพที่มีเกียรติ ทั้งพระองค์เองได้ทรงร่วมแสดงด้วย

แบบแผนที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ดำเนินอยู่ในปัจจุบันได้ดำเนินตามแบบ ร.ร.พราหมณ์ ในพระองค์ และแบบแผนการฝึกหัดโขนก็ได้ครูอาจารย์ที่เป็นศิลปินข้าราชการสำนักแต่ครั้งนั้นเป็นผู้ถ่ายทอดกระบวนการแสดงโขนทั้งหมด กล่าวได้ว่ารูปแบบวิธีการแสดงโขนแต่ครั้งรัชกาลที่ ๖ ดำเนินไปอย่างไร รูปแบบการแสดงโขนของกรมศิลปากรก็เป็นไปเช่นนั้น

- การแสดงโขนเนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ครั้นนี้ เพื่อเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณครั้งยิ่งใหญ่ กรมศิลปากร ได้มอบหมายให้สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์จัดการแสดง “โขน” มหรสพ

ที่สำคัญที่สุดของชาติ แสดงติดต่อกันเป็นเวลายาวนานที่สุด เป็นเวลา ๑๐-๑๒ ชั่วโมง รูปแบบการแสดงได้มีการปรับปรุงขึ้นใหม่ คือ ให้ผนวกการแสดงหนังใหญ่เข้าแทรกในบางตอน บทที่ใช้ประกอบการแสดงนั้นมอบให้คณะทำงานเรียบเรียงขึ้น ซึ่งบางตอนบางชุดเป็นบทที่แต่งมาแต่โบราณก็มี

- คณะทำงานผู้เรียบเรียงและประพันธ์บทการแสดงโขน มีรายชื่อดังนี้

(บทหนังใหญ่ เบิกหน้าพระเบิกโรงชุดจับลิง หัวคำ ประพันธ์บทโดยนายประพันธ์ สุคนธชาติ)

- บทโขน ชุด รามาวตาร ผู้ประพันธ์บท นายเสรี หวังในธรรม

- บทโขน ชุด ชับพิเภก ผู้ประพันธ์บท นายเกษมทองอร่าม

- บทโขน ชุด นางลอย ผู้ประพันธ์บท นายประสาท ทองอร่าม

- บทโขน ชุด ศีกอินทรชิต (ศีกแรก) ถึง ศีกมังกรกัณฐ์แสงอาทิตย์ ผู้ประพันธ์บท นายจรูญ พูลลาภ

- บทโขน ชุด ศีกพรหมาสตร์ ผู้ประพันธ์บท นายเสรี หวังในธรรม

- บทโขน ชุด สามทัพ (ศีกสหัสเดชะ) ผู้ประพันธ์บท นายทรงพล ดาดเงิน

(สลับบทหนังใหญ่ ชุด ศีกวิรุณจำบัง ประพันธ์บทโดย นายประพันธ์ สุคนธชาติ)

- บทโขน ชุด ทศกัณฐ์รบพระราม ผู้ประพันธ์บท นายอำนาจ จาตุประยูร

- บทโขน ชุด หัวมาลีว่าความ ประพันธ์บท นายสุธีร์ ชุ่มชื่น

ผู้บรรจุเพลง นายยงยศ วรรณมาศ และนายสมชาย ทับพร

รูปแบบการแสดงโขนในครั้งนี้ เป็นรูปแบบ “โขนหน้าจอ” ซึ่งหมายถึง การแสดงโขนที่ใช้จอของหนังใหญ่ (ผ้าขาว) เป็นฉากหลังแสดงบนโรงที่มีประตูเข้าออก ๒ ด้าน มีภาพปราสาทราชวังและพลับพลาประกอบทั้งสองด้าน แต่เนื่องจากว่าในการแสดงครั้งนี้ใช้ผู้แสดงเป็นจำนวนมาก จึงได้ขยายส่วนลัดของเวที

ให้กว้าง x ยาวกว่าปกติทั่วไป และที่สำคัญคือ ยังคงรูปแบบโบราณ คือ ใช้นางผู้ชาย (ผู้ชายรับบทเป็นตัวนาง) ซึ่งโดยปกติในปัจจุบันไม่มีแล้ว

ความเชื่อในเรื่องการแสดงโขน

การแสดงโขนเป็นมหรสพที่ยิ่งใหญ่ของชาติ เนื้อเรื่องที่แสดงคือเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งเป็นการสรรเสริญพระเป็นเจ้าในศาสนาฮินดู ซึ่งมีความเชื่อว่า การที่ได้แสดงตำนานของเทพเจ้าหรือแม่แต่เพียงเอ่ยพระนามก็นับว่าเป็นมงคลเป็นบุญ แต่ชาวไทยเรานับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ จึงมิได้เคร่งครัดในเรื่องนี้มากนัก แต่เห็นว่าการแสดงโขนเป็นมหรสพที่ยิ่งใหญ่ต้องใช้จ่ายและใช้คนจำนวนมาก ดังนั้นโขนจึงเป็นมหรสพที่อยู่ในพระอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์พระบรมวงศ์หรือเจ้านายมาแต่อดีต ในปัจจุบันโขนเป็นมหรสพของชาติ ขึ้นตรงในสังกัดกรมศิลปากรและแสดงในงานที่ยิ่งใหญ่ มีเกียรติ จึงสามารถจัดการแสดงได้ ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระศพตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี ตลอดจนรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ถึงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โขนเป็นมหรสพอย่างหนึ่งในงานถวายพระเพลิงและงานสมโภชเสมา

เนื้อเรื่องย่อการแสดงโขนในการแสดงครั้งนี้ดำเนินตามลำดับเรื่องจากบทพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แต่ได้เรียบเรียงขึ้นใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาในการแสดง ซึ่งมีลำดับการแสดงดังนี้

- หนึ่งใหญ่เบิกหน้าพระและการเบิกโรงชุดจับลิงหัวค้ำ (เนื้อความและจุดมุ่งหมายดังได้พรรณนาไว้แล้วในเรื่องของหนึ่งใหญ่)

- บทโขน ชุด รามาวตาร

กล่าวถึง พระมหากษัตริย์ ทั้ง ๕ คือ พระกโกลัญ พระวาลิชฐ์ พระสวามิตร พระวัชรอัคคี และพระภราทรทวาช ขึ้นเฝ้าพระอิศวรในเทวสภา เพื่อทูลเชิญให้พระนารายณ์อวตารไปปราบหมู่อสูร ซึ่งเบียดเบียน

มนุษย์โลก เพราะเหตุที่เกิดจากนनुทุกได้กลับชาติมาเกิดเป็นทศกัณฐ์ เจ้ากรุงลงกา ตามเทพบัญชาที่พระนารายณ์ปกาศิตไว้ พระนารายณ์ พระลักษมณ์ และเทพบริวารรับอาสา ทูลลาลงมาบังเกิดเป็น พระราม พระพรต พระลักษมณ์ พระสัตรุด พระลักษมณ์ เทพชยาบังเกิดเป็น นางสีดา ต้นเหตุในการศึกครั้งนี้ ส่วนเทพบริวารทั้งหลายลงมาบังเกิดเป็น พลวานร ทั้งเมืองขีดขินและเมืองชมพู

- บทโขน ชุด ชับพิเภก

กล่าวถึงเมื่อทศกัณฐ์ลักพานางสีดามาไว้ในอุทยาน กรุงลงกา แต่ด้วยลัจจะบารมีของนาง ทศกัณฐ์ไม่สามารถล่วงเกินนางได้ ครั้งหนึ่งทศกัณฐ์นิมิตฝันไปว่า “มีแรงขาบินมาจากทิศตะวันออก เข้าต่อสู้อกับแรงดำที่บินมาจากทิศตะวันตก แรงดำแพดกลลงมากลายเป็นพวกยักษ์ อีกเรื่องหนึ่งฝันว่าตนเองถือกระบี่ใส่น้ำมันยงมีสายขนวน แล้วมีหญิงอัปลักษณ์ถือไฟวิ่งเข้ามาจุดไฟนั้นได้ลามไหม้ถึงมือตน” และให้พิเภกน้องชายทำนายความฝันนี้ พิเภกทำนายความฝันข้อที่ ๑ ว่า จะเกิดศึกใหญ่ฝ่ายยักษ์นั้นจะพ่ายแพ้ (แรงขา คือ ฝ่ายพระราม แรงดำคือฝ่ายลงกา) ข้อที่ ๒ ทำนายว่าในการศึกครั้งนี้มีเหตุเกิดเพราะผู้หญิง ญาติวงศ์ พงพันธ์จะพากันพ่ายแพ้ล้มตายมากมาย ความฝันครั้งนี้เปรียบได้ว่า ลงกาเหมือนกะลาไฟที่ทศกัณฐ์ถืออยู่น้ำมันยงคือ พระญาติวงศ์และมิตรสหายหญิงที่นำไฟมาจุด คือ นางสำมะนักรหาน้องสาวสุดท้อง ส่วนไฟที่ไหม้ลามมาถึงกลานั้น คือ นางสีดาที่ลักพาตัวมาไว้ พิเภกยังได้ทูลข้อแก้ไขโดยให้ส่งนางสีดาคืนกลับไป ทศกัณฐ์โกรธมากเมื่อได้ยินดังนั้นถึงขนาดว่า จะฆ่าพิเภกเสียแต่กุมภกรรณทูลเตือนสติว่า ท้าวลัสเตียนผู้เป็นพ่อเคยขอไว้ว่า ถ้าพิเภกมีความผิดถึงขั้นใดก็อย่าให้ต้องโทษประหาร ขอให้ไล่ไปจากกรุงลงกา ทศกัณฐ์จึงขับไล่พิเภกให้ออกจากกรุงลงกาไป และริบราชบาทให้นางตรีชฎาชายาพิเภกไปเป็นช้านางสีดา พิเภกออกจากกรุงลงกาข้ามฝั่งไปสวามิภักดิ์กับพระราม

- บทโขน ชุด นางลอย

กล่าวถึงทศกัณฐ์คิดตัดศึกพระรามที่ยก

พลวานรมาประชิดตรงข้ามฝั่งกรุงลงกา จึงใช้ให้เบญจกายหลานสาวบุตรีของพิเภกแปลงกายเป็นนางสีดาทำตายลอยน้ำไปให้พระรามเห็นจะได้ยกทัพกลับไป เบญจกายจำยอมต้องอาสา เพราะกลัวว่าตนและแม่จะต้องเดือดร้อน พระรามพบนางสีดาลอยน้ำมาคิดว่าทศกัณฐ์ฆ่านางแล้วทิ้งศพประจาน จึงปริภาษหนุมานว่าเป็นต้นเหตุครั้งที่ใช้ให้ไปสืบเรื่องกรุงลงกา แต่กลับไปเผาบ้านเมืองเขา แต่ด้วยปัญญาที่ฉลาดแหลมของหนุมานพบข้อสงสัยหลายประการ จึงขอให้พิสูจนด้วยการเผาไฟ ถ้านางสีดาตายจริงจะขอรับโทษนางเบญจกายซึ่งแปลงเป็นสีดา ถูกความร้อนก็กลายเป็นร่างเหาะหนีตามเปลวไฟไป หนุมานไล่ตามจับตัวมาได้ ในที่สุดก็ให้ปล่อยตัวไป เนื้อเรื่องจากนี้ตัดตอนข้ามไปถึงพระอินทร์นำราชมารดาถวายพระรามเพื่อใช้ในการศึกและสมมุติว่าฝ่ายพระรามจองถนน ข้ามปากไปรบกับทศกัณฐ์ที่เกาะลงกา

- บทโขน ชุด ศึกอินทรชิต มังกรกัณฐ์แสงอาทิตย์

กล่าวถึงทศกัณฐ์ใช้ให้อินทรชิตออกรบกับ

พระลักษณ์ ในการศึกอินทรชิตถูกศรพระลักษณ์ปักติดอกหนีกลับเข้ากรุงลงกาไปหานางมณโฑผู้เป็นแม่นางมณโฑเคยได้พรจากพระอิศวรให้มีน้ำนมเป็นทิพย์ “แม่ผู้ใดจะวายชีวิตด้วยอาวุธ ได้ดื่มกินแล้วมีสุขชีวาสิญ” อินทรชิตได้ดื่มกินจึงรอดพ้นศรหลุดจากอกนางมณโฑ พาอินทรชิตขึ้นเผ้าทศกัณฐ์ นางตัดพ้อต่าง ๆ

อินทรชิตทูลลาไปชบศรพรหมาสตร์เป็นเวลา ๓ วัน ในระหว่างนี้ขอให้ทศกัณฐ์ใช้ใครไปรบขัดตาทัพไว้ก่อน

ทศกัณฐ์ใช้เสนาไปเชิญมังกรกัณฐ์หลานชายลูกของพญาราชให้มารบ ถูกศรพระรามตายแสงอาทิตย์น้องชายทราบข่าวตามออกมารบบ้าง ตายด้วยศรพระรามเช่นกัน

อินทรชิตเสียพิธิชบศรไม่สำเร็จ เพราะทศกัณฐ์ใช้เสนากาลสูรไปบอกข่าวตายของมังกรกัณฐ์และแสงอาทิตย์ ทำให้เป็นอัมภมถล อินทรชิตออกรบทั้ง ๆ ที่ชบศรไม่สำเร็จ โดยแปลงกายเป็นพระอินทร์ ให้ไพร่พลแปลงกายเป็นเทพบุตร นางฟ้าลงมาราย์ช่วยวน

ให้กองทัพพระลักษณ์เปลือตัว อินทชิตแผลงศร พรหมศาสตร์ถูกพระลักษณ์และไพร่พลสลบหมด แต่สามารถแก้ฟื้นได้

- บทโขน ชุด คีกรสามทัพ

กล่าวถึงมูลพลัม อุปราชเมืองปางตาลได้รับ ข่าวศึกจากทศกัณฐ์พระสหาย จึงคิดจะไปช่วยรบ สหัสเดชะผู้มีฤทธิ์มากเป็นพี่ชายและมีนิสัยเย่อหยิ่ง ตั้งใจจะไปช่วยรบด้วยอีกแรงหนึ่ง เมื่อยกทัพจากปางตาล มาถึงกรุงลงกาก็คิดว่า ทศกัณฐ์มิได้เชิญตนจึงหยุดทัพอยู่นอกเมือง ให้มูลพลัมเข้าไปบอกทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์พานางมณโฑออกมาต้อนรับ แต่นางเห็นชากศพเคลื่อนไหวสนามรบมีความคิดถึงอินทชิตลูกชายที่สิ้นชีวิตแล้ว จึงร้องไห้มีทันได้ถวายบังคมสหัสเดชะ สหัสเดชะโกรธมากแต่ในที่สุดก็ให้อภัยนาง

สหัสเดชะ มูลพลัม และทศกัณฐ์ออกรบพร้อมกันจึงเรียกชื่อว่า “คีกรสามทัพ” แต่เมื่อยกทัพมาได้สักหน่อย ราชรถของทศกัณฐ์ถูกฟ้าผ่าเป็นลางร้าย จึงยกทัพกลับ ทัพพระรามปะทะทัพกับสหัสเดชะ แต่ด้วยสหัสเดชะได้พรจากพระพรหมธาดา “ให้ดวงเนตรของอสูรมีฤทธิ์ไกรสุกสกาเปรียบประดุจดั่งดาวโรหิณี” พลลิงเห็นก็แตกหนีไปหมดทั้งกองทัพ พระรามถามพิเภกและใช้ให้พระลักษณ์และพญาวานรไปต้อนรับพลลิงกลับมา ได้พบกับมูลพลัมในที่สุดพระลักษณ์แผลงศรฆ่ามูลพลัม หนุมานอาสาไปลวงฆ่าสหัสเดชะ โดยแปลงเป็นสังฆวานร (ลิงเล็กสีขาว) ลวงทำลายคทาเพชรแล้วฆ่าสหัสเดชะตาย

- การแสดงหนังใหญ่ ชุด คีกรวิรุญจำบัง

มีเนื้อเรื่องย่อตามที่พรรณนาไว้ในตอนที่ว่าด้วยหนังใหญ่

- บทโขน ชุด ทศกัณฐ์รบกับพระรามครั้งที่สอง
ทศกัณฐ์พ่ายแพ้ศึกฝ่ายพระรามหลายครั้ง จึงออกรบเป็นครั้งที่ ๒ (ครั้งแรกยกทัพพร้อมโอรสสิบขุน สิบรถ แต่พ่ายแพ้) ในการรบครั้งนี้ทศกัณฐ์ถูกศร แต่แก้ฟื้นได้ จึงหย่าทัพกลับเข้าเมือง

- บทโขน ชุด ท้าวมาลีวราชว่าความ

ทศกัณฐ์ คิดตัดศึกใช้ให้ นนยวิก วายุเวก หลานชายไปทูลเชิญท้าวมาลีวราชผู้มีศักดิ์เป็นปู่ ให้ตัดสินคดีของตน โดยหวังว่าจะเข้าข้างฝ่ายตน ซึ่งเป็นพวกเดียวกัน แต่ท้าวมาลีวราชผู้ทรงคุณยุติธรรม ไม่ฟังความแต่เพียงฝ่ายเดียว สอบสวนทวนพยานทั้งพระราม สีดา ทศกัณฐ์ และเทพบุตร นางฟ้าทั้งหลาย เห็นว่าทศกัณฐ์เป็นฝ่ายผิดให้คืนนางสีดา แต่ทศกัณฐ์ไม่ยอม ท้าวมาลีวราชสาปทศกัณฐ์ให้พ่ายแพ้ แล้วให้พระวิศณุกรรมเชิญนางสีดากลับไปอุทยานกรุงลงกาดังเดิม ท้าวมาลีวราชเสด็จกลับทิพย์วิมานบนเขายอดฟ้า

ละครนอก

ละครนอกเดิมเป็นละครชาวบ้านที่เล่นกันแพร่หลายแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เรียกกันว่า ละคร แต่ต่อมาเมื่อเกิดมีรูปแบบละครใน ซึ่งใช้ผู้หญิงแสดงเป็นนางในราชสำนัก ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แห่งกรุงศรีอยุธยา จึงเรียกชื่อให้มีความแตกต่างกันว่า ละครนอก ละครใน

ละครนอก ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า เป็นละครชาวบ้าน และใช้ผู้ชายแสดงล้วน เพราะการใช้หญิงแสดงเป็นของต้องห้าม นอกจากละครของหลวงเท่านั้น ศิลปะการแสดงละครนอก มุ่งที่การดำเนินเรื่องที่รวดเร็วสนุกสนาน ทำร้ายระกำกระฉับกระเฉงและแทรกแซงบทดลกขบขัน เพลงร้องและปี่พาทย์ที่ใช้ประกอบการแสดงมีแนวการร้องและบรรเลงที่รวดเร็วเช่นกัน เรื่องที่นิยมแสดงนั้นแสดงได้ทุกเรื่อง ยกเว้นเรื่องที่ละครในใช้แสดง ๓ เรื่อง คือ รามเกียรติ์ อิเหนา และอุณรุท นอกนั้นละครนอกสามารถแสดงได้ทุกเรื่อง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอก ๕ เรื่อง คือ สังข์ทอง คาวี มณีพิไชย ไกรทอง และไชยเชษฐ เพื่อให้ละครหลวงในราชสำนักแสดงแบบละครนอกบ้าง แต่ยังคงใช้ผู้หญิงแสดงล้วน ต่อมารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

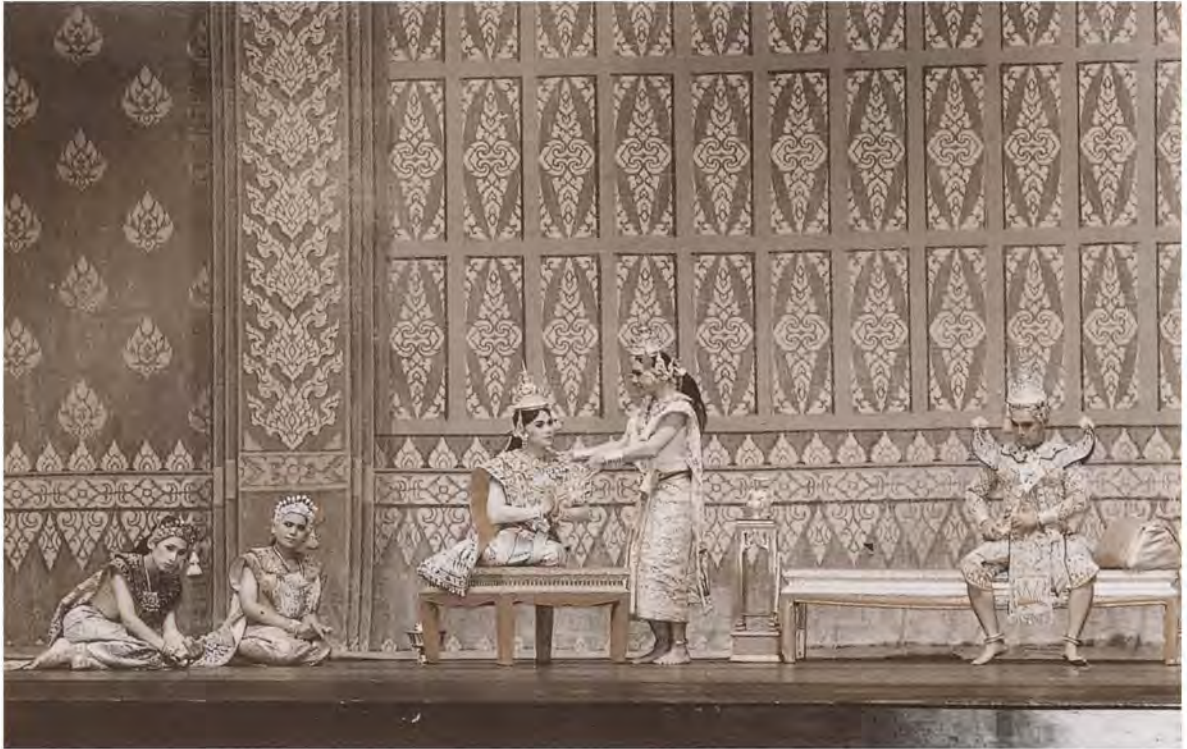
อนุญาตให้ เจ้านายและประชาชนทั่วไปสามารถฝึกหัดเด็กหญิง เป็นละครในสังกัดได้^๑ (ประกาศ ณ วันอังคาร เดือน ๗ แรม ๗ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศก จุลศักราช ๑๒๑๗) จึงเกิดมีละครนอกของชาวบ้านที่ใช้ผู้หญิงแสดงปนบ้าง

รูปแบบละครนอก ที่กรมศิลปากร แสดงอยู่ในปัจจุบันกล่าวได้ว่า เป็นรูปแบบละครนอกแบบหลวง ที่ได้รับการสืบทอดมาแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้งนี้เนื่องจากครูอาจารย์ที่นำรูปแบบการแสดงมาถ่ายทอดนั้นได้แก่

คุณครูมูล ยมะคุปต์ คุณครูเฉลย ศุขะวณิช ได้รับการถ่ายทอดโดยตรง จากครูอาจารย์ คณะละครวังสวนกุหลาบ ในสมเด็จพระเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา อาทิ หม่อมครุฑมูม หม่อมครุอิ้ง หรือคุณครุอิ้ง ซึ่งเป็นละครวังหน้า สืบสายมาจาก

^๑ ตำนานการละคอน โดย เฉลิม เสวตนันท์ หน้า ๖๑ หนังสือปกิณกะเกี่ยวกับนาฏศิลป์และการละเล่นของไทย ที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ นายชวลีสรร์ กันตารัตติ ณ เมรุวัดทองนพคุณ ๖ ม.ค. ๒๕๒๙

ละครเจ้าคุณจอมมารดาเอม ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ละครเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระราชนิพนธ์ไว้ใน ตำนานเรื่องละครอิเหนาว่า “ละครเจ้าคุณจอมมารดาเอม หัดขึ้นในวังนำโรง ๑ เล่นตามแบบละครหลวงเป็นพื้น”

ด้วยเหตุนี้เองรูปแบบการแสดงละครนอกของกรมศิลปากร จึงเป็นรูปแบบละครนอกแบบหลวงที่มีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผน ตลอดจนลีลาท่ารำที่ประณีตงดงาม แตกต่างไปจากละครนอกทั่ว ๆ ไป

ละครนอก ที่กรมศิลปากรจัดแสดงเนื่องในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี จัดแสดงตามรูปแบบละครนอกแบบหลวง เรื่องสังข์ทอง ดำเนินเรื่องตามบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่ได้ปรับปรุงและตัดทอนเพื่อให้เหมาะสมกับการแสดงในครั้งนี้อย่างยิ่ง ส่วนผู้แสดงนั้นได้แสดงทั้ง ๒ แบบ คือ แบบชายล้วน และแบบชาย-หญิง สลับกัน

เป็นตอน ๆ

รายนามผู้เรียบเรียงบทละคร เรื่องสังข์ทอง

- ตอนพระสังข์หนีนางพันธุรัต จนถึง นางพันธุรัตตาย ผู้เรียบเรียง นางสาวปราณี สำราญวงศ์
- ตอนเลือกคู่ ผู้เรียบเรียง นางสาววันทนีย์ ม่วงบุญ
- ตอนหาปลา ผู้เรียบเรียง นางพัฒน์ พร้อมสมบัติ
- ตอนตีคสิ ผู้เรียบเรียง นางสาวปราณี สำราญวงศ์
- ตอนพระสังข์เสียบเมืองจนถึงสลักชั้นพิก ผู้เรียบเรียง นางสาววันทนีย์ ม่วงบุญ ผู้บรรจเพลง นายศิลป์ ตราโมท

เนื้อเรื่องย่อในการแสดง

- ตอนพระสังข์หนีนางพันธุรัต จนถึงนางพันธุรัตตาย

ดำเนินเรื่องตั้งแต่นางพันธุรัต นางยักษ์หม้ายรับพระสังข์ไปเลี้ยงเป็นราชบุตรโดยตนเองและบริวารปกปิดมิให้พระสังข์รู้ว่าเป็นยักษ์ แต่ในที่สุดพระสังข์ก็ล่วงรู้ความเป็นจริงทั้งหมดจึงคิดหนี และลอบซุบตัวในบ่อทอง สวมรูปเงาะวิเศษ พร้อมอาวุธและเกือกแก้วเหาะหนีไปนางพันธุรัตทราบข่าว ยกกองทัพออกติดตาม พบพระสังข์บนยอดเขาใหญ่ นางและบริวารเห็นดเหนียวไม่สามารถปีนเขาขึ้นไปได้ แต่นางจำพระสังข์ลูกชายได้ อ้อนวอนร้องเรียกเท่าใดก็มีลงไปหา ด้วยความรักที่นางมีต่อพระสังข์อย่างที่สุด จึงเขียนมนต์มหาจินดา ให้แล้วนางออกแตกตายด้วยความรัก ความเสียใจ พระสังข์สวมรูปเงาะเดินทางต่อไปจนถึงเมืองสามนต์

- ตอนเลือกคู่

กล่าวถึง ท้าวสามนต์และนางมณฑามเหล็ก ซึ่งมี พระธิดาถึง ๗ นาง คิดจะปลุกฝังให้พระธิดาทั้งเจ็ดมีคู่ครอง จึงป่าวร้องประกาศไปทั่วทั้งร้อยเอ็ดพระนคร ให้ส่งพระราชบุตรมาเลือกคู่ พระธิดาทั้งหกเลือกคู่ครองได้ครบ ขาดแต่พระธิดาสุดท้อง ซึ่งรจน

ไม่ยอมเลือกผู้ใด ท้าวสามนต์ทราบว่ายังเหลือเงาะใบ้อยู่ที่ปลายนาอีกตนหนึ่งจึงตรัสประชดให้รจนาไปเลือกนางเงาะเป็นคู่ครอง ท้าวสามนต์โกรธมากขับไล่ให้ไปอยู่ที่กระท่อมปลายนา

- ตอนหาปลา

กล่าวถึง ท้าวสามนต์ คิดฆ่าเจ้าเงาะจึงออกอุบายให้หกเขยรวมทั้งเจ้าเงาะไปหาปลาถ้าใครไม่ได้มาจะถูกลงอาญาฆ่า หกเขยและป่าวไพร่หาปลาทั้งวันไม่พบปลาสักตัว แต่เมื่อมาถึงคั่งน้ำแห่งหนึ่ง พบว่ามีปลามารวมอยู่มากมาย แต่มีรุกขเทวา (พระสังข์ถอดรูปเงาะ) เป็นเจ้าของ พระสังข์ซึ่งปลอมเป็นรุกขเทวาขอแลกปลาจุมูกกับจะมอบปลาให้ หกเขยจำต้องยินยอม มิฉะนั้นเกรงว่าจะได้รับอาญาจากท้าวสามนต์ พระสังข์มอบปลาตัวเล็ก ๆ ให้คนละ ๒-๓ ตัว ส่วนตนเองสวมรูปเงาะแล้วนำปลาจำนวนมากไปถวายท้าวสามนต์แผนการณ์ครั้งนี้ท้าวสามนต์ไม่สามารถแก้แค้นได้สำเร็จ

- ตอนพระอินทร์แปลงมาตีคสิ

กล่าวถึง พระอินทร์ ทรงเห็นว่าถึงเวลาที่พระสังข์ควรจะถอดรูปเงาะที่สวมกาย-ปกปิดอยู่ให้ผู้อื่นได้ทราบความจริง จึงอุบายยกทัพไปทำ-ท้าวสามนต์ให้ส่งผู้แทนออกมาตีคสิพนันเอาบ้านเมืองเป็นเดิมพัน

- ตอนมณฑาลงกระท่อม

กล่าวความตัดตอนไปว่า ท้าวสามนต์ ส่งหกเขยไปตีคสิก็พ่ายแพ้ หมดปัญญาที่จะส่งใครไปเหลืออยู่แต่เจ้าเงาะผู้เดียว ท้าวสามนต์ให้นางมณฑาไปขอร้องให้เจ้าเงาะออกไปตีคสิ รจนาอ้อนวอนเจ้าเงาะต่าง ๆ นานา ในที่สุดยอมถอดรูปเงาะ ต่อมาท้าวสามนต์เสด็จมาที่กระท่อมปลายนา รู้ความจริงทั้งหมดจึงเชิญพระสังข์เข้าเมือง

(สมมติว่า พระสังข์ชนะคสิ แล้วได้ครอบครองเมืองสามนต์)

- ตอนพระสังข์เสียบเมือง จนถึง สลักชั้นพิก

กล่าวถึง พระอินทร์ ทรงเห็นว่า พระสังข์พันทุกขโศกแล้ว เหลือแต่พระชนนีจันทร์เทวีจึงนิมิตให้ท้าวศวิมลไปรับนางจันทร์เทวีกลับเข้าเมือง และให้ติดตามไปรับพระสังข์ที่เมืองสามนต์

วันหนึ่งพระสังข์เสด็จเลียบเมือง ทอดพระเนตรเห็นสองตายาย (ท้าวยศวิมลและนางจันทรีเทวี) หวนคิดถึงพระบิดาพระมารดา จึงรีบเสด็จกลับ ท้าวยศวิมลไปอาศัยอยู่กับนายประตู ส่วนนางจันทรีเทวีไปเป็นพนักงานวิเสท มีหน้าที่ทำอาหาร วันหนึ่งนางทำแกงผัก เพื่อเป็นเครื่องเสวย นางบรรจงสลักชิ้นผักเป็นเรื่องราวชีวิตตนกับพระสังข์ เมื่อถึงเวลาตั้งเครื่องเสวย พระสังข์ทอดพระเนตรเห็นเสวยพระทัยสลดลง นางรจนา ท้าวสามนต์ นางมณฑาท้าวยศวิมล นางจันทรีเทวี ซึ่งถูกตามตัวมา เห็นพระสังข์ ก็สลดตามไปพร้อมกัน ในที่สุดพระอินทร์นำน้ำทิพย์มาโปรยปรายลงทุกองค์ฟื้นขึ้น เรื่องทุกขโศกทั้งสิ้นสูญหายไปหมด ทุกพระองค์ได้ครองสุขสืบไปตลอดกาล

หุ่นกระบอก

หุ่นกระบอก เป็นหุ่นที่มีกำเนิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนายจักรพันธ์ุ โปษยกฤต ได้ค้นคว้าไว้ในหนังสือ เรื่องหุ่นไทย ว่า

“ประวัติความเป็นมาของหุ่นกระบอกไทย ดูเหมือนจะสืบขึ้นไปไกลสุดได้เพียง “นายเหน่ง คนขี้ยา อาศัยวัด อยู่ที่เมืองสุโขทัย จำหุ่นไหหลำมาดัดแปลงเป็นหุ่นไทยและออกเชิดร้องเล่นหากิน” และต่อมาจนถึง “ม.ร.ว.เถาะ” มหาตเล็กในสมเด็จพระเจ้าดำรงราชานุภาพ ผู้เคยได้ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าดำรงฯ ไปเห็นหุ่นกระบอกที่เมืองอุดรดิตถ์ และได้กลับมาสร้างหุ่น ตั้งคณะหุ่นกระบอกขึ้นเป็นคณะแรกในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖

การแสดงหุ่นกระบอกครั้งแรกนี้ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาที่พระราชวังบางปะอิน แต่ยังไม่เรียกว่าหุ่นกระบอก ยังคงเรียกว่า “หุ่นเลียนอย่างเมืองเหนือ” ต่อมา “หุ่นเลียนอย่างเมืองเหนือ” ได้มีโอกาส

แสดงในงานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าอิศริยาภรณ์ และพระเจ้าลูกเธอเลลาวาทรวงศ์ ใน ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) จึงเริ่มเรียกว่า หุ่นกระบอก^๑

หุ่นกระบอก ดังกล่าวนี้ คือ หุ่นกระบอกคณะของ ม.ร.ว.เถาะ พยัคฆเสนา

หุ่นกระบอก ได้มีโอกาสแสดงในงานพระเมรุและงานสมโภชอีกหลายครั้ง ดังที่อาจารย์ธโรไท ผลดี แห่งภาควิชาภาษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ค้นคว้ารวบรวมไว้ ตอน ประวัติหุ่นในหนังสือเรื่องหุ่นไทย กล่าวถึง การแสดงหุ่นกระบอกในโอกาสต่าง ๆ ดังนี้

- ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) งานพระเมรุพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าวิมลนาคนพิสี (สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ จัดแสดงถวาย)

- ร.ศ. ๑๑๖ (พ.ศ. ๒๔๔๐) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จกลับจากยุโรปคราวแรก ในคืนแรกของวันที่ ๑๖ ธันวาคม มีหุ่นกระบอกแสดงที่หน้าหอรัษฎากรพิพัฒน์

- ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓) งานพระเมรุพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอรุพงษ์รัชสมโภช และการเมรุเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม ณ วัดเบญจมบพิตร มีหุ่นกระบอก (ส่วนของเจ้าภาพจัด)

หุ่นกระบอกที่แสดงอยู่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เป็นที่แพร่หลายเพราะเป็นของใหม่ จึงมีผู้ตั้งคณะแสดงอีกหลายคณะ อาทิ หุ่นนายเหน่ง หุ่นคุณเถาะ หุ่นพระองค์ สุทัศน์ (พระราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทัศน์นิภาธร พระโอรสที่ ๑๔ ในกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ) หุ่นจางวางต่อ (จางวางต่อ ณ บิ่อมเพ็ชร จางวางของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวรวัฒน์ศุภากร) หุ่นพระยาสุนทร (พระยาสุนทรเทระบัว เปลี่ยน สุนทรนัฏ) หุ่นจางวางท้าว (จางวางท้าว พาทย์โกศล จางวางของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์

^๑ หุ่นไทย โดย นายจักรพันธ์ุ โปษยกฤต หน้า ๗๗

^๒ หุ่นไทย โดย นายจักรพันธ์ุ โปษยกฤต หน้า ๗๓

วรพินิต) หุ่นนายวิง (พี่เขยนายเปี้ยก ประเสริฐกุล)
หุ่นนายเปี้ยก (นายเปี้ยก ประเสริฐกุล) หุ่นนายเปี้ยว
หุ่นนายปั้น

หุ่นกระบอกได้แสดงสืบมา และแพร่หลายไป
ยังหัวเมืองอีกหลายแห่ง กล่าวได้ว่า เป็นมหรสพที่
ได้รับความนิยมทั่วไป บางคราวก็ซบเซาไปบ้างตาม
สภาพสังคมในแต่ละสมัย แต่ยังคงมีแสดงสืบมาจนถึง
ปัจจุบัน

ที่กล่าวมาแล้วนี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นมา
ของหุ่นกระบอกที่เข้ามามีบทบาทในงานมหรสพเนื่อง
ในงานพระเมรุต่าง ๆ แต่ก่อนที่หุ่นกระบอกจะเข้ามานั้น
หุ่นหลวงหรือหุ่นใหญ่ได้เคยมีบทบาทมาก่อน แต่ได้
สูญสิ้นไปในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว

ลักษณะของหุ่นกระบอก

เป็นหุ่นครึ่งตัว ขนาดสูงทั้งตัวประมาณ ๒๐ นิ้ว
ประกอบด้วย

- ศีรษะหุ่น (โบราณใช้ไม้เนื้อเบาแกะ ปัจจุบันใช้หล่อด้วยปูนหรือเรซิน แล้วปิดกระดาษ ตบแต่งรายละเอียดงดงาม เช่นเดียวกับศีรษะหุ่นหลวง แต่มีขนาดเล็กกว่า)

- ไหล่หุ่น ทำด้วยไม้เนื้อเบา ขนาดยาวประมาณ ๕ นิ้ว

- ไม้กระบอก ซึ่งเป็นลำตัวหุ่นเสียบติดกับไหล่ยาวประมาณ ๑๔-๑๕ นิ้ว

- มือหุ่น ทำด้วยไม้แกะหรือแผ่นหนังตัดเป็นรูปมือ ซึ่งโดยปกติถ้าเป็นหุ่นตัวนางจะตั้งวงทั้ง ๒ มือ

ถ้าเป็นหุ่นผู้ชายหรือยักษ์ มือซ้ายตั้งวง มือขวากำอาวุธ มือหุ่น-จะมีไม้ตะเกียบยาวประมาณ ๑๕-๑๖ นิ้ว เสียบติดกับมือ เพื่อใช้จับเชด

จากนั้นจึงใช้เลื่อยคลุมลำตัว (ไม้กระบอก) เป็นเลื่อยบังตางาม แล้วจึงประดับด้วยอุปกรณ์ต่าง ๆ ตามลักษณะตัวละครในนาฏกรรม

วิธีการเชดหุ่นกระบอก

โดยปกติทั่วไป ผู้เชดจะนั่งเชด มือซ้ายจับลำตัวหุ่น (ไม้กระบอก) มือขวาจับไม้ตะเกียบ เพื่อบังคับมือหุ่น ในโรงหุ่นแต่ละโรง จะมีผู้เชดที่มีความสามารถเพียง ๒ คน แต่ที่สำคัญคือ คนบอกบท และนักดนตรี นักร้อง รวมกันประมาณ ๑๒-๑๕ คน แต่ในปัจจุบันหุ่นกระบอกของกรมศิลปากร ใช้วิธีการยืนเชด จึงใช้ผู้เชดจำนวนมากกว่า ๑๐ คน การยืนเชดมีส่วนที่สร้างความคล่องตัว

โรงหุ่น

ถ้าเป็นโรงชนิดนั่งเชด จะมีขนาดพื้นที่ประมาณ ๕ x ๗ เมตร ส่วนสูงประมาณ ๓.๕๐-๔ เมตร ประกอบด้วย

ฉากที่เขียนเป็นปราสาทราชวัง มีกำแพงสูงประมาณ ๕๐ ซม. ทำด้วยผ้าโปร่งห้อยลงมาจากเพดานสูงจากพื้น ให้ระยะที่สูงขนาดระดับอก (ของคนนั่งเชด) ด้านหน้ามีกระฉากบังมือ หรือภาพวาด เพื่อบังมิให้เห็นคนเชดที่อยู่ด้านใน สองข้างฉากจะมีประตูเข้าออก ๒ ประตู (สำหรับตัวหุ่นออก)

โรงหุ่นกระบอกนี้จะปลูกสูงจากพื้นดินประมาณ ๑.๕๐ เมตร

โรงหุ่นกระบอกของกรมศิลปากร ที่แสดงในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นโรงหุ่นประเภทยืนเชด จึงเป็นโรงที่มีขนาดใหญ่ สูงจากพื้นประมาณ ๑.๒๐ ม. ฉากบัง (กระฉากบังมือ) สูงประมาณ ๑.๕๐ ซม. มีส่วนประกอบอื่น เช่น ฉาก ประตู เช่นเดียวกับโรงหุ่นทั่ว ๆ ไป แต่มีขนาดใหญ่กว่าปกติเท่านั้น

เรื่องที่นิยมแสดง

หุ่นกระบอกสามารถแสดงได้ทุกเรื่อง แม้เรื่องรามเกียรติ์ แต่ที่นิยมมาก คือ เรื่องที่ใช้แสดงละครนอกต่าง ๆ และที่เป็นเรื่องยอดนิยม คือ เรื่องพระอภัยมณี และลักษณะวงศ์ของท่านสุนทรภู่

ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหุ่นกระบอก

ใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้า แต่เพิ่ม ซอด้วง กลองตอก และแต้ว ประกอบในการแสดง

หุ่นกระบอก เรื่อง พระอภัยมณี ที่กรมศิลปากร จัดแสดงถวายเนื่องในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ประกอบด้วยคณะกรรมการรับผิดชอบในการเรียบเรียงบท ดังนี้

ตอนผีเสื้อลักพา ผู้เรียบเรียงบท นางพนิดา สิทธิวรรณ

ตอนกำเนิดสินสมุทร ผู้เรียบเรียงบท นายอำนาจ จาตุประยูร

ตอนหนีผีเสื้อสมุทร ถึง เกาะแก้วพิสดาร ผู้เรียบเรียงบท นายเกษม ทองอร่าม

ตอนพระอภัยมณีและสินสมุทรบวช ถึง นางผีเสื้อสมุทรตาย ผู้เรียบเรียงบท นายเสรี หวังในธรรม

ตอนกำเนิดสุดสาคร ถึง สุดสาครออกตามพ่อ ผู้เรียบเรียงบท นางพัฒน์ พร้อมสมบัติ

ตอนพบซีเบเลีย ถึง ได้ม้ามังกรคืน

ผู้เรียบเรียงบท นายประสาธ ทองอร่าม

ผู้บรรจเพลง นายจิรัช อาจนรงค์

บทไหว้ครู

ไหว้ครู เป็นประเพณีของการมหรสพของไทย ทุกอย่าง ในการแสดงหุ่นกระบอก เริ่มจากบทไหว้ครู ของตัวนายโรง ตามบทของเก่าจบด้วยหุ่นรำหน้าพาทย์ ร่ำสามลา เป็นสิริมงคลจึงเริ่มการแสดง

ตอนผีเสื้อลักพา

กล่าวถึง พระอภัยมณี ศรีสุวรรณ ได้ถูกท้าวสุทัศน์พระบิดา ขับไล่ออกจากเมืองด้วยสาเหตุที่เรียนวิชาที่ไม่เหมาะสมกับกษัตริย์ ทั้งสองพระองค์เดินทางมาถึงชายทะเลแห่งหนึ่ง ได้พบสามพราหมณ์ พระอภัยมณีทดลองวิชาดนตรีที่พระองค์เรียนมา พระอภัยเป่าปี่ ศรีสุวรรณ สามพราหมณ์กลับไป นางผีเสื้อน้ำมาพบจึงลักพาพระอภัยไปอยู่ในถ้ำบนเกาะกลางทะเล แล้วนิมิตตนเป็นนางงามพระอภัยมณี ได้ นางเป็นชายาด้วยจำยอม

ตอนกำเนิดลินสมุทร

นางผีเสื้อ แปลงเป็นนางงามอยู่กับพระอภัยมณี จนมีบุตรชาย ชื่อว่า ลินสมุทร ซึ่งมีรูปร่างอย่างพระอภัยมณี ผู้พ่อ แต่มีกำลังเช่น นางผีเสื้อ วันหนึ่ง ลินสมุทรพลัดออกจากถ้ำไปเที่ยวในทะเล จับเงือกชราได้ พามาให้พระอภัยมณีดู เงือกชรารับอาสาพาหนี

ตอนหนีนางผีเสื้อ ถึง เกาะแก้วพิสดาร

นางผีเสื้อฝันร้าย พระอภัยมณีสบโอกาสที่จะหลบหนีจึงให้นางไปบำเพ็ญเพียรรักษาศีล เพื่อเสดาะเคราะห์ อยู่ทางนี้พระอภัยมณี และลินสมุทร ขึ้นหลังเงือกตายายพร้อมลูกสาวเงือกว่ายน้ำหนีไป นางผีเสื้อกลับมาจึงออกติดตามมาใกล้เกาะแก้วพิสดาร เงือกตายายเห็นว่าไม่มีทางรอดแล้วจึงให้พระอภัยมณีขึ้นหลังเงือกลูกสาวให้รีบพาไปขึ้นเกาะแก้วฯ ลินสมุทร หลอกล่อนางผีเสื้อเพื่อถ่วงเวลาในที่สุดพระอภัยมณีขึ้นเกาะได้ พระอภัยมณีออกมาช่วยป้องกันพระอภัยมณี และนางเงือก พระอภัยมณีได้นางเงือกเป็นชายา

ตอนพระอภัยมณี และลินสมุทรบวช ถึง นางผีเสื้อสมุทรตาย

พระอภัยมณีและลินสมุทรบวชเป็นโยคี อยู่กับพระฤๅษีบนเกาะแก้วนั้น วันหนึ่งท้าวสิลราชกับพระธิดาสุวรรณมาลีประพาสทางทะเล บังเอิญเรือถูกพายุใหญ่ ชัดมาติดเกาะนี้ พระฤๅษีจึงฝากพระอภัยมณีและลินสมุทรเดินทางกลับไปด้วย นางผีเสื้อซึ่งเฝ้าอยู่นอกเขตเกาะแก้ว เห็นสำเภากองท้าวสิลราช ตรงเข้าหักหางเรือเรือสำเภาล่ม พระอภัยมณีหนีขึ้นเกาะได้ นางสุวรรณมาลีนั้น ลินสมุทรพาขึ้นฝั่งได้อีกทางหนึ่ง พระอภัยมณีจำต้องเป่าปี่สังหารนางผีเสื้อ ต่อมาพระอภัยมณีได้อาศัยเรือของอุศเรนคู่หมั้นนางสุวรรณมาลีที่ออกตามมา ลินสมุทรและนางสุวรรณมาลียึดเรือโจรสลัดหนีไปได้เช่นกัน

ตอนกำเนิดสุดสาคร จับม้ามังกร ถึง สุดสาครตามพ่อ

กล่าวถึงนางเงือกชยาพระอภัยมณี นางตั้งครรภ์เมื่อพระอภัยมณีไปจากเกาะแก้วพิสดาร ต่อมา นางคลอดบุตรเป็นชาย พระฤๅษีตั้งชื่อให้ว่า สุดสาคร และสอนเวทวิทยาให้ สุดสาครจับม้ามังกรได้ สุดสาครซึ่งบวชเป็นฤๅษีน้อยลาแม่และพระฤๅษี เพื่อไปตามหาพ่อ

ตอนพบซีเปลือย ถึงได้ม้ามังกรคืน

สุดสาคร เดินทางมาถึงเกาะแห่งหนึ่ง พบซีเปลือยตั้งตนเป็นผู้วิเศษ สุดสาครหลงเข้าไปหา ซีเปลือยอุบายชิงไม้เท้าวิเศษและม้ามังกร โดยพาสุดสาครไปเรียนมนต์บนยอดเขาสบโอกาสจึงชิงไม้เท้าวิเศษ และผลึกสุดสาครตกเหว ม้ามังกรกลัวไม้เท้าจึงไม่สามารถช่วยเหลือได้ พระฤๅษีรู้ด้วยญาณจึงมาช่วยพาขึ้นจากเหว แล้วสั่งสอนให้อย่างวางใจคนง่ายนัก สุดสาครตามมาพบม้ามังกร ซึ่งไม้เท้าคืนได้ แล้วไล่ซีเปลือยไปสุดสาครติดตามหาพ่อต่อไป

เรียบเรียงโดย
ประเมษฐ์ บุญยะชัย

บรรณานุกรม

เกริ่น ศิลปเพ็ชร. **หนังสือใหญ่ ชุดพระนครไทว.** สำนักพิมพ์เมืองโบราณ ๑๒๔๒ อาคารวิริยะพานิช ถ.กรุงเกษม ป้อมปราบ กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐.

จักรพันธ์ โปษยกฤต และคณะ. **หุ่นไทย.** อมรินทร์การพิมพ์ ๔๑๓/๒๗-๓๔ ถ.อรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐ : พ.ศ. ๒๕๒๙

เฉลิม เศวตนันท์. **ตำนานการละคอน ปกิณกะเกี่ยวกับนาฏศิลป์และการละเล่นของไทย** ที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ นายชวลิสร์ กันตารัติน เมรุวัดทองนพคุณ ๖ มกราคม ๒๕๒๙. กรุงเทพฯ : พ.ศ. ๒๕๒๙.

ดำรงราชานุภาพ. **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานเรื่องละครอิเหนา** แต่งถวายพระนางเจ้าสุชมลมารศรี พระราชเทวีในงานฉลองพระชันษายายิด เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๖๔ พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ คุณแม่ส้มจิ้น กาญจนวัฒน์ ณ ฌาปนสถานวัดธาตุทอง กรุงเทพฯ เมื่อ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๖ กรุงเทพฯ : ๒๕๑๖

ธนิต อยู่โพธิ์. **คำนำเรื่องสมุทรโฆษ.** ใน **สมุทรโฆษ-คำฉันท์ ฉบับชำระใหม่ พ.ศ. ๒๕๐๓** กรมศิลปากรจัดพิมพ์. หน้า (ก). ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร ๗๔ ซอยรัชฎภันท์ ถ.ราชปรารภ ดุสิต พระนคร : พ.ศ. ๒๕๐๓

ธนิต อยู่โพธิ์. **กำเนิดนาฏศิลป์ ปกิณกะเกี่ยวกับนาฏศิลป์และการละเล่นของไทย** ที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ นายชวลิสร์ กันตารัติน เมรุวัดทองนพคุณ ๖ มกราคม ๒๕๒๙ กรุงเทพฯ : พ.ศ. ๒๕๒๙

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรม ฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๕.** สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ ๑๔๒ ถ.แพร่-สรรพศาสตร์ กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐.

สมภาพ ภิรมย์. **ศาสตราจารย์นาวาเอก. พระเมรุมาศพระเมรุ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์.** พิมพ์ในงาน

ออกพระเมรุ พระบรมศพ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ อมรินทร์การพิมพ์ กรุงเทพฯ : พ.ศ. ๒๕๒๔.

สันต์ ท โกมลบุตร (นามแฝง). **จดหมายเหตุ ลา ลูแปร** แปลจากฉบับพิมพ์จำหน่ายที่กรุงอัมสเตอร์ดัม ณ สำนักพิมพ์ ดาวิด มอร์ติเออร์. สำนักพิมพ์ก้าวหน้า ๔๔๒ วังบูรพา พระนคร

สรุปผลงานสำคัญตามแผนพัฒนา การศึกษา การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ของกรมศิลปากร ระยะที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๖๕ - ๒๕๖๙)

งบประมาณที่กรมศิลปากรได้รับ ในช่วงระยะเวลา ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๕ - ๒๕๖๙) มีดังนี้

ปีงบประมาณ ๒๕๖๕ ได้รับงบประมาณ	๖๘๙,๐๐๘,๕๐๐ บาท
ปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ได้รับงบประมาณ	๘๑๑,๙๓๕,๘๐๐ บาท
ปีงบประมาณ ๒๕๖๗ ได้รับงบประมาณ	๙๑๕,๖๐๑,๖๐๐ บาท
ปีงบประมาณ ๒๕๖๘ ได้รับงบประมาณ	๑,๐๔๑,๘๒๕,๓๐๐ บาท
ปีงบประมาณ ๒๕๖๙ ได้รับงบประมาณ	๑,๓๐๗,๘๘๖,๓๐๐ บาท
รวม ๕ ปี ได้รับ	๔,๗๖๕,๕๐๗,๕๐๐ บาท

ตามแผนพัฒนาฯ ของกรมศิลปากรกำหนดไว้ ๑๐,๓๐๘,๘๐๑,๒๐๐ บาท ได้รับต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ ๕,๕๔๓,๒๙๓,๗๐๐ บาท เท่ากับ ๕๖.๒๓%

ผลงานที่สำคัญ ตามแผนพัฒนาฯ ในระยะที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๖๕ - ๒๕๖๙)

งานบริหารด้านการศาสนา ศิลป และวัฒนธรรม

๑. การแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๕ เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ ได้มีการแก้ไขบทนิยามของคำว่า “โบราณสถาน ศิลปวัตถุ และให้เพิ่มบทนิยามคำว่าสิ่งเทียมโบราณวัตถุ สิ่งเทียมศิลปวัตถุ ทำเทียม” และให้อธิบดีกำหนดเขตท้องที่เพื่อจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุที่มีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาขึ้นไป และได้เพิ่มบทกำหนดโทษให้สูงขึ้นอีกหลายกรณีด้วย

๒. การประกาศปรับปรุงการแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากรตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๖๔ ได้จัดตั้งกอง สถาบัน และสำนักขึ้นใหม่ด้วย ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงการแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากรครั้งสำคัญมากครั้งหนึ่ง

๓. กรมศิลปากรได้ประกาศจัดตั้งสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ๑ - ๑๒ แทนหน่วยศิลปากรซึ่งมีอยู่ ๙ หน่วย และได้แบ่งงานรับผิดชอบเพิ่มขึ้น โดยให้ทำหน้าที่ควบคุมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่มีอยู่แล้วและที่จะจัดตั้งต่อไป รวมทั้งให้ทำหน้าที่ควบคุมอุทยานประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาคด้วย

๔. จัดงานวันอนุรักษ์มรดกไทย ซึ่งกำหนดให้วันที่ ๒ - ๔ เมษายนของทุกปี เป็นช่วงสัปดาห์วันอนุรักษ์มรดกไทย เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นราชสักการะแด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และคัดเลือกบุคคล องค์กร โครงการ และจังหวัดที่สนับสนุนการอนุรักษ์มรดกไทย

๕. กรมศิลปากรได้ออกระเบียบและปรับปรุงระเบียบต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการกำหนดขั้นตอนและระยะเวลาการปฏิบัติราชการเพื่อประชาชน พ.ศ. ๒๕๖๗ ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการใช้ห้องประชุม พ.ศ. ๒๕๖๕ ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการจัด

บรรเลงดุริยางค์และการแสดงนาฏศิลป์ พ.ศ. ๒๕๓๖ ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการเข้าชมพระบรมราชูปถัมภ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๕๓๘ ฯลฯ

๖. จัดเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมทางสถานีวิทยุ โทรทัศน์ต่างๆ เอกสาร หนังสือเอกสาร จัดหมายเหตุปีละประมาณ ๖๕๐ ครั้ง จัดนิทรรศการ เพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมไทยจัดโบราณคดีสัญจรและสื่อมวลชนสัญจร จัดอบรมความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมแก่เยาวชน และจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น นิตยสารศิลปากร สารกรมศิลปากร แผ่นพับ ข่าวสารกิจกรรมของกรมศิลปากร และจัดพิมพ์หนังสือต่าง ๆ เผยแพร่อีกจำนวนมาก

งานด้านหอสมุดแห่งชาติ

ในช่วงแผนพัฒนาฯระยะที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙) ได้มีการจัดสร้างขยายหอสมุดแห่งชาติไปในส่วนภูมิภาค ดังนี้

๑. หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษกกาญจนบุรี (เงินบริจาค)
๒. หอสมุดแห่งชาติกาญจนาภิเษกสงขลา (เงินบริจาค) และหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถสงขลา
๓. หอสมุดแห่งชาติจังหวัดตรัง
๔. หอสมุดแห่งชาติสุพรรณบุรี
๕. หอสมุดแห่งชาติ ๔ มุมเมือง กรุงเทพมหานคร จัดสร้างแห่งแรกที่เขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร
๖. ปรับปรุงศาลากลางเก่าจังหวัดนครพนม เพื่อเปิดเป็นหอสมุดแห่งชาตินครพนม
๘. เปิดบริการห้องสมุดดนตรีทุลกระหม่อมสิรินธร เพื่อการศึกษาค้นคว้าทางด้านดนตรี เพลงไทย ไทยสากล ลูกทุ่ง ในรูปแบบเสียง วิดีทัศน์ และสื่อต่าง ๆ
๙. หอวิชาอุทยานสุรณี จัดนิทรรศการเรื่อง "ดุสิตธานี เมืองประชาธิปไตย" เพื่อเผยแพร่และให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยและเปิดให้ประชาชนเข้าชมต่อไป
๑๐. หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพมหานคร ขณะนี้ได้ติดตั้งระบบห้องสมุดอัตโนมัติ DYNIX ผู้ใช้ทั้งผู้มาค้นหาหนังสือในหอสมุดแห่งชาติ และผู้ปฏิบัติงานของฝ่ายระบบข้อมูลฝ่ายจัดทำ ฝ่ายจัดหมู่ และการปฏิบัติงานล่วงเวลา สามารถเข้าใช้ฐานข้อมูล DYNIX ได้พร้อม ๆ กัน ๓๒ เครื่อง และจะเพิ่มจำนวนอีกต่อไป รวมทั้งเชื่อมโยงข้อมูลกับหอสมุดแห่งชาติในส่วนภูมิภาคด้วย ซึ่งขณะนี้ได้เชื่อมต่อกับหอสมุดแห่งชาติเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่แล้ว

งานด้านจดหมายเหตุแห่งชาติ

กรมศิลปากรได้ขยายงานจดหมายเหตุแห่งชาติไปในส่วนภูมิภาค โดยประกาศจัดตั้งหน่วยงานจดหมายเหตุแห่งชาติในส่วนภูมิภาค ๑๒ แห่ง

๑. หน่วยงานจดหมายเหตุแห่งชาติที่ ๑ นครปฐม มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ ณ จังหวัดนครปฐม
๒. ยะลา มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ ณ จังหวัดยะลา
๓. สงขลา มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ ณ จังหวัดสงขลา
๔. ตรัง มีสำนักงานอยู่ ณ จังหวัดตรัง
๕. กาญจนบุรี มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ ณ จังหวัดกาญจนบุรี
๖. ลพบุรี มีสำนักงานอยู่ ณ จังหวัดลพบุรี
๗. พิษณุโลก มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ ณ จังหวัดพิษณุโลก
๘. ขอนแก่น

มีสำนักงานตั้งอยู่ ณ จังหวัดขอนแก่น ๑๐. อุบลราชธานี มีสำนักงานตั้งอยู่ ณ จังหวัดอุบลราชธานี ๑๒. จันทบุรี มีสำนักงานตั้งอยู่ ณ จังหวัดจันทบุรี

และได้มีการก่อสร้าง หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เชียงใหม่, ยะลา, ตรัง, สงขลา, อุบลราชธานี และหอสมุดแห่งชาติ จังหวัดพะเยากำลังก่อสร้าง ซึ่งจะแล้วเสร็จในปี ๒๕๓๙ และขอพระราชทาน นามว่าหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาส ครบรอบ ๖๐ ปี

๒. จัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช เนื่องในวโรกาสทรงครองราชย์ ครบ ๕๐ ปี ที่คลองหลวง จังหวัดปทุมธานี เพื่อเป็น อนุสรณ์สถานเฉลิมพระเกียรติในมหามงคลวโรกาส พระราชพิธีกาญจนาภิเษก

๓. ก่อสร้างอาคารหอภาพยนตร์แห่งชาติใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๔๑,๖๗๐,๐๐๐ บาท เป็นอาคาร คสล. ๕ ชั้น เนื้อที่ ๔,๐๐๗ ตารางเมตร

๔. กรมศิลปากรได้ดำเนินการจัดทำพระราชบัญญัติจดหมายเหตุแห่งชาติเพื่อเป็นการคุ้มครอง เอกสารโบราณที่สำคัญของชาติ

งานด้านพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ในรอบ ๕ ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๙ กรมศิลปากร ได้มีการพัฒนาปรับปรุงรวมทั้งจัดสร้าง พิพิธภัณฑ์ขึ้นใหม่ซึ่งจะจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ประจำเมือง

๑. จัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำจังหวัดขึ้นใหม่ดังนี้ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุพรรณบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติชุมพร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพณิชยน์าวีจันทบุรี พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติร้อยเอ็ด พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุรินทร์

๒. ปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเดิม 16 แห่ง ให้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำ เมืองโดยปรับปรุงการจัดแสดงให้มีเนื้อหาเพิ่มขึ้นครอบคลุมในหัวข้อประวัติเมืองประวัติศาสตร์และ โบราณคดี เผ่าชนชาติพันธุ์วิทยา ธรรมชาติวิทยา และมรดกดีเด่นของจังหวัด รวมทั้งปรับปรุงรูปแบบ การจัดแสดงโดยนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ ขณะนี้ได้ปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ ลพบุรี ราชบุรี กำแพงเพชร สุโขทัย น่าน ปราจีนบุรี อุบลราชธานี ขอนแก่น สงขลา นครศรีธรรมราช และจะจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำเมืองให้ครบทุกจังหวัดต่อไปตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อ วันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๓๗

๓. ทำการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร (เรงด่วน) เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาท สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในวโรกาสครบรอบ ๑๐๐ ปี พระราชสมภพให้เป็นพิพิธภัณฑ์ระดับ นานาชาติ

๔. จัดการประชุมระดับชาติในเรื่อง Biodeterioration of Cultural เพื่อให้ทันก่อนุรักษ์ที่ปฏิบัติ งานด้านการอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุ โบราณสถาน เอกสารโบราณ/จดหมายเหตุ และหนังสือ จาก หลาย ๆ ภูมิภาคได้พบปะแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการ เสนอปัญหาและแนวคิดเพื่อกระตุ้นให้เกิด การช่วยเหลือ และร่วมมือกันแก้ไขปัญหาในอนาคต จัดประชุมเมื่อวันที่ ๔ - ๗ กรกฎาคม ๒๕๓๔ มี ผู้เข้าร่วมประชุม ๑๔๓ คน จาก ๒๕ ประเทศ

๕. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกาญจนาภิเษก จัดตั้งขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลวโรกาสการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ที่คลองห้า จังหวัดปทุมธานี

งานด้านโบราณคดี

งานสำคัญที่ดำเนินการมีดังนี้

๑. การจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อสมศ.) จัดอบรมได้ ๓๕ จังหวัด ๑๐๕ อำเภอ มีอาสาสมัครจำนวน ๑๙๔๔ คน
๒. จัดอบรมพระสังฆาธิการ จำนวน ๒ ครั้ง มีพระสังฆาธิการเข้าอบรม ๒๕๐ องค์ และได้นำพระสังฆาธิการไปทัศนศึกษาที่ประเทศศรีลังกา
๓. อนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ปีละประมาณ ๑๖ แห่ง และจัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่เกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนัง
๔. โครงการทำนุบำรุงรักษาและบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถาน ดำเนินการทำนุบำรุงบูรณะซ่อมแซมและสงวนรักษาโบราณสถาน ในลักษณะบูรณะโบราณสถานฉุกเฉินเร่งด่วน อนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์สงขลา สุพรรณบุรี เชียงแสน เชียงใหม่ ลพบุรี ทำการสำรวจเพื่อออกแบบบูรณะโบราณสถาน พัฒนาการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระราชวังจุฑาธุชราชฐานเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี รวมทั้งบูรณะโบราณสถานเพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ให้ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเพื่อสนองพระราชดำริในโครงการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีเพื่อลดผลกระทบจากการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำแม่น้ำป่าสัก โครงการศึกษาโบราณคดีประวัติศาสตร์เมืองนครนายกและโครงการอนุรักษ์เมืองดงละคร
๕. งานสำรวจค้นคว้าวิจัยทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ดำเนินการสำรวจแหล่งโบราณคดีและแหล่งโบราณคดีใต้น้ำ สำรวจขึ้นทะเบียนโบราณสถาน บำรุงรักษาโบราณสถาน ค้นคว้าประวัติศาสตร์โบราณคดีในภูมิภาคอินโดจีน เพื่อกระชับสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมือง
๖. อนุรักษ์และพัฒนาอนุสรณ์ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นมรดกโลกให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ จัดเตรียมโยกย้ายชุมชน ขุดลอกคู คลอง สระน้ำโบราณ ขุดแต่งบูรณะโบราณสถาน
๗. อนุรักษ์โบราณสถานและพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์ให้สมบูรณ์และขยายพื้นที่ในการอนุรักษ์ให้มากขึ้น ได้แก่อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชรซึ่งเป็นมรดกโลก และอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง พิมาย ภูพระบาท เมืองสิงห์ ศรีเทพ บูรณะปราสาทเมืองต่ำ
๘. เปิดอนุสรณ์สถาน โบราณสถานคุ้มขุนแผน โบราณสถาน บ้านโปตุเกส วังพัทลุงและปราสาทนครหลวงที่ดำเนินการบูรณะเสร็จเรียบร้อยแล้ว
๙. ดำเนินการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังพระพุทธรัดนสถานในพระบรมมหาราชวังร่วมกับสำนักพระราชวัง เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในมหามงคลวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี

๑๑. บูรณะปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา เป็นโครงการร่วมมือกับรัฐบาลฝรั่งเศส

๑๒. โครงการขุดค้นแหล่งโบราณคดีวัดชัยมงคล อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการสร้างอนุสรณ์สถาน เนื่องจากพบหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องมีโบราณวัตถุเป็นแหล่งโบราณคดีใหญ่และอยู่ในสภาพสมบูรณ์ไม่ถูก

รบกวน

๑๓. บริษัทมอนซานโตไทยแลนด์จำกัด ได้สนับสนุนกรมศิลปากรในการบูรณะวัดวรเชษฐาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจัดตั้งกองทุนมอบไว้ให้แผ่นดิน จำนวน ๓ ล้านบาท

งานด้านการจัดการศึกษานาฏศิลป์และช่างศิลป์

กรมศิลปากร ได้พัฒนางานด้านนาฏศิลป์และด้านช่างศิลป์ โดยปรับปรุงและจัดตั้งวิทยาลัย เพิ่มขึ้นดังนี้

๑. จัดตั้งวิทยาลัยนาฏศิลป์สุพรรณบุรี และวิทยาลัยนาฏศิลป์นครราชสีมา พร้อมจัดสร้าง โรงละครแห่งชาติด้วย

๒. จัดสร้างหอพักนักเรียน เพื่อแก้ปัญหา นักเรียนไม่มีที่พัก และเป็นการช่วยเหลือนักเรียน ต่างจังหวัดและช่วยในการเรียนด้วย ขณะนี้จัดสร้างหอพักที่จัดวิทยาลัยนาฏศิลป์พัทลุง สุพรรณบุรี สุโขทัย และจะจัดสร้างให้ครบทุกวิทยาลัยต่อไป

๓. นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาในรอบ ๕ ปีมีดังนี้

ระดับนาฏศิลป์ชั้นสูง จำนวน ๑,๔๔๗ คน

ระดับศิลปศึกษาชั้นสูง จำนวน ๗๐๖ คน

ระดับปริญญาตรี จำนวน ๗๒๐ คน

๔. จัดตั้งวิทยาลัยชุมชนเพื่อเปิดสอนหลักสูตรระยะยาว จำนวน ๑๗๓ คน และในระยะสั้น จำนวน ๒,๒๒๓ คน ในวิทยาลัยนาฏศิลป์และวิทยาลัยช่างศิลป์ทุกแห่ง

๕. จัดสร้างอาคารเอนกประสงค์ในวิทยาลัยช่างศิลป์เพื่อเป็นสถานที่จัดนิทรรศการผลงานทาง วิชาการต่าง ๆ ของวิทยาลัยช่างศิลป์

๖. เตรียมการย้ายวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรุงเทพฯ ไปอยู่ที่ ต. ศาลายา จังหวัดนครปฐม

๗. จัดทำร่างพระราชบัญญัติสถาบันศิลปบัณฑิต พ.ศ..... เพื่อให้สถาบันการศึกษาที่สังกัด กรมศิลปากรเปิดสอนได้ถึงระดับปริญญาตรี และระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง สูงกว่าปริญญาตรี และคณะรัฐมนตรีได้เห็นชอบแล้ว รอเสนอเข้าสภาผู้แทนราษฎรต่อไป

งานผดุงรักษาและเผยแพร่ดุริยางคนาฏศิลป์

ผลงานสำคัญ เผยแพร่ศิลปการแสดงนาฏศิลป์ โขน-ละคร การบรรเลงดนตรีไทยและสากล ณ โรงละครแห่งชาติ สังคีตศาล และให้ความร่วมมือกับหน่วยต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนปีละประมาณ ๗๖๕ ครั้ง ดำเนินการแลกเปลี่ยนเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยไปต่างประเทศ เช่น ตุรกี ญี่ปุ่น ปากีสถาน สิงคโปร์ บราซิล ชิลี นิวซีแลนด์ สหรัฐอเมริกา สาธารณรัฐเยอรมัน ออสเตรเลีย อินโดนีเซีย กัมพูชา และประเทศรัสเซีย

จัดเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมลัญจรูปไปต่างจังหวัดต่างๆ เช่น ประจวบคีรีขันธ์ สุราษฎร์ธานี ชุมพร จังหวัดละ ๒ คืน เป็นการแสดงโขนและชุดเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ มีศิลปินไปร่วมแสดงครั้งละ ประมาณ ๑๐๐ คน และจัดแสดงนาฏศิลป์และบรรเลงทางสถานีวิทยุโทรทัศน์

จัดงานสังคีตสายใจไทยและคอนเสิร์ตสายใจไทยเป็นประจำทุกปี จัดการแสดงนาฏดุริยางคใน การต้อนรับราชอาคันตุกะและแขกของรัฐบาล

จัดพิมพ์หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระราชพิธีกาญจนาภิเษก โน้ตเพลงไทยเกี่ยวกับดนตรีและคำอธิบายที่จัดทำโดยผู้เชี่ยวชาญของกรมศิลปากร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๒ พร้อมภาพ เล่ม ๒ - ๓ จำนวน ๑๐,๐๐๐ เล่ม

งานวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

ดำเนินการประกวดการอ่านทำนองเสนาะเพื่อส่งเสริมให้ นักเรียน นักศึกษา เกิดทักษะในการอ่านและชื่นชมวรรณคดี กวีนิพนธ์ มีผู้เข้าประกวดทั่วประเทศทุกปี ผู้สมัครเข้าประกวดจะได้รับพระราชทานโล่รางวัลจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีผู้สมัครเข้าประกวดปีละประมาณ ๔๕๐ คน

การประกวดสุนทรพจน์ หรือโครงการวาทศิลป์ศรีภาษาเพื่อให้นักเรียน นักศึกษา เกิดทักษะในการพูดและการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง ผู้เข้าประกวดมีทั้งในกรุงเทพ และต่างจังหวัด ผู้ชนะการประกวดจะได้รับพระราชทานโล่และเกียรติบัตรจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นอกจากนี้มีการประกวดคัดและเขียนไทยเพื่อให้เยาวชนรักและชื่นชมในภาษาไทยและเลขไทย มีผู้ได้รับรางวัลปีละ ๑๔ คน ได้รับพระราชทานรางวัลเกียรติบัตรจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

จัดสัมมนาวรรณกรรมเรื่อง “วรรณกรรมสองฝั่งโขง” ระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพื่อเชื่อมกระชับสัมพันธ์ไมตรีและเสริมสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันที่จังหวัดขอนแก่น มีผู้เข้าร่วมสัมมนา ๓๕๐ คน

จัดโครงการรื้อยกรอหนังสือสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กวีศรีประชาเชิญชวนบรรดากวีร่วมสมัยทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคสมานฉันท์รื้อยกรอเฉลิมพระเกียรติ รวบรวมจัดพิมพ์เป็นวรรณกรรมแบบแผนของชาติต่อไป

จัดรวบรวมพิจารณาชื่อท้องที่และคำภาษาไทยในภาคต่างที่ผิดความหมายในปือนุรักษ์มรดกไทย “ภาษาและวรรณกรรมไทย” เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องตามความหมายเดิม

จัดสัมมนาทางวิชาการประกอบการสาธิตเรื่องวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์-ความคล้ายคลึงในวิถีชีวิตและจัดสัมมนาเรื่องทิศทางภาษาไทย

ศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงเพื่อจัดพิมพ์หนังสือเช่น พระราชพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ราชสำนักสยามในทศวรรษหมอลสมิธ องค์เอกอัครอุปถัมภ์มรดกช่างศิลป์ไทยฯ อักษรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย เล่ม ๗ อักษร ญ-ตฯ และค้นคว้าเรียบเรียงบทความเพื่อเผยแพร่ทางสื่อมวลชนปีละประมาณ ๒๕๐ เรื่อง

งานช่างศิลป์ไทย

ดำเนินการซ่อมบูรณะจัดฐานชุกชีพระมหามณีรัตนปฏิมากร ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม รวม ๕ คัน บูรณะปฏิสังขรณ์ปลียอดทองคำ พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช จัดทำหนังใหญ่ ซ่อมอาคารจำลองดุสิตธานี พระที่นั่งต่าง ๆ จำลองเมืองพระนครศรีอยุธยาด้วยเทคนิคเครื่องปั้นดินเผา ปั้นหล่อพระบรมราชานุสาวรีย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ฯลฯ

บุคคลสำคัญต่าง ๆ และออกแบบเหรียญตราเครื่องหมายต่าง ๆ รวมทั้งบุคคลสำคัญ

งานด้านสถาปัตยกรรม

ดำเนินงานด้านการผดุง รักษา และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับทางสถาปัตยกรรมไทย การบูรณะปฏิสังขรณ์ปูชนียสถาน โบราณสถานสำคัญของชาติ สถาปัตยกรรมร่วมสมัย รวมทั้งอาคารและสถานที่ที่มีคุณค่า งานด้านมัณฑนศิลป์

ดำเนินการอนุรักษ์ เจดีย์หลวง วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ พระมณฑปและอาคารอื่น ๆ วัดพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี บูรณะโบราณสถาน วัดพุทธไสวรรค จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ฯลฯ

ดำเนินการออกแบบ คำนวณโครงสร้างพิพิธภัณฑสถานสุพรรณบุรี ชุมพร หอศิลป์ คลอง ๕ จังหวัดปทุมธานี หอจดหมายเหตุแห่งชาติกาญจนาภิเษก หอสมุดสี่มุมเมือง กรุงเทพมหานคร หอจดหมายเหตุแห่งชาติตึ๊ง ยะลา สงขลา อุบลราชธานี พะเยา โรงละครแห่งชาติภาคตะวันตก สุพรรณบุรี โรงละครแห่งชาติภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครราชสีมา ฯลฯ และออกแบบอาคารให้ส่วนราชการอื่น ๆ เช่น หออัครศิลปิน ฯลฯ

เรียบเรียงโดย
นิรัตน์ แก้วทองดี

กสจัดทำแผนพัฒนา

การศึกษา การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม

ระยะที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔) ของกรมศิลปากร

หลักการและเหตุผล

เพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนในการศึกษา ค้นคว้า วิจัยเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและเผยแพร่ งานด้านศิลปวัฒนธรรม สร้างจิตสำนึกให้ทุกคนเกิดความภูมิใจในมรดกทางศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะแหล่งที่นานาชาติถือเป็นมรดกโลก โดยการร่วมมือกันทั้งภาครัฐและเอกชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา พัฒนาสภาพแวดล้อม โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุให้คงอยู่เป็นสมบัติของชาติ ส่งเสริม สนับสนุนในการจัดการศึกษาวิชาชีพพิเศษด้านนาฏดุริยางคศิลป์และทัศนศิลป์ สนับสนุนการเผยแพร่ แลกเปลี่ยน ด้านวัฒนธรรมกับต่างประเทศและประเทศเพื่อนบ้านให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต และความมั่นคงของชาติรวมทั้งให้ความสำคัญในบทบาทของสื่อมวลชนและองค์กรท้องถิ่น กรมศิลปากรจึงวางแนวทางและวัตถุประสงค์ในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา การศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ระยะที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔) ดังนี้

๑. เพื่อรวบรวม ศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัยงานด้านศิลปวัฒนธรรม
๒. เพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอด เผยแพร่ พัฒนาและให้บริการงานด้านศิลปวัฒนธรรม
๓. เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนและประชาชนเกิดความภูมิใจในศิลปวัฒนธรรม และให้มีความร่วมมือในการจัดการงานด้านศิลปวัฒนธรรม
๔. เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชนในการดูแลงานด้านศิลปวัฒนธรรม ให้คงอยู่เป็นสมบัติของชาติสืบไป
๕. เพื่ออนุรักษ์แหล่งมรดกโลกให้คงอยู่ในสภาพที่เหมาะสมสำหรับเป็นแหล่งท่องเที่ยว และเชิญชวนเอกชนทั้งในและต่างประเทศให้มีส่วนร่วมในการตั้งกองทุนเพื่อการอนุรักษ์
๖. เพื่อเสริมสร้างความร่วมมือและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างประเทศในด้านวิชาการ การแสดงและบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งในระดับทวิภาคี และพหุภาคี
๗. เพื่อกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น ให้ประชาชนและสื่อมวลชนทุกรูปแบบ ได้ใช้เทคโนโลยี เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม
๘. เพื่อจัดการศึกษาวิชาชีพพิเศษด้านนาฏศิลป์ ดนตรีและทัศนศิลป์ให้สอดคล้องกับนโยบาย ด้านการศึกษาของรัฐบาล โดยพัฒนาปรับปรุงหลักสูตร สื่อและนวัตกรรมการเรียนการสอน กระบวนการเรียนการสอน การวัดผลและการประเมินให้เหมาะสมและทันสมัย

มาตรการ

- ก. ด้านการบริหาร
  - (๑.) แก้ไข ปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับที่เกี่ยวกับงานของกรม
  - (๒.) กระจายอำนาจการบริหารงานไปสู่ภูมิภาค ท้องถิ่นและระดับผู้ปฏิบัติ

(๓) ส่งเสริมพัฒนาบุคลากรทุกด้านสาขาวิชาการทั้งด้านวิชาการเฉพาะและการบริหารงาน
ข. ด้านการจัดการศึกษา

(๑) พัฒนาปรับปรุงหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การวัดผลและการประเมินรวมทั้งการใช้สื่อและนวัตกรรมการเรียนการสอนที่ทันสมัยเหมาะสมกับสภาพของสังคม

(๒) กระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและเอกชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาด้านวัฒนธรรมรวมทั้งทำความเข้าใจกับสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาในการรับเด็กเพื่อเข้าเรียนภาคบังคับ

(๓) พัฒนาครูประจำการ โดยเฉพาะครูผู้สอนในวิชาชีพที่ขาดแคลน พร้อมทั้งจัดสวัสดิการและสิทธิประโยชน์เพื่อส่งเสริมขวัญ กำลังใจให้กับครู อาจารย์ และบุคลากรในสถานศึกษา

ค. ด้านอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ วิจัยและพัฒนา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

(๑.) ระดมช่างแต่ละสาขาวิชาชีพในการอนุรักษ์โบราณสถานและพัฒนาสภาพแวดล้อมโบราณสถาน

(๒) อนุรักษ์พัฒนามรดกทางศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

(๓) ควบคุม ดูแลการใช้พื้นที่โบราณสถานให้เหมาะสม มีความกลมกลืนกับโบราณสถานและการใช้ประโยชน์

(๔) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคเอกชน องค์กรท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วม และมีบทบาทในการอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นเจ้าของ

(๕) จัดตั้งเครือข่ายวัฒนธรรมในทุกภูมิภาค เพื่อช่วยเหลือในด้านการเผยแพร่ ให้ความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งเป็นแหล่งกลางในการให้บริการข้อมูลและการค้นคว้างานด้านศิลปวัฒนธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป

(๖) ประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน เพื่อพัฒนาทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรมให้คงอยู่เป็นสมบัติของชาติสืบไป

(๗) เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในรูปแบบต่าง ๆ โดยเน้นการประชาสัมพันธ์งานด้านศิลปวัฒนธรรมให้เป็นไปอย่างทั่วถึง ทั้งในรูปแบบของสิ่งพิมพ์ ข้อมูลสารสนเทศ สื่อต่าง ๆ ทั้งทางวิทยุโทรทัศน์และการเผยแพร่ทางศิลปะทั้งในและนอกประเทศ

(๘) จัดตั้งกองทุนเพื่อเชิญชวนเอกชนทั้งในและต่างประเทศให้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์บูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่เป็นแหล่งมรดกโลก

(๙) ควบคุมดูแลสิ่งปลูกสร้างในบริเวณโบราณสถาน และแหล่งมรดกโลกให้ผสมกลมกลืนกับสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เดิม

(๑๐) ให้ความร่วมมือแลกเปลี่ยนทางด้านวิชาการ การแสดงและบุคลากรด้านศิลปวัฒนธรรมระหว่างประเทศให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับงานด้านศิลปวัฒนธรรม

(๑๑) ส่งเสริม สืบทอด และพัฒนาบุคลากรทางศิลปวัฒนธรรมสาขาขาดแคลนในด้านสถาปัตยกรรมไทย ศิลปกรรมไทยและนาฏดุริยางคศิลป์

(๑๒) ส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า วิจัยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ

(๑๓) ส่งเสริมให้มีการลงทุนทางมรดกศิลปวัฒนธรรม

(๑๔) ส่งเสริมและพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่ง

ชาติให้เป็นศูนย์รวมของชุมชน

(๑๕) อนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนา สืบทอด บำรุงรักษา และให้บริการงานเอกสาร ภาษา หนังสือและทัศนวัสดุด้านภาษาไทย วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของชาติ รวมทั้งให้คำปรึกษาแนะนำทางวิชาการ

(๑๖) เผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

(๑๗) ให้มีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิดระหว่างหน่วยงานที่ปฏิบัติงานด้านวัฒนธรรม เพื่อความคล่องตัวลดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน และประสานความร่วมมือในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน

เรียบเรียงโดย
นิรัตน์ แก้วทองค์

แผนงาน งาน โครงการในแผนพัฒนา การศึกษา การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ระยะที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔) ของกรมศิลปากร

แผนงาน/โครงการ

ก. แผนงานบริหารด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

โครงการ/งานต่อเนื่อง

๑. งานบริหารทั่วไป
๒. โครงการปรับปรุงกฎหมายและระเบียบแบบแผนในการควบคุมดูแลศิลปวัฒนธรรม
  - (ก) พรบ. สถาบันวรรณกรรม ประวัติศาสตร์ และหอสมุดแห่งชาติ
  - (ข) พรบ. สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
  - (ค) พรบ. สถาบันศิลปกรรมแห่งชาติ
  - (ง) พรบ. สถาบันโบราณคดีและการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
  - (จ.) พรบ.สถาบันการจดหมายเหตุแห่งชาติ
  - (ฉ.) พรบ. การแบ่งส่วนราชการของกรมศิลปากร
๓. โครงการจัดสวัสดิการข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากร
๔. งานค้นคว้าเรียบเรียงวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

โครงการ/งานใหม่

๑. งานบริการด้านวรรณคดีและประวัติศาสตร์
๒. งานบริการด้านนาฏดุริยางคศิลป์
๓. งานบริการด้านศิลปกรรมแห่งชาติ
๔. งานบริการด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑ
๕. งานบริการด้านจดหมายเหตุแห่งชาติ
๖. งานบริการด้านหอสมุดแห่งชาติ
๗. โครงการพัฒนาระบบการบริหาร และแผนงาน
๘. โครงการพัฒนาบุคลากร
  - (ก.) ด้านบริหารและการจัดการทั่วไป
  - (ข.) ด้านวิชาการ/ทักษะและวิชาเฉพาะ
    - การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่
    - การอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี
    - การบริหารทรัพย์สินรดกทางโบราณคดี
    - พัฒนาศักยภาพด้านหอสมุดแห่งชาติ
๙. โครงการพัฒนาศูนย์สารสนเทศ
  - (ก.) ด้านบริหารและการจัดการทั่วไป
  - (ข.) ด้านประวัติศาสตร์และวรรณกรรม

- (ค.) ด้านนาฏดุริยางคศิลป์
- (ง.) ด้านศิลปกรรม
- (จ.) ด้านโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์
- (ฉ.) ด้านจดหมายเหตุแห่งชาติ
  - โครงการฐานข้อมูลสารนิเทศแห่งชาติ
  - โครงการให้บริการสารนิเทศระบบออนไลน์
  - โครงการฐานข้อมูลภาพ
  - โครงการฐานข้อมูลเนื้อหาเต็ม

๑๐. โครงการแลกเปลี่ยน จัดประชุม ฝึกอบรม และการขอความร่วมมือระหว่างประเทศ

- (ก.) ด้านบริหารและจัดการทั่วไป
- (ข.) ด้านพัฒนาบุคลากร
- (ค.) ด้านการเผยแพร่และวิชาการในส่วนประวัติศาสตร์และวรรณกรรม
- (ง.) ด้านการเผยแพร่และวิชาการในส่วนนาฏดุริยางคศิลป์
- (จ.) ด้านการเผยแพร่และวิชาการในส่วนศิลปกรรมแห่งชาติ
- (ฉ.) ด้านการเผยแพร่และวิชาการในส่วนโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์
- (ช.) ด้านการเผยแพร่และวิชาการในส่วนจดหมายเหตุแห่งชาติ
- (ซ.) ด้านการเผยแพร่และวิชาการในส่วนหอสมุดแห่งชาติ

๑๑. แผนงานอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

โครงการ/งานต่อเนื่อง

- ๑. โครงการประชาสัมพันธ์ศิลปวัฒนธรรมไทย
  - (ก.) งานวันอนุรักษ์มรดกไทย
  - (ข.) โครงการจัดนิทรรศการเพื่อเผยแพร่ในต่างประเทศ
- ๒. โครงการอนุรักษ์ ส่งเสริม และฟื้นฟูภาษาและวรรณกรรม
  - (ก.) โครงการส่งเสริมฟื้นฟูภาษาและวรรณกรรมไทย
  - (ข.) โครงการอนุรักษ์วรรณกรรมของชาติ
  - (ค.) โครงการแผ่นป้ายจารึกข้อมูลประวัติศาสตร์ ณ แหล่งประวัติศาสตร์ทั่วราชอาณาจักร
- ๓. โครงการ อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ในด้านดุริยางคนาฏศิลป์และศิลปกรรม
  - (ก.) โครงการศิลปวัฒนธรรมสัญจร
  - (ข.) โครงการคอนเสิร์ตสายใจไทย
  - (ค.) โครงการสังคีตสายใจไทย
  - (ง.) โครงการจัดการแสดงดนตรีสำหรับประชาชน
  - (จ.) โครงการเยาวชนรักดนตรี
  - (ฉ.) โครงการจัดทำวีดิทัศน์ไอชน- ละครเพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่
  - (ช.) โครงการจัดนิทรรศการและการแสดงศิลปวัฒนธรรมของสถานศึกษา
  - (ซ.) โครงการหอศิลป์ต้นแบบงานศิลปกรรมไทย

๔. โครงการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่งานด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์
- (ก.) โครงการสำรวจขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ
  - (ข.) โครงการจัดนิทรรศการเคลื่อนที่
  - (ค.) โครงการจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม
  - (ง.) โครงการดูแลทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมของชาติของพระสังฆาธิการ
  - (จ.) โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่
  - (ฉ.) โครงการสำรวจขึ้นทะเบียนโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีของชาติ
  - (ช.) โครงการสำรวจ ชุดแต่ง ทำผังเพื่อออกแบบบูรณะเสริมความมั่นคงและปรับปรุง

ภูมิทัศน์โบราณสถาน แหล่งโบราณคดีและเมืองโบราณ

- (ฌ.) โครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา
- (ญ.) โครงการขยายและปรับปรุงพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ ๙ แห่ง
- (ฎ.) โครงการชุดแต่งบูรณะโบราณสถานทีประกาศขึ้นทะเบียน
- (ฏ.) โครงการอนุรักษ์ บูรณะ และพัฒนานคร-เมือง-ย่านประวัติศาสตร์-แหล่งโบราณคดี
- (ฐ.) โครงการบูรณะโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีของชาติเพื่อพัฒนาเป็นแหล่ง

ท่องเที่ยว

- (ท.) โครงการสนองแนวพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๕. โครงการอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่งานด้านจดหมายเหตุแห่งชาติ

- (ก.) โครงการอนุรักษ์ฟิล์มภาพยนตร์
- (ข.) โครงการทอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๖. โครงการอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่งานด้านหอสมุดแห่งชาติ

- (ก.) โครงการอนุรักษ์หนังสือพิมพ์และวารสารที่สำคัญเพื่อให้บริการและเผยแพร่
- (ข.) โครงการอนุรักษ์เอกสารต้นฉบับที่สำคัญก่อนการถ่ายไมโครฟิล์มเพื่อให้บริการและ

เผยแพร่

- (ค.) โครงการอนุรักษ์เพลงไทย
- (ง.) โครงการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมในหอสมุดแห่งชาติ
- (จ.) โครงการสำรวจมรดกวัฒนธรรมของชาติในรูปแบบหนังสือตัวเขียนและจารึก
- (ฉ.) โครงการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของหอสมุดแห่งชาติด้วยภาพถ่ายเพื่อให้

บริการและเผยแพร่

- (ช.) โครงการจัดกิจกรรมทวิปัญญา
  - (ฌ.) โครงการจัดฤดูกาลแสดงละครพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖
๗. โครงการวิจัยและพัฒนางานประวัติศาสตร์และวรรณกรรม
- (ก.) การศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ไทย
  - (ข.) การศึกษาวิจัยท้องถิ่นของร้อยกรองไทยในภาคกลาง
๘. โครงการวิจัยและพัฒนางานด้านนาฏดุริยางคศิลป์
๙. โครงการวิจัยและพัฒนาด้านศิลปกรรม
- (ก.) พัฒนาเทคนิคอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผา

- (ข) โครงการค้นคว้าวิจัยและพัฒนางานหล่อโลหะ
  - (ค) โครงการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทพระอุโบสถเพื่อการบูรณะโบราณสถาน
  - (ง) โครงการศึกษาค้นคว้าการวิวัฒนาการเครื่องเรือนไทย
  - (จ) โครงการศึกษาวัสดุก่อสร้างของอาคารสถาปัตยกรรมไทยและโบราณสถาน
  - (ฉ) โครงการศึกษาโครงสร้างอาคารสถาปัตยกรรมไทยและการหาวัสดุทดแทน
  - (ช) โครงการเก็บรูปแบบสถาปัตยกรรม (โบราณสถาน) ด้วยกล้องโฟโตแกรม
๑๐. โครงการวิจัยและพัฒนางานด้านโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์
- (ก) โครงการพัฒนาสื่อการศึกษาในพิพิธภัณฑ์โดยเทคนิคมัลติมีเดีย
  - (ข) โครงการค้นคว้าวิจัยศิลปพื้นบ้านและชาติพันธุ์วิทยา
  - (ค) โครงการค้นคว้าวิจัยผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจสิ่งแวดล้อมด้านศิลปวัฒนธรรม
  - (จ) โครงการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์หน้าผ้าโบราณที่สั่งซื้อจากต่างประเทศ

ระหว่างทศวรรษที่ ๒๓-๒๔

- (ข) โครงการศึกษารูปแบบศิลปกรรมสกุลช่างวังหน้า กรุงรัตนโกสินทร์
  - (ณ) โครงการศึกษามรดกศิลปกรรมไทยดีเด่น เพื่อการผลิตสินค้าที่ระลึก
  - (ญ) โครงการศึกษาหาปูนก่อ ปูนฉาบ และปูนซีเมนต์ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการอนุรักษ์
  - (ฎ) โครงการศึกษาวรรณกรรมรามเกียรติ์จากประติมากรรมบนปราสาทหิน
  - (ฏ) โครงการศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดี (สำรวจแหล่งโบราณคดีและโบราณคดีใต้น้ำ)
๑๑. โครงการวิจัยและพัฒนางานด้านจดหมายเหตุ
- (ก) โครงการวิจัยเพื่อจัดทำตารางกำหนดอายุเอกสาร
๑๒. โครงการวิจัยและพัฒนางานด้านหอสมุดแห่งชาติ

โครงการ/งานใหม่

๑. โครงการจัดตั้ง ปรับปรุงและพัฒนางานด้านประวัติศาสตร์และวรรณกรรม
๒. โครงการจัดตั้ง ปรับปรุงและพัฒนานาฏดุริยางคศิลป์
  - (ก) โครงการอนุรักษ์และพัฒนางานดุริยางคศิลป์
๓. โครงการจัดตั้ง ปรับปรุงและพัฒนาศิลปกรรมแห่งชาติ
  - (ก) โครงการพัฒนาองค์การและปรับปรุงหน่วยงานศิลปกรรม
  - (ข) โครงการก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์
๔. โครงการจัดตั้ง ปรับปรุง พัฒนาหน่วยงาน สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์
  - (ก) โครงการปรับปรุงพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
  - (ข) โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติแห่งใหม่
  - (ค) โครงการปรับปรุงอาคาร ระบบไฟฟ้า ระบบสาธัญบุโศกหน่วยศิลปากร อุทยานประวัติศาสตร์
  - (ง) โครงการจัดสร้างสวนเฉลิมพระเกียรติ
๕. โครงการจัดตั้งปรับปรุงพัฒนาหน่วยงานจดหมายเหตุแห่งชาติ
  - (ก.) โครงการศูนย์อนุรักษ์เอกสารจดหมายเหตุ

- (ข) โครงการพัฒนาศูนย์เก็บเอกสาร
- (ค) โครงการจัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติในส่วนภูมิภาค
๖. โครงการจัดตั้ง ปรับปรุงและพัฒนาหน่วยงานหอสมุดแห่งชาติ
- (ก) โครงการบูรณะหอวิชาวุฒานุสรณ์
- (ข) โครงการจัดตั้งหอสมุด 4 มุมเมือง
- (ค) โครงการพัฒนาห้องบริการหนังสือหายาก
- (ง) โครงการจัดตั้งหอสมุดแห่งชาติสาขา
- (จ) โครงการก่อสร้างศูนย์เก็บและบริการหนังสือพิมพ์ วารสาร
๗. โครงการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่ผลงานด้านประวัติศาสตร์และวรรณกรรม
- (ก) ส่งเสริมความรู้วิชาการทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม
- (ข) ส่งเสริม เผยแพร่และพัฒนาทักษะการใช้ภาษาไทยสู่สังคม
- (ค) อนุรักษ์หนังสือและเอกสารประวัติศาสตร์ไทย
๘. โครงการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ผลงานด้านดุริยางคศิลป์
๙. โครงการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ผลงานด้านศิลปกรรม
- (ก) การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของช่างประณีตศิลปกรรม
- (ข) การผลิตเอกสารความรู้ เอกสารวิชาการ ตำราช่างไทย (กลุ่มงานช่างหล่อ)
๑๐. โครงการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่ผลงานด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์
- (ก) การผลิตตำราวิชาการพิพิธภัณฑ์ และวิชาการเฉพาะด้าน
- (ข) การจัดพิมพ์หนังสือ “คู่มือรักษาศิลปโบราณวัตถุ”
- (ค) การบูรณะโบราณสถานเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว
- (ง) การอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์
๑๑. โครงการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่ผลงานด้านจดหมายเหตุแห่งชาติ
- (ก) การจัดพิมพ์เอกสารจดหมายเหตุ
๑๒. โครงการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่ผลงานด้านหอสมุดแห่งชาติ
๑๓. โครงการวิจัยและพัฒนางานด้านประวัติศาสตร์และวรรณกรรม
- (ก) การศึกษาวิจัยศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี
๑๔. โครงการวิจัยและพัฒนางานด้านนาฏศิลป์ดุริยางคศิลป์
๑๕. โครงการวิจัยและพัฒนางานด้านศิลปกรรม
- (ก) การค้นคว้าวิจัยพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม
- (ข) การศึกษาค้นคว้าเพื่อผลิตรูปแบบอย่างพุทธศิลป์สถาปัตยกรรมรูปแบบอิทธิพลพื้นถิ่น
- (ค) การศึกษาค้นคว้าเพื่อถวายเป็นความรู้ด้านพุทธศิลป์สถาปัตยกรรมแด่พระสังฆาธิการ
- พระอธิการ เจ้าอาวาสและพระสงฆ์
- (ง) การค้นคว้าวิจัยในเชิงปฏิบัติการทดลองจำลองต้นแบบผลิต “การหุงกระเจก”
- (จ) การค้นคว้าวิจัยลวดลายประดับกระเจก
๑๖. โครงการวิจัยและพัฒนางานด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์
- (ก) โครงการศึกษาวิจัยเรื่องการตลาดของพิพิธภัณฑ์ไทย

- (ข) โครงการศึกษาวิจัยระบบงานบริหาร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำเมือง
  - (ค) โครงการศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะและชาติพันธุ์วิทยาในพื้นที่ตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติประจำเมือง
  - (ง) โครงการศึกษาระบบมาตรฐานการจัดเก็บข้อมูลและทะเบียนโบราณวัตถุศิลปวัตถุของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
  - (จ) โครงการศึกษาวิจัยพัฒนาระบบคลังพิพิธภัณฑ์เพื่อการศึกษา
  - (ฉ) โครงการวิจัยเรื่องการศึกษาสมุนไพรไทยที่มีการออกฤทธิ์ในการกำจัดแมลง
  - (ช) โครงการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาประสิทธิภาพของกาวชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ในการอนุรักษ์ผ้าโบราณ
  - (ฌ) โครงการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาวิธีการอนุรักษ์ศิลปะโบราณวัตถุที่ทำจากกระดาษหนังสือและเอกสารโบราณ
  - (ญ) โครงการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาของโลหะวิทยาของสำริด จากแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ในภาคอีสานตอนล่าง
  - (ฎ) โครงการศึกษาวัสดุรองพื้นที่เหมาะสมเพื่อใช้เพื่อการบูรณะจิตรกรรมบนพื้นผ้าใบ
  - (ฏ) โครงการศึกษาวิจัยเรื่องราวของชุมชนก่อนตั้งเมืองโบราณอู่ทอง
  - (ฐ) โครงการศึกษาวัสดุและสารเคมีที่เหมาะสมในการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
  - (ฑ) โครงการศึกษาวิเคราะห์ชนิดของแบคทีเรียที่พบในโบราณสถาน โบราณวัตถุ
  - (ฒ) การศึกษารูปแบบศิลปะ คติความเชื่อ และการกำหนดอายุ ศิลปกรรมช่างพุทธศวรรษที่ ๑๙ - ๒๕ ในจังหวัดสุพรรณบุรี
  - (ณ) โครงการวิจัยเรื่องการศึกษาศิลปกรรมแบบเขมรในจังหวัดสุรินทร์
๑๗. โครงการวิจัยและพัฒนางานด้านจดหมายเหตุแห่งชาติ
๑๘. โครงการวิจัยและพัฒนางานด้านหอสมุดแห่งชาติ

ค. แผนงานจัดการศึกษาครูวิชาเฉพาะ

โครงการ/งานต่อเนื่อง

๑. โครงการจัดตั้ง ปรับปรุงและพัฒนางานด้านนาฏดุริยางคศิลป์
  - (ก) งานพัฒนาวิทยาลัยนาฏศิลป์
  - (ข) โครงการวิทยาลัยชุมชน สังกัดกรมศิลปากร
  - (ค) โครงการจัดตั้งโรงเรียนดนตรี
  - (ง) โครงการจัดตั้งโรงละครแห่งชาติ
    ๑. โรงละครแห่งชาติภาคตะวันตก
    ๒. โรงละครแห่งชาติภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
    ๓. ก่อสร้างโรงละคร
    ๔. พัฒนาและปรับปรุงโรงละคร
  - (จ) โครงการก่อสร้างหอพักนักเรียน
  - (ฉ) โครงการปรับปรุงสถานที่ตั้งวิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ ณ ตำบลศาลายา

โครงการ/งานใหม่

๑. โครงการจัดตั้งโรงละครแห่งชาติภาคใต้
๒. โครงการสืบสานศิลป์

ง. แผนงานจัดการศึกษาระดับอาชีวศึกษา

โครงการ/งานต่อเนื่อง

๑. งานพัฒนาวิทยาลัยช่างศิลป์
๒. โครงการนำศิลป์สู่สถานศึกษา
๓. โครงการจัดตั้งวิทยาลัยช่างศิลป์ในส่วนภูมิภาค

เรียบเรียงโดย
นันทน์ แก้วทองดี

คณะกรรมการจัดทำหนังสือ วันสถาปนากรมศิลปากร
ปีที่ ๘๕ พุทธศักราช ๒๕๓๙

๑. อธิบดีกรมศิลปากร (นายสมคิด โชติทวณิชย์)	ที่ปรึกษา
๒. ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาเอกสารและหนังสือ (นางประกอบ ลากเพชร)	ที่ปรึกษา
๓. ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านบูรณะปฏิสังขรณ์ (นายอาวุธ เงินชูกลิ่น)	ที่ปรึกษา
๔. ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ (นางสาวคิระลีย์ ภูเพ็ชร์)	ที่ปรึกษา
๕. ผู้อำนวยการกองแผนงาน (นายจำลอง สมวงศ์)	ที่ปรึกษา
๖. เลขาธิการกรมศิลปากร (นายวีระ โรจน์พจนรัตน์)	ประธานกรรมการ
๗. นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์	รองประธานกรรมการ
๘. นางจรรยา มาณะวิท	รองประธานกรรมการ
๙. นายอนันต์ สวัสดิสินีย์	กรรมการ
๑๐. นางนันทา วรเนติวงศ์	กรรมการ
๑๑. นางสาวสุทธิพันธ์ ชูทรานนท์	กรรมการ
๑๒. นางฤดีรัตน์ ภายภาค	กรรมการ
๑๓. นายนิรัตน์ แก้วทนต์	กรรมการ
๑๔. นางจุฑาทิพย์ อังคสุสิงห์	กรรมการ
๑๕. นางโสมสุดา ลียะวณิช	กรรมการ
๑๖. นายประเมษฐ์ บุณยะชัย	กรรมการ
๑๗. นางสาวศุภร รัตนพงศ์	กรรมการ
๑๘. นายสนั่น รัตน์ะ	กรรมการ
๑๙. นางสุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม	กรรมการ
๒๐. นายพรธรรม ธรรมวิมล	กรรมการ
๒๑. นายรณฤทธิ์ อินโกเศศ	กรรมการ
๒๒. นางสาววรานี แจ่มนาม	กรรมการ
๒๓. นายจุมพล สอนเสริม	กรรมการและเลขานุการ
๒๔. นายสิงห์คม บริสุทธิ์	ผู้ช่วยกรรมการและเลขานุการ
๒๕. นายสมชาย นิเวศวิวัฒน์	ผู้ช่วยกรรมการและเลขานุการ

คณะทำงานบันทึกภาพ

นายสิงห์คม บริสุทธิ์	นางบุบผา โชตินากรณ์
นายสมชาย วรรณศาสตร์	นายชานาญ ภูมณี
นายพิสนธ์ วัฒนพันธ์	นางสาววรานี แจ่มนาม
นายสมชาย คินิมาน	นางสาวศรีภัทรา ทอมชื่น
นางจันทร์ฉาย ประพันธ์พจน์	นางสาวนวรรตน์ พรหมย้อย
นางสาวน้ำทิพย์ นงค์สูงเนิน	นายสมชาย นิเวศวิวัฒน์

